Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 7

Ağustos 1956 • 250 Kuruş

YAPI ve KREDİ BANKASI

1966 Yılında En Az 6 Milyon Liralık İkramiyeler

1966 Yılında En Az 6 Milyon Liralık İkramiyeler

1966 yılının en az

6 MİLYON

lira tutarındaki ikramiye
planının ikinci çekilişinde

5 adet 100,000 lira
5 adet 50,000 lira

ve ayrıca 1650 kişiye çeşitli
para ikramiyeleri

1966 Yılında En Az 6 Milyon Liralık İkramiyeler

1966 Yılında En Az 6 Milyon Liralık İkramiyeler

YAPI ve KREDİ BANKASI

586

Reklâmcılık 2784 — H.T.M. - 21

Gazilerimiz Taksim Anıtında.
Fotoğraf: Tamer Güvenç

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Hamdullah Suphi Tanrıöver 4
Türk'ün Kaderini Değiştiren Ay 10
Otuz Bir Mart Vakası 20
Büyük Bestekâr Hacı Ârif Bey 27
A. B. D. Kongre Salonundaki Kanunî Süleyman 33
Askerî Müze 34
Nusretiye ve Dolmabahçe Camileri 43
Padişahın Has Bahçesi (Sinan'ın Hatıraları) 48
Fuad Köprülü 56
Akan Kan Benimdir 63
Bir Asır Önce 67
Bektaşîlik 68
V - 2 Füzeleri 75
Eşkıya İle Karşı Karşıya 80
Hiyerogliflerin Esrarı Nasıl Çözüldü 86
Tarihe Akan Bir Ay 91
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 92
Çizgilerle Tarih 94
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Ağustos 1966 Yıl: 2 Cilt: 2
Sayı: 7 Sıra: 19

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Dağınık Notlarından

HAMDULLAH SUPHİ

Derleyen : ŞEVKET RADO

Avrupalı muharrirler talihli insanlardır. Onlar ölür ölmez tükenmezler. Hayatta iken neşredilmemiş eserleri ölümlerinden sonra neşredilir; böylece bir müddet daha eser vermeye devam ederler.

Bizimkiler ise, ne yazık ki, ölür ölmez tükeniyorlar. Çünkü varisleri kıymetli eşyasını heman paylaşır; kitaplarını, kâğıtlarını, notlarını ise, değersiz şeyler diye, okkaya verirler. Bu yüzden nice eser kaybolmuştur. Büyük muharrirlerimizin nasıl çalıştıklarını eğer bilmiyorsak notları elimize geçmediği için bilmiyoruz.

Edebiyatımızın büyük şahsiyetlerinden biri olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın ölümü de böyle olmuştur. Tıpkı bir Avrupalı muharrir gibi, hayatı boyunca, notlar almış, kitaplarına malzeme hazırlamış ve bu notlardan pek azını kitap haline getirerek yayınlamıştır. Abdülhak Şinasi'nin ölümünden sonra evrakı, kardeşi Selim Nüzhet Gerçek'in evrakıyla beraber çuvallara doldurularak Sahaflar Çarşısında satılmıştır. Bunlardan yedi çuvalı bir tesadüf eseri olarak ben satın aldım. Çuvallardan hakikaten pek çok lüzumsuz şey çıktı. Ama karmakarışık bir halde çuvallara doldurulan bu evrak arasında- Abdülhak Şinasi Hisar'ın ufak ufak, avuç içi kadar kâğıtlara yazılmış notları, öylesine darmadağınık olmuş bir halde perişanlığa mahkûm edilmişti ki manzara yürekleri sızlatıcı idi.

Bu binlerce kâğıt parçasının üzerinde Abdülhak Şinasi'nin neşretmediği şiirleri, bütün seyahatlerinde tuttuğu notlar, dil meselelerimiz, edebiyatımız, Türkçülük ve milliyetçilik üzerine düşünceleri, tarihimize ve kültürümüze dair notları, kendi devrinde ve daha önce yaşamış şair ve ediplerimiz hakkındaki mütalâaları, hâtıraları yazılıdır. Edebiyat tarihçilerimiz bunları görmeden Abdülhak Şinasi Hisar'ın gerçek şahsiyetini ortaya koyamazlar.

Aylardır, zaman zaman toz toprak içinde kalarak, bu perişan kâğıt parçalarını toplamaya, aynı mevzuda olanları bir araya getirmeye çalışıyorum. Eski harflerle tutulmuş ve ince uçlu bir kalemle ufacık ufacık yazılmış olan bu notları sökebilmek için pertavsızlarla büyüterek okuyabiliyorum. Ama ne yazık ki hiç biri tamam olmuyor. Aylar kâfi değil, belki senelerce uğraşmak lâzım gelecek.

Ama edebiyatımızın büyük adamı ve benim şahsî dostum olan Abdülhak Şinasi için, onun Türk okuyucusuna sunamadığı eserlerini parça parça bile olsa ölümden kurtarmak için bu gayreti esirgeyecek değilim. Bunu yapmayı Türk edebiyatına ve kültürüne bir hizmet sayıyorum.

Maddî değeri olmayan bu kâğıtların Abdülhak Şinasi'nin gerçek şahsiyetini ortaya çıkarması bakımından büyük değeri vardır.

Türk okuyucusuna ilk defa olarak Abdülhak Şinasi'nin, geçen ay vefat eden Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkındaki hâtıralarını, birkaç sayfası eksik olarak takdim ediyorum. Abdülhak Şinasi her halde Ahmet Haşim ve Yahya Kemal için yaptığı gibi Hamdullah Suphi Tanrıöver için de bir kitap yazmayı düşünüyordu. Dağınık notlar Hamdullah Suphi Tanrıöver'in şahsiyetiyle beraber kurucusu olduğu Türk Ocakları hakkında da çeşitli notlarla doludur. Şimdilik yalnız Hamdullah Suphi için yazdıklarını okuyacaksınız. Bu satırlar hem Abdülhak Şinasi'yi, hem de edebiyatımızda değerli bir yeri olan Hamdullah Suphi'yi ölümden biraz olsun kurtardığı için ehemmiyetlidir. Ne yazık ki 20 küçük sayfadan ibaret olan kâğıtların ilk üç sayfası eksiktir. Onun için bulduğum yerden başlıyorum:

TANRIÖVER

Hamdullah Suphi Tanrıöver, eşi ve notlarını derlediğimiz Abdülhak Şinasi Hisar.

... Mektebin sınıfları üç bahçeye taksim edilmişti. Her birinde ancak birkaç sınıfın talebesi birleşip tanışırlar, diğerleriyle ihtilât edemezlerdi. Bizden birkaç yaş büyük olan Hamdullah Suphi büyüklerin bahçesindendi. Fakat Müfit Ratip, Ahmet Samim, Emin Beliğ, Ahmet Haşim, İzzet Melih, ben ve sair birkaç arkadaşın edebiyatla iştigal ettiğimizi duymuş. Bize haber gönderdi ve bir gün teneffüs saatinde tanışmak için bahçemize geldi.

O zamanlar ekseri talebenin giydikleri de mektebin sefalet renklerine ve manzaralarına uygundu. Hamdullah Suphi'nin giyinişi ise itinalıydı. Sesi samimiyetten ziyade resmiyet hissi veren bir sesti. Teşrifatla, tekellüfperestane bir tarzda konuşuyordu. Bize edebiyattan, Namık Kemal'den, âtiden bahsetti. Hamdullah Suphi'de vatan âşıkı ve şairi Namık Kemalin tesiri çok olmuştur. Gerçi kendisini tecrübesi çoğalmış bir ağabey telâkki ediyor, fakat bize itibarla hitap ediyordu. Ruhumuzda bir nüfuz kazanmak isteyen üstat veya arkadaş en evvel bize inandığını göstermelidir. Onun öyle zengin bir kalbi olmalıdır ki, bize muhabbet ve emniyetini bezl ettiğini görebilelim.

Hamdullah Suphi, hakkımızdaki muhabbetli sözleriyle nezdimizde kendi otoritesini de tesis ediyordu. Biz de kendimize verilen bu ehemmiyetten memnun oluyorduk.

Birbirimizden tekrar görüşmek temennisiyle ayrıldık. Onunla ilk görüşmemizin bu tarzını âdet edindiğini ve tanışmak istediği başkaları için de tatbik ettiğini gördüm ve onunla görüştüğüm gün bana

yaptığı tesiri sonra birçok gençlere de yapmış olduğunu müşahede ettim. Binaenaleyh bu ilk hissim sonraki gördüklerimle teeyyüd etmiştir: O, gençlere muvaffak olmak ümidini ve hürmete, muhabbete ve hayata doğru çevrilmek cesaretini bahşeden, nazarlarımızın hududunu tevsi ve kalbimizin hararetini tezyid eden, sözleriyle başlarımızı daha yüksek tutturan, hulâsa, asil bir musiki tesiri yapan yüksek insanların soyundandır.

Böylece tanıştığımız Hamdullah Suphi bizi o tatil mevsiminde Küçükçamlıca tepesinde pederinden kalan korudaki köşkte bir öğle yemeğine davet etti. Ve o gün ilk defa onun hulyalarını açan manzaraları, fikirlerinin köklerini salmış olacağı yerleri gördük. Bütün bu güzel ve büyük koru, buradaki ahşap ve şimdi harap köşk, izmihlâl eden bir eski zaman debdebesine, gönüllerde baki kalan ve hâtırlarda yaşayan bir asalet ananesine delildi. Eski zaman çehrelerinin mübarek ve yüksek manalarını taşıyan bir sis gibi manidar yerlerdi. Buralarda yaşayan ecdat geniş odalar, sofalar ve mufassal teşrifat içinde kendi ruhlarının vakarını korumuş olacaklardı. Şahsın kendi kendisine verdiği bu paye, bu asalet hissi, bu ecdattan ve bu yerlerden arkadaşımızın ruhuna sinmiş olmalı ve fikirlerinin köklerini bu yerler beslemiş olmalıydı.

Hamdullah'ın babası Suphi Paşa ve büyük babası Sami Paşadan evvelki ecdadı da Edirnekapısı'ndaki Nakşibendî tekkesinin bütün cemaat işleriyle uğraşan şeyhleri, aynı zamanda mevrus mutasarrıfları idiler.

Sınıfımız değişince biz de artık büyüklerin, Hamdullah Suphi'nin bahçesine gelmiştik. Ders aralarında buluşuyor, yeni dostumuzun seslerini dinliyorduk. Onun biri kalbine, lâtifesine ve evine ait hususî, ve diğeri telkinine, işlerine ve yabancılara ait resmî iki sesi vardır. Yahut sesi bu iki makamdan birine tabi olur...

Burada notlardan bir sayfa kaybolmuştur. 6. sayfadan 8. sayfaya atlıyor:

... zıt olan şöhretleri vardı. Evvelâ hiç bir fen için hususî bir temayülü olmadığı, hattâ fenden uzaklaşan bir zihniyeti olduğu halde, bir fen adamı olarak telâkki ediliyordu. Bu şöhretinin hikmeti şudur ki, Hamdullah Suphi ta mektep zamanından beri bütün bildiğini çok iyi ve katiyetle bilir ve söyler. Kafası müte-

Hamdullah Suphi, evinde çocukluk resminin önünde...

madiyen madalyonlar darbeden bir makine gibi muntazam cümleler hazırlar. Sözleri hep yazılmış cümleler halindedir. Bunun içindir ki, bugün de yazmaktan ziyade söyleyerek yazdırmayı kolay buluyor. İşte içimizden kimse bildiğini böyle söyleyemez ve bundan dolayı onun çok bilmişliğine ve fennine hükmederdi.

Sonra manzumeler yazdığı ve bahçe zamanlarında bazen bir cezbe halinde yüksek sesle şiir okuyarak gezindiği için, kendisine şair diyorlardı. Biz daha ziyade Edebiyat-ı Cedide üstatlarının tesiri altında idik. İzzet Melih «Tezad» ının ilk şekli olan ve benim o zaman daha ziyade beğendiğim «Maziye Rağmen» hikâyesini büyük bir hürmetle Halid Ziya Bey'e (Uşaklıgil) ithaf ediyordu. Cenap Şahabettin Bey'in şiirleri bende bir sihir tesiri yapıyor, kendi kendime ve başka...

Notların 9, 10 ve 11. sayfaları kaybolmuştur. 12. sayfaya atlıyor:

... Gizlice gönderiliyordu. Bu manzumelerin Hamdullah Suphi'nin olduğu anlaşılması kendisi için şüphesiz büyük tehlikeleri mucip olacaktı. O, şiirlerini bastırmamaktansa bu tehlikelere katlanmayı tercih ediyordu.

Fakat o vakitlerde emsali bizde mevcut ve malum olsa, ona şairden ziyade hatip denilmesi muvafık olacaktı. Zira en çok sevdiği şey talâkat tecrübeleri yapmaktı. O zamanki hükümet din istibdadını da icra ettiği ve millete kendi serbestisini bile kaybetmiş bir din talim ve bunu hayatta zorla tatbik ettiği cihetle, hislerde dine karşı bir aksülamel hâsıl olmuştu. Hamdullah da mantık ihtiyacını ve talâkatını dinin telâkkilerini tenkit ve redde hasreder ve mutaassıplarla münakaşa ederdi. Akaid-i diniye muallimi ve bilâhara İttihat ve Terakki'nin Franmason olduğu rivayet edilen Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendiyle ders saatlerini din hakkında münakaşa ile geçirdikleri olurdu. İşte bunlar Hamdullah Suphi'nin ilk hitabeleridir.

Sonradan estetik muallimi olunca güzelliği birtakım düsturlara rapt ve talim eden Hamdullah Suphi o zamanlarda güzelliğin âşıkı ve sanat için sanat taraftarlığı tarzında «Güzellik için güzellik» taraftarı olduğunu da göstermişti.

Rus-Japon muharebesi esnasında bütün arkadaşlarımız Ruslar'ın tarihî düşmanlığını ve vatanımıza ne muzır olmuş olduklarını bilerek, Japonlar'ın muzafferiyetlerini alkışlarken içimizden yalnız o, kalbinde beslediği güzellik muhabbetiyle «Güzellik namına» bir fikir serdetmek ve bir söz söylemek cesaretinde bulunmuş: «Çirkin bir ırkla güzel bir ırk çarpışıyor. Ben dünyada çirkinliğin tarafını iltizam edemem. Güzelliğin tarafını iltizam ederim» demiş ve bu sözü bize cidden garip görünmüştü.

Aradan birçok seneler geçti. Bir gün mühim bir payıtaht'a sefirimiz olarak gayet çirkin bir zat tayin edilmişti. Siması bilâkis ince, munis ve kendisi zarif, sevimli bir genç de kâtip olarak ona refakat edecekti. Senelere rağmen değişmemiş olan Hamdullah birdenbire tâ o eski sözünü hatırlatan bir cümle ile bu kâtibe: «Sizin sefirle birlikte gideceğinize çok memnun oldum. O yalnız gitseydi Türk ırkının pek çirkin bir mümessili olacaktı. Siz onun yanında ırkımız hakkında fikirleri tenvir etmeye yarayacaksınız.» dedi.

Hamdullah Suphi mektepten çıktıktan sonra ve Meşrutiyet'ten bir sene kadar evvel büyük bir hastalık geçirmiş, pek sarsılmış bir halde kaldığından yorgunluğun, zafiyetin ve mizacî bir kabiliyetin neticesi olarak kuvvetli bir nevrasteniye tutulmuş. Sakal bırakmış. Bazen bildiği bir yerden bildiği diğer bir yere gitmek istediği zaman alacağı istikameti şaşırır ve bu aczine şaşarmış. Ailesi onun yalnız sokağa çıkmasına mani olurlarmış. Bunları Paris'ten avdetimde sair bazı tafsilât ile Refik Halid Bey'den duymuştum. (1)

Hamdullah Suphi'ninki kadar kalabalık bir muhitte yevmî temas ile yorulan asabın bazen böyle isyan etmemesi imkânsız değil midir? O, icraat ihtiyacını tevarüs etmiş olduğu ecdadından bazen manevî bir inzivaya çekilmek ihtiyacını da tevarüs etmiş olmalıdır. Öyle ki ömrünün uzun sây seneleri arasında, belki böyle asabî bir yorgunluk neticesinde, büyük bir sükût, uzun bir tahayyül ve tam bir vahdet fasılası ile geçirilecek devrelerin belirmesi tabiî ve mukadderdir. Bunu anlamak için bu ruhtaki aksâ kuvvetlerin tezadını kabul etmelidir.

Meşrutiyet'in ilânından sonra tekrar buluştuğumuz zamanlar Hamdullah Suphi, muhitinde iyi bir tesir yapmaya pek ziyade itina eden bir gençti. Daima hitabet cümlelerine dönen sözleri ve resmî bir ahenkteki sesi yabancılara daha ziyade musanna gibi geliyordu. Konuşmasında merasimperestti. Giyinişinde gayet dikkatli ve titizdi. Çamlıca tepesindeki güzel koru satılmıştı. Horhor'da pederinden kalma ve artık bahçıvansız ve bakımsız bir

---

(1) Abdülhak Şinasi Hisar'ın notlarında «sakal bırakmış» cümlesiyle başlayıp devam eden cümlelerin üzeri, paragrafın sonuna kadar, bir kalemle çizilmiştir. Ş. R.

bahçe ortasında büyük, kâgir ve eskimiş bir konakta oturuyordu. Gidip iki üç saat Beyoğlu'nda gezinmek kararıyla buluştuğumuz günler sokağa çıkıncaya kadar akla karayı seçerdik. Ve bu tabirin hikmetini o zaman anlamıştım. Hamdullah Suphi bir aynanın karşısına geçer ve daha o zamandan ağarmaya başlayan saçlarını bir cımbızla koparırarak beyaz kılları tahammüle şayan gördüğü bir miktarda tenzil etmeden evvel sokağa çıkmaya bir türlü razı olmazdı. (2) Marmara'ya bakan çamlardan akşamın koyulaşan maviliği gözlerimize bir davet, bir serzeniş gibi görünürdü. Biz ümit ettiğimiz tesadüfleri belki şu esnada kaçırmakta olduğumuzu düşünür, sabırsızlanırdık. Arkadaşımız iki saat sürecek bu seyrana ancak iki saatte hazırlanırdı. Bir heykeltıraşın yaptığı bir heykele vereceği itinayı yahut kendisinin hazırladığı bir nutkuna sarfedeceği emeği üşenmez, yorulmaz, usanmaz bir sây ile kendi kıyafeti için sarfederdi.

O zamanki matbuat hürriyete kavuşunca, gazetecilik etmeye ve muharrirlik hayatına başlamıştı. Abdullah Zühtü Bey'in neşrettiği ve bir aralık edebî baş makalelerini Cenap Şahabettin Bey'in yazdığı (Yeni Gazete) de bir müddet her gün bir mizahî yazısı intişar etti.

Nutkunun cümlelerini tanzim etmemiş ve yüzünün çizgilerini yabancılara karşı birer müdafaa hattı gibi kapayarak haricin ciddiyeti karşısında bir cephe almaya mecbur olmamış olduğu zamanlarda Hamdullah Suphi'nin kolay kolay ve uzun uzun gülen, eğlenen, lâtife eden neşeli bir gençliği, hiç yıpranmamış bir saffeti vardır. Her zaman nükte ile konuşur ve gayet hazır cevaptır.

Bir aralık birkaç ay müddetle (Davul) isimli resimli bir mizah mecmuası da neşretmişti. Bunda gayet tumturaklı ve eğlenceli birkaç manzumesi vardı.

Sonra İkdam, Sabah (?), Hak gibi gazetelerde, Musavver Muhit, Resimli Kitap ve Servet-i Fünun gibi mecmualarda daha kitap halinde toplanmamış birçok yazılar neşretti ve mektepteki şifahî mücadelelerini hatırlatan münakaşalarda bulundu.

Gene o sıralarda Hamdullah Suphi ilk önce Ayasofya rüştiyesinde kitabet ve Fransızca, bilâhare Darülmuallimin'de edebiyat ve fen-i terbiye, nihayet Darülfünun'da estetik muallimliklerine tayin olunmuştu. Bu sonuncu derste istihlaf ettiği Halid Ziya Bey ona bu kürsü ile beraber bir kitap bırakmıştı. Öjen Vero'nun "lestetik"i (3). Fakat Hamdullah Suphi derslerini bu kitaptan çıkarmaya razı olmamış, bilâhare mühim bir yenilik olarak bu dersi Türk ve İslâm Sanayi-i Nefisesi kürsüsü haline koymuştu.

O zamanlarda Hamdullah Suphi talebeye ders takririnin verdiği bir meleke ile fırsat buldukça umumî konferanslarda veriyor ve nutuklar irad ediyordu. Kendisinin hiç bir zaman kitabî = livresque bir mütefekkiresi olmadığını söylemiştim. Seyahatler ona çok yaramıştır. Tepebaşı tiyatrosunda ilk verdiği konferanslardan birinde dikkat etmiştim ki, mevzuubahis ettiği fikirler mücerret birtakım düsturlar olduğu halde o bütün misallerini bir müddet evvel iştirak ettiği ve zihninde birçok intıbalar uyandırmış olduğu belli olan Romanya ve Rumeli seyahatlerinden alıyordu. Bir mehaz zikreder gibi hep bu Romanya ve Rumeli seyahatinden bahseden hatip sanki bütün bildiklerini bu yolda öğrenmiş ve oralardan avdetinde beraber getirmişti.

Fakat çoğumuzun gözleri daha bağlı kalırken Hamdullah Suphi'ninkiler yavaş yavaş açılmıştı. O, milletimizin ne kadîm olduğunu ve nasıl sağlam ruhlu olduğunu, tarihini ve varlığını biliyor, ve bugün bu varlığı ve bu ruhu korumak için bir ceht ve iman lâzım geldiğini görüyordu. O, bütün millî âbidelerimizi, çeşmeleri, sebilleri, hanları, imaretleri, mezarları, türbeleri, mescitleri ve ilâhî camilerimizi görüyor ve bunlardan ilim ve muhabbetle bahsedip bunları göstermeyi ve sevdirmeyi de biliyordu.

Şimdi karşımızda daha mezhebini bulmamış ve ona ermemiş olduğu halde yaşıyla beraber tecrübesi artmış, kuvvetleri çoğalmış ve etrafında hayatın geniş manzaraları açılan bir genç beliriyor. Onun pek hususî meziyetleri ve kabiliyetleri var:

O, bilhassa, vatanında müstait telâkki ettiği bütün genç kuvvetleri arayıp takdir ve teşvik etmeye alışkın, onlara mefkûreli bir ruh telkin etmeye ve onlardan kendisi için de bir muhabbet duymaya susamıştır. Namık Kemal'den ateşli vatanperverlik, hamiyet, cesaret, feragat ve fedakârlık dersleri almıştır ve onu kalbinde bir velî gibi taziz ediyor. Kendi ailevî asaleti hakkında samimî bir hisle mütehassistir. Ve aldığı terbiyenin tesiri altın-

---

(2) «Hamdullah Suphi bir aynanın karşısına geçer» diye başlayıp not rakamına kadar gelen cümlelerin üzeri çizilmiştir. Başka bir kâğıt üzeindeki nottan bunları bizzat Hamdullah Suphinin silmiş olduğu yazılı ve (1930) tarihi var.

Ş. R.

(3) Arap harfleriyle yazılmış. «L'esthétique» olacak.

«Hamdullah Suphi, giyinişinde gayet dikkatli ve titiz bir insandı.»

da, her zaman asil kalmayı hayatın en büyük mazhariyeti biliyor. Onda bir tekke cemaatini asırlarca idare etmiş olan ecdattan mevrus bir didinme ve uğraşma ihtiyacı ve kabiliyeti var. Sesine milletinin hislerini duyuracak bir olgunluk vermeyi ve milleti bu sesle harekete getirmeyi murat ediyor. Milletin maarifiyle meşgul olmak istiyor. Kütüphanesine çekilmiş bir âlim değil, ilmini muhit, hayat ve tecrübesine medyun bir mütefekkirdir. Ruhun lirik bir ifadesi olan şiirde bile vatanını terennüm etmeyi seven bir şairdir. İstipdada karşı gayızla mütehassistir. Tehlike karşısında cesaret göstermeyi biliyor. Hayatta güzelliğin mevkiini müdrik ve hukukunu tasdika kaildir. Kendisi hakkında etrafına iyi bir fikir vermeye daima itina ediyor. Ruhunda hiç yıpranmamış, tamamen genç kalmış dinç bir cephe, bir neşe vardır. Ta mektepten beri elinde tuttuğu kalemine gazetecilik hayatına girdikten sonra her istediğini yazdırabiliyor. Muallimlik hayatı da onda yazmak kudretinden daha müessir olan söylemek kudretini çoğaltmıştır. Milliyet mefhumunun noksanını milletin en büyük bir kusuru olarak görmüş, millî ananeleri bulmuş, kadîm faziletlere ermiştir.»

★

İlâve:

Hâtıraları yazdığım zaman kendisinin gülünç bulmuş olduğumuz nikâh cemiyetinden bahsetmeyi unuttum. Dostumun biraz şöhretperest ve biraz gülünç bir hâdisesidir. Cemiyet, kayınpederi olacak zatın Kadırga'daki ahşap ve eski konağında olacaktı. Hamdullah Suphi bütün âdâta muhalif olarak bu nikâh cemiyetine bütün ocak münasebetiyle olan dostlarını, lâakal beş yüz kişiyi davet etmişti. En mutena odada büyük kardeşi Sami Beyle diğerleri oturuyorlardı. Diğer davetliler, odaları, ayakta durmak şartıyla doldurmuşlardı. Kendileriyle meşgul olacak kimse yoktu. Ekserisi birbirini tanımıyor ve âdeta buraya neden gelmiş olduklarını birbirlerinden soruyorlardı. Mütarekeden evveldi. (1914 - 1918 arasında?) Şeker yoktu. Löbon'un garsonları Löbon'un takımlarıyla sakkarinli çay vermeye başladılar. Halbuki saat on bir ilâ on iki veya birdi. Yemek saati, çay saati değil. Hamdullah biraz perişan, misafirler arasında dolaşıyor, eller sıkıyordu. Ev sahibi kayınpeder merasim münasebetiyle bir abiy (4) giymişti. Fakat nezleli imiş. Üstüne sarışın bir palto geçirmişti. (mevsim serince idi) ve herkese «nezlem var, mazur görürsünüz» diyordu.

Ne bu kadar masrafa girmek ve külfet ihtiyar etmek, ne de tam yapılamayacak birtakım merasim için gülünç olmaya hacet yoktu.

★

Hamdullah Suphi'ye eski bir ocaklı olarak duyduğum hürmet ve muhabbeti bir türlü tarif ve hele mübalağa edemem.

Hamdullah Suphi bizim neslin sayılı beş on üstatlarından biridir. Ömrünün ve sanatının faaliyetini, yani eserinin mühim bir kısmını Türk Ocağı'na hasretmiştir. Bu bakımdan Türk Ocağı onun canlı bir eseridir. Fakat bu inkişafını onun müdevven ve yazılmış eseri aleyhine temin etmiştir. Hamdullah Suphi bu bakımdan daha, daha ziyade hodgâm olsa ve yazılı eserine daha büyük bir zaman, mevki ve paye vermiş olsa daha iyi ederdi. Bu da ayrı ve grave bir meseledir.

---

(4) Frak veya smokin.

Türk milletinin kaderini değiştiren büyük taarruzda Gazi Mustafa Kemal Paşa, cepheyi gözden geçiriyor.

Siirt Mebusu Mahmud Bey'in
Günlük Not Defteri

Türk'ün Kaderini Değiştiren Ay

10 Ağustos 1338/1922 — Ankara

TARİHİNE böyle canlı ve şanlı zaferler yadigâr eden bir millet yaşar. Onu idam için sarf olunan gayretler boşa gitmeye mahkûmdur. Millî ve şuurî duygular altında doğmayan, yalnız kendini göstermek için, yalnız şöhret kazanmak için girişilen sergüzeştler, en parlak neticeleri verse bile, kıymet itibariyle hiçtir.

Bazı harikulâde hâdiseler mürur-i zamanla tabiî görülür, belki onu takip eden nesiller tarafından kayıtsızlıkla karşılanır. Asıl mesele o hâdiseleri vuku buldukları yerin ve zamanın icapları ile nispet ederek tetkik etmektir. Eğer bir hâdise vuku bulduğu sırada yaşayan insanların müşterek heyecanlarına, müşterek sevinçlerine sebep olmuşsa yaşamaya haklıdır.

Bu itibarla tarihimiz zengindir, âbidelerle doludur. Şimdi, içinde yuvarlandığımız mücadelenin heyecanlarını tespit etmeye muvaffak olursak, tarihe hizmet etmiş oluruz.

10 Ağustos 1338/1922 — Ankara

Cemiyet hayatımızda bir kusur var. Birbirimize, karşılıklı sevgi ve hürmet göstermiyoruz. Herkesin kendisine göre bir şerefi, bir izzet-i nefsi olduğunu unutuyoruz. Muamelelerimizde bu noktayı daima ihmal ediyoruz. Şahıs için izzet-i nefsin mânası ne ise milletler için de böyledir. Şüphesiz bizi heyecanlara, mücadelelere sevk eden sebeplerin en mühimlerinden biri de millî izzet-i nefsimize yapılan tecavüzdür.

Bize geri millet muamelesini reva gören Avrupa, bilmeyerek bize iyilik etti. Avrupalılar unuttu ki: Milletin izzet-i nefsinde açılan yaralar, sonradan o millet için kudret ve sebat kaynağı olurlar.

11 Ağustos 1338/1922 — Ankara

Avam, havas, cahiller, mütefekkirler, herkes vaziyetten, hareketsizlikten şikâyetçi... Ne duruyoruz, diyorlar. İşte anlaşılıyor ki, müzakere ile siyaset ile, konferans ile sulhun temini kabil değildir. O halde bir taarruz, ordumuzun bir taarruzu lâzımdır.

Geçen gün muhterem bir mebus, kötü niyetinden asla şüphelenmediğim bir mebus diyordu ki:

— «Üç senedir, büyük bir ordu besliyoruz. Malî vaziyetimiz berbat. En ziyade muhtaç olduğumuz şu sırada orduda niçin bir hareket yok? Ne duruyoruz? Artık kimsenin tahammülü kalmadı, yarın malî kudretimiz birdenbire sıfıra inerse ne yapacağız? Bana kalırsa, ya galip, ya mağlûp muahedesi imzalamalıyız. Bu tereddüt devri ondan daha az fena değil!»

Bu muhterem mebus unutuyor ki, millî hayat, millî varlık öyle, tesadüflere terk edilemez. İlâve ettim:

— Azizim, dedim. Biz üç seneden beri orduyu beslemiyoruz. Orduyu teşkil ediyoruz. Bugün bu teşkilâtın bitiş noktası daha uzaktadır bile... Unutuyorsunuz ki, geçen sene bu vakit, yahut biraz evvel yaptığımız İkinci İnönü Muharebesi'ndeki ordumuzun mevcudu, on bini geçmiyordu. Bugün harp sahasında silâh kullanan hiç olmazsa yüz bin askerimiz var. Techizat ve levazım o nispette tekemmül etmiştir. Bundan altı ay evvel bile bir taarruzu göze alabilirdik, fakat muvaffakıyet ihtimali yüzde elliden fazla değildi. İnsan şahsî hayatını tesadüfe, talihe terk edebilir. Fakat millî hayat bahis mevzuu olduğu zaman, daha ihtiyatlı bulunmak lâzımdır.

Napoléon dermiş ki: «Zaferi hazırlayan sebeplerin yüzde yetmişini temin ediniz, yüzde otuzunu da talihe terk edebilirsiniz.» Bugünkü kumandanlarımız Napoléon'un bu fikrini (Allaha şükür) kabul etmiyorlar.

Maazallah ordumuzun uğrayacağı bir mağlûbiyet, bütün bir millî davanın kaybolmasıyla neticelenir. Yeniden işe başlamak, yeniden bir ordu teşkil etmek güç ve belki imkânsızdır. Sonra unutmamalı ki, bu ordunun bize yapacağı hizmet, yalnız Yunan ordusunu yok etmekten ibaret değildir. Ortada İstanbul meselesi, Trakya meselesi, Boğazlar meselesi ve bir kelime ile Şark meselesi var! Henüz mücadele yolunun yarısında bile değiliz.

Hiç şüphe yok ki, meselâ bir Enver Paşa ordumuzun mukadderatını elinde tutmuş olsaydı, bütün bu ihtiyatları, bütün bu ihtimalleri düşünmez, taarruzlara, sergüzeştlere atılır ve maazallah ikinci bir «Sarıkamış» vücuda getirirdi.

11 Ağustos 1338/1922 — Ankara

Nikbinliğin fazlası felâkettir, büsbütün bedbin olmak da fenadır. Büyük işleri sevk ve tertip etmeyi üzerine alanlar, ince eleyip sık dokumalıdırlar. Biraz bedbin olmalıdırlar. En fena ihtimalleri hesaba katmalıdırlar.

Bizim Paşa'yı farfara kumandanlardan, yüzde otuz muvaffakıyet ihtimali ile en büyük teşebbüslere atılan sergüzeştçilerden ayıran hassa, şu mutedil bedbinliğidir.

Büyük bir kararın arifesini yaşayan paşamızın endişesi şudur: «Acaba muvaffak

olacak mıyız?»

Şüphesiz o en fena ihtimalleri, en fena tesadüfleri hesaba katarak icap eden tertibatı tasarlamaktadır. Vukuu muhtemel bir felâket karşısında insan ümitsizliğe düşmüyor, netice o kadar hazin olmuyor! Paşanın sırlarından biri de budur.

12 Ağustos 1338/1922 — Ankara

Meselemiz hâlâ başladığı noktada karar kılmış gibi... Şüphesiz biz artık mükemmel bir hükümet makinesi kurduk. Fakat düşmanlarımız henüz isteklerinden fedakârlık etmiyor. 26 mart 1337-1921 tarihli notalarında, büyük devletler, bazı müsait tekliflerde bulunmuşlardı. Lloyd George ise dünkü gazetelerde neşredilen nutku ile müsaadeleri geri alıyor.

Siyasî ahlâk, siyasî namus... Bu kelimeler ve terkipler manasız şeyler. Siyaset denilen şey, bir paçavra, bir çirkef kadar iğrenç.

Anlaşılıyor ki, hakkı doğuracak gene kuvvet olacak. Eski devirlere geri dönüyoruz. Kuvvetimizi tecrübe edeceğiz. İmanım kavidir. Talih, artık bundan ziyade adaletsiz, haksız olmayacak; süngülerimiz hakkımızı, istikbalimizi kurtaracak!

13 Ağustos 1338/1922 — Ankara

Gizli, kulaktan kulağa fısıldanan bir şey var: Taarruz edeceğiz. Fakat gizli olan bu şeyi neden herkes biliyor? Öteden beri bize isnad olunan boşboğazlık, sır saklamamak tamamen göze çarpıyor. Memleket zararına olsa bile her şeyi bilir görünmekten geri kalamıyoruz. Niçin böyle oluyor? Sıkıcı, müşkül sualler karşısında adem-i malûmat beyan edince garip ve gülünç bir mevkide kalıyorum. Muhatabım, en ince teferruata kadar tafsilât veriyor. Yarab! Sen düşmanı gafil, kör, sağır ve sersem et!

Dün, düşmanın tertibatında henüz bir değişiklik olmadığını öğrendim. Her tarafta bir hararetli faaliyet hüküm sürüyor. Ankara'daki ihtiyat kuvvetleri harekete hazırlanıyor. Burada hastaneler hazırlanmakta... İnsanların yüz karası bir hakikat: Sükûn ve faziletin getiremeyeceği sulhü, belki kan ve kavga getirebilecek.

17.8.1338/1922 — Konya

Sabahın dört buçuğunda Ankara'dan hareket, birkaç saat sonra da Konya'ya muvasalat.

Yolumuz: Çöl, toz ve hararet.

Konya'da da faaliyet yüksek bir derecede. Her şey fevkalâde bir zamanın arifesinde bulunduğumuzu gösteriyor. Konya'da kurslar tatil edilmiş, mezun zabitler celbedilmiş. Garp cephesi henüz hazırlıklarını kendi arzusu dairesinde ifa etmemiş galiba. Düşman askerlerinin vaziyetinde bir değişiklik yok.

Başkumandan paşa, vakit geçirmek taraftarı değil. Düşman hazırlıklarımızı hissederse netice almak güçleşebilir.

Bizim için şeref ve kudret ve biraz da hayat ve memat demek olan büyük muharabeleri kendimden emin, bekliyorum; hepimiz bekliyoruz.

«Düşman ne kadar çok ise şeref de o kadar büyük!» Bu sözün manasız ve kuru bir teselli tarafı var. Bu itibarla paşanın şerefi pek yüksek olacak. Haricî düşmanlarından başka, dahilî hasımları da mühim miktarda... ve bu miktar onun şerefli ve şayan-ı takdir muvaffakıyetleri çoğaldıkça artıyor. Denebilir ki, O, memleketin her unsuru ile mücadele mecburiyetindedir. Cahiller, mütefekkirler, hocalar, askerler...

Geçen gün, tenkit sebebi olan şahsî ve küçük kusurlarını (bunları hata ve kusur saymamak da mümkündür, görüşe bağlı) fena addettiği bazı huylarını kendi aleyhinde tefsir edeceğini bildiği bir zata, onun kendi aleyhine olan fikirlerini takviye edecek öyle muhayyel masallar ve sergüzeştler anlattı ki... Ne garip bir tabiattır, yapıyor, sonra niçin yaptığını bize söylüyor:

— Bilir misiniz niçin bu kadar söyledim, filâna anlatacağını bildiğim için!

Yunanlılar İzmir'den kaçarken şehri ateşe vermiş ve büyük hasarlara sebep olmuşlardı

18 Ağustos 1338/1922 — Konya

General Şarpi'nin müttefik kuvvetler başkumandanlığına tayini, İstanbul meselesinin artık lehimize halledilmiş ümidini doğuruyor. Fakat Yunanlılar henüz ümitli. Ve bu şâyân-ı teşekkürdür. Bizim için en kötü bir haber şu olabilir:

«Yunanistan, artık İstanbul macerasından ümidini kesmiş, binaenaleyh Trakya'daki kıtalarını Anadolu'ya nakle başlamıştır.»

Böyle bir ihtimalin tahakkuku, bizim için gayri müsait bir vaziyet yaratabilir. Acele etme lüzumu bu cihetle de kendiliğinden anlaşılıyor. Garp cephesi işin bu tarafının farkında değil, yahut askerî bir hareketin lüzumuna kat'î kanaati yok gibi. Bu halde yapılacak şey nedir?

Ayın on beşinde hazırlıklar tamamlanacaktı. Halbuki dün gelen haberlerden bazı hususlara henüz teşebbüs edilmediği anlaşılıyor. Başkumandan, kat'î bir emirle günlük hareketi tayin etmiştir.

19 Ağustos 1338/1922

Bugün hareket kararlaştırılmıştı. Yarına tehir edildi.

Hem siyasî, hem de askerî hareket ve faaliyetin arifesinde bulunuyoruz. Avrupa'da bir konferansa davet edilmemiz muhtemel. Venedik'ten bahsolunuyor. Londra'da bulunan Fethi Bey'den gelen haberlere göre, İngiltere bizim için uygun olmayan vaziyetini değiştirmiş değildir, hattâ Fethi Bey'i siyasî ricalden saymak istemiyor, nihayet hariciye müsteşarı ile görüşebilmiştir.

Fevzi Paşa'nın kararı kat'î, azim ve imanı kavîdir. Menfî bir neticenin memlekete vereceği zararlardan başka paşamızın mevkiini de sarsacağı tabiîdir. Maateessüf yalnız muhasımları değil, en yakın dostları da: «Biz demedik mi?» diyeceklerdir. Allah böyle bir fırsatı vermesin. Böyle zamanlarda, herkesin itirazlarına karşı gelerek, sırf kanaat ve imanın tesiriyle, büyük teşebbüslerde bulunabilmek, bir deha eseridir.

Bizlerde yanlış bir fikir ve kanaat vardır: Zannediyoruz ki, en doğru, en mantıkî bir tasavvur ve hareket muvaffakıyetle neticelenendir. Halbuki dünyada, tarihte öyle iyi düşünülmüş, hesap edilmiş işler vardır ki, muvaffakıyetsizlikle neticelenmiş, kötü talih gibi, kötüye kullanma gibi, kötü idare ve tatbik gibi önceden hesabı zor olan sebeplerin tesiriyle akamete uğramıştır. Frenklerin «La fin justifie les moyens» (1) sözü de ayrı bir şey.

Bugünkü resmî tebliğde Çolak İbrahim'in Menderes'teki muvaffakıyetli harekâtından bahsolunmaktadır, hayırlı olsun;

20 Ağustos 1338/1922 — Akşehir

Saat on buçukta Konya'dan hareket, üç buçukta Akşehir'e muvasalat. Akşehir'de pek hummalı bir faaliyet var. Her adımda taarruz arifesinde bulunduğumuz hissediliyor... Kendisinde taarruz kudreti ol-

(1) Netice, vasıtayı meşru kılar.

duğunu, kuvvetli bulunduğunu hissetmek ne zevkli bir şeydir!

Cephe karargâhından çıkarken Paşa dedi ki: «Tam vaktinde, hattâ dakikası dakikasına gelmişiz, en kat'î kararın verilmesi icabeden bir zaman...»

Saat 11... Erkânı Harbiye Reisi, ordu kumandanları, süvari kolordusu kumandanı, cephe kumandanı, Başkumandan içtima ettiler. Müzakere cereyan ediyor. Mühim kararlar alınacaktır. Çolak İbrahim Bey'in muvaffakıyeti —bugünkü resmî tebliğe göre— düşmandan 26 nefer esir, 3 zabit esir, 80 maktul. İnşallah hayra alâmettir. Bir bölük yerine birkaç fırkayı yenme ve mahvetme ümidi!

21 Ağustos 1338/1922 — Akşehir

Bugün Akşehir'deyiz. Akşamki toplantı, taarruz gününün tayiniyle neticelendi. Müzakere ve münakaşa esnasında müşkülât çıkaranlara kısa ve sert bir cevap verdi.

— Bu harekete inancı olmayanlar istifa etsin! Ben bütün mesuliyeti üzerime alıyorum.

Düşmanda da bir hassasiyet var. Bizim tarafta fevkalâde bir hareket, bir şey olduğunu hissetmiş gibi... Temenni edelim ki, asıl hedefi keşfetmemiş olsun. İki gündür Paşa, Çalıkuşu'nu okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki... Büyük hareketlerin arifesinde böyle bir şey okumak da çok dinlendirici.

22 Ağustos 1338/1922 — Akşehir

Bugün de Akşehir'deyiz. Paşa daireden çıkmadı. Akşama kadar Çalıkuşu'nu okudu. Çok memnun oldu, takdir etti.

Menderes'teki mevzî hareket ve muvaffakıyet, Ankara'da taarruzun başladığına bir alâmet sayılmış. Netice sabırsızlıkla bekleniyordu.

Paşa'nın kanaati şu merkezde: Meclis'te anarşi başlamıştır. Meclis elden çıkmıştır, herhangi bir tertip ile muvazenenin iadesi mümkün olsa da pek güçtür.

Askerî hareket şart... Fakat askerî harekete muhalif askerler ve kumandanlar da var. Bunları nasıl karşılamalı? Cephanesinin henüz ikmal edilmediğini, şu veya bu noksanı olduğunu söyleyen kumandanların kanaatlerini değiştirmek lâzım. Bir hareket icrasına memur olanlar, o hareketin lüzumuna, tatbikî kabiliyetine inanmazlarsa, maddî ve manevî kuvvetlerini sarf edemezler. Bizimki müşir üniformasını giyerek kısa bir nutuk söyledi.

«Paşalar Hazretleri!... Dahilî ve haricî vaziyetimiz behemehal bir taarruz hareketine teşebbüsümüzü istilzam etmektedir. Düşmanın Trakya'daki tahşidatı. İstanbul'a karşı olan tehditleri de bu lüzumu takviye ve tacil ediyor. Ankara'da iken heyet-i vekile ile, Meclis'in ileri nüfuzlu şahsiyetleriyle bu hususa dair epeyce konuştuk. Erkânı Harbiye Reisinin fikri de bu merkezdedir. Müzakerelerde vasıl olduğumuz netice budur: Taarruz. Bugün hem heyet-i vekileden, hem de meclisten tam salâhiyet alarak geldim. Bimennihilkerim muayyen günde bu harekâta girişmek niyetindeyim. Bu karar katidir. Esasa ait ihtiyaçlarımızdan bahsetmenizi rica ederim...»

Netice: 26 ağustos 1338/1922'de taarruz.

23 Ağustos 1338/1922 — Akşehir

İstirahatte... Düşmanda tayyare faaliyeti başladı. O kadar ki, bizim tayyarelerin keşfine, yaklaşmasına mani oluyor. Acaba düşman ne dereceye kadar hassastır? İki gün sonra bunu anlayacağız. Eğer ilâhî adalet tecelli edecekse, etmesi mukadderse, pek mesut bir bayram idrak edeceğiz!

24.8.1338/1922 Perşembe — Şuhut

Akşehir'i terk ettik. Başkumandanlık, bir seneden beri burada bulunan Garp Cephesi karargâhlarıyla beraber. Başkumandan otomobile binerken halk ne kadar heyecanlı idi. Pek yaşlı bir ihtiyar ile henüz askerlik yaşına gelmemiş bir genç yan yana duruyordu. Paşa selâm verirken, ellerini ileriye doğru uzatıp: Allah muvaffakıyet versin! diye samimî bir dua edişleri vardı ki... Herkes bu hareketlerin, bu gürültülerin manasını anlıyor. Yolda kolordulara uğruyoruz.

Çay'da Nureddin Paşa'ya mülâki olduk. Pek imalı ve neşeli bulduk. Tertibatın mükemmeliyetinden, vasıtalarımızın bolluğundan bahsetti. Dikkati çeken bir şey daha varmış ki, orduda şu son günlerde firar yokmuş... Harbin nefesi sanki hepsinde bir hararet ve vefa yaratmış. Anlaşılıyor ki, halkı, askeri harp ve tehlike değil, bekleme sıkıyor. Acaba bu sene, bekleyiş ve mihnetin sonu mu olacak?

Şuhut'la Kocatepe arasında - Değirmen
25 Ağustos 1338/1922

Çadırlı ordugâhtayız. Kocatepe'nin eteklerinde, dere içinde bir değirmen, Paşa birinci kolorduyu gördü. 26 Ağustos 5.30' da taarruz harekâtına başlanacak.

BÜYÜK TAARRUZ

Yunanlılar'ın XI. tümeni, Büyük Taarruz'dan sonra yenilerek perişan bir halde Mudanya'ya sığınmıştı. Resimde, Mudanya rıhtımında, gemi bekleyen Yunan birlikleri görülüyor.

26 Ağustos 1338/1922

Bu gece uyku uyumak mümkün olmadı. Heyecan, helecan...

Bilhassa Paşa herkesten ziyade müteyakkız, herkesten ziyade heyecanlı görünüyordu. Mühim, hayatî bir meseleye karar vermişti. Büyük ekseriyetin muhalefetine rağmen, ısrar etmişti. Hattâ bu kararını bir bakıma zorla icra ettiriyordu. Maazallah, menfî bir netice, hayatını ve askerî şöhretini mahvedebilirdi.

Aldığımız tertibattan düşman haberdar olmamış ise, eğer geceleyin yaptığımız hareketleri düşman hissetmemişse neticeden çok emin idi.

Herkesten evvel uyanmış, giyinmiş, çadırlar arasında dolaşıyordu.

Saat üçte, çadırlarda, çadırlar arasında bir faaliyet başlamıştı. İnsan sesi yok, yalnız hareket, yalnız koşuşma!

Şüphesiz herkesin kalbi, şafakla beraber açılacak olan müthiş sahnenin neticesini düşünerek çarpıyordu.

Saat dörde geldiği zaman, Başkumandanlık, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Garp Cephesi karargâhları ata binmiş bulunuyordu.

Başkumandan en önde gidiyor, İsmet ve Fevzi Paşalar'la diğer karargâh zabitleri onu takip ediyordu. Hareket istikameti, birinci ordunun tarassut mevkii olan «Kocatepe» idi. Takip edilen yol, pek dar ve pek karanlık idi. Yolu aydınlatmak için bir süvari neferi bir fener almıştı ve en önde yürüyordu.

Sarp, dar ve iki tarafı kayalarla çevrili olan bu yoldan ilerleyen karargâh heyetleri, bir gölge gibi görünüyordu. Hiç kimse konuşmuyor, belki serbestçe nefes almıyordu. Gecenin ruhanî ve biraz korkunç olan sükûtunu yalnız hayvanların ayaklarından çıkan sesler bozuyordu. Acaba ıstırap içinde bunalan esir Türkler'den, acaba senelerden beri millî mücadele namına hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen kahraman Anadolu halkından hiç bir fert, gecenin bu saatinde, milleti zafer ve kurtuluşa götürecek olan bu gölgenin hareketinden haberdar olmuş muydu? Kimbilir, düşmanın en muhkem ve müstahkem kalesini devirmek azmiyle yola çık-

mış olan bu heyet, dakikadan dakikaya hedefine yaklaşırlarken, mağrur ve haris düşmanlar ne yapıyorlardı?

Katedilecek mesafe, bir saatlik idi. Üç çeyreklik bir mesafe katettikten sonra bir platoya çıktık. Fecrin hafif ışığı ortalığı aydınlatmaya başlamıştı. Gördüğümüz sahada yanaşık nizamda birtakım kıtalar vardı. Bunlar ihtiyat kuvvetleriydi. Tarassut mahalline henüz on beş dakikalık bir mesafedeydik. Yolumuza devam ediyoruz. Birdenbire bir top patladı. Saat beşe çeyrek vardı. Bu ilk top zafer anahtarı olmuştu.

Pek yakınından geçtiğimiz bir nefer, sabah namazına durmuş, Allah'ıyla baş başa... Diğer bir nefer namazını bitirmiş, ellerini kaldırmış dua ediyor... Acaba topların bu korkunç cilveleri esnasında, bu neferciğin dua mevzuu ne idi Yarab?!

Tam saat beşte gözetleme yerinde idik. Bütün topçumuz kendilerine verilen hedeflere müthiş bir ateş açmışlardı. Düşman hattı, kesif bir duman şeklinde görünüyordu. Sanki mütemadî bir gök gürlemesi, bütün ufukları sarmıştı. Türk ordusu şimdiye kadar böyle kuvvetli bir topçu tarafından desteklenmiş değildi...

Birinci Ordu Kumandanı Nureddin Paşa ile erkân-ı harbiyesi faaliyet içinde. Telefonla kolordularla ve fırkalarla görüşüyor, duruma ait malûmat alıyordu.

Saat altıya doğru dördüncü kolordu kumandanı Kemaleddin Bey telefon etti: Kalecik sivrisi düştü!

Bu tepe mühim ve müstahkemdi. Anlaşılıyor ki, burada bulunan düşman kuvvetleri baskına uğramış, mukavemet edememiş... Topçumuzun tesirli ateşinden kurtulmak için mevkiini terk etmişti. Bu, iyi alâmet idi. Öğleye doğru bir mevzi daha alındı. Topçu ve piyade ateşleri bütün şiddetiyle harp meydanını velveleler içinde bırakıyordu... Öğleden sonra yüksek kumanda heyetini bir sabırsızlık bürüdü. Neden diğer mevziler düşmüyor? Neden düşman cephesi yarılmıyor?

Şüphesiz bu lâtif bir şey, fakat güç... Düşünmeli ki, bu hat en son fennî gelişmelere göre tahkim edilmişti. Bunu da ilâve etmek lâzımdır ki, düşman iyi harp ediyor, muannidane dayanıyordu. Tınastepe gibi birkaç mevzi, askerlerimiz tarafından zaptedildiği halde, düşman onları mukabil taarruzla geri almıştı. Vaziyet çok çetin idi. Kumandanlar azamî faaliyeti sarf ediyorlar, askerler hiç bir fedakârlıktan kaçınmıyorlardı. Yarım saat zarfında sukut ettireceğini vadettiği bir mevzii yıkamadığından dolayı bir fırka kumandanı intihar etti!

Bu, yeise kapılacak bir hal değil, iftihar edilecek bir hâdise, insanı ümitvar edecek bir vaziyet idi. Demek ki, söz, namus ve şeref hissi, bahusus Başkumandana karşı itimat, son derecesinde idi.

Yunan askerleri kaçarken Sakarya nehri kıyılarında bir hayli kamyon ve mühimmat bırakmak zorunda kalmışlardı.

Türk birlikleri zaferden sonra İzmir'e giriyor.

1 Eylül 1338/1922 — Dumlupınar

En zengin muhayyileler, en geniş fikirler, böyle bir eser yaratamaz. «Yaratamaz» derken, hayalen yaratmayı düşünüyorum. Fakat işte hayalen tasavvur edemediğimiz şey, hakikat oldu. Türkün bu zaferi, bir tesadüf veya bir talih eseri midir? Türk'ün zaferi, düşmanının zayıf olmasından mı ileri gelmişti. Asla! Düşmanımız adeden bizden az değildi. Mühimmat ve techizat itibariyle şüphesiz bize kat kat üstündü. Düşman arazisinde bulunmak, galip mevkiinde olmak da ayrıca üstünlük sebebiydi. O halde zaferin sırrını Türk yüksek kumanda heyetinin, başkumandanının dehasında aramak en doğru bir yoldur. Ah, Türk! Sen iyi idare edildiğin zaman, dünyanın en mükemmel, en medenî mahlûkusun! Kuvvetini, kudretini suistimal edenler kahrolsun!...

Bugüne kadar zaferin büyüklüğünü idrak edemedik, azametler, harikalar muhitinde, yaşayan bir insan, etrafında tecelli eden büyüklükleri olduğu gibi göremez. Hakikati görmek için, bu muazzam işin büyüklüğünü takdir için biraz bu muhitten ayrılmak, yükselmek lâzım geliyor! İşte on birinci fırkanın cephesi karşısında düşmanın mağlûbiyet ve perişanlığını tasvir eden bir levha!

O ne fecidir Yarabbi! Ölüm ve kan kokan bu saha, insanın ruhunda ne kuvvetli felsefeler, ne ciddî isyanlar uyandırıyor!

Hakkın kuvveti, halkın kudreti, bu iki si birleşince ne bedîî bir manzara ve netice çıkıyor.

2 Eylül 1338/1922 — Dumlupınar

Bugün burada kaldık. Kolordular Uşak'a doğru ilerliyor, Uşak'ın akşam üstü işgali umuluyor.

Akşama avdet. Başkumandan ve refikleri esir edilen iki fırka kumandanını karşılarına almışlar, sorguya çekiyorlar.

3 Eylül 1338/1922

Dün akşam Uşak'ın geri alındığını öğrenmiştik. Düşman hafif bir mukavemetten sonra çekildi. Şimdi Uşak'a hareket ettik. Yolda dördüncü kolordu. Askerin manzarası, neşesi, toz bulutları, düşmanın yaktığı köyler. Buna rağmen köylülerin neşesi.

Uşak'a varmış. Yeni haberler, dört bin esir, iki kolordu kumandanı ve erkân-ı

İzmir'in Türk birlikleri tarafından kurtarılmasından sonra Kordonboyu'ndan bir görünüş.

harbiyeleri.

Paşa ile karşı karşıya. Paşa'nın manidar sualleri, General Trikopis'in ifadesi. Paşa'nın hüsn-i muamelesi.

Karargâh neşe ve şetaret evi. İkinci ordunun vaziyeti de pek mükemmel. Eskişehir işgal edilmiş...

4 Eylül 1338/1922

Uşak'ı da terk ettik. Eşme'ye geldik. Bir kaza merkezi. Yunanlılar bu şehri de bir yangın harabesine çevirmişler. İki yüz haneli ve oldukça mamur bir kasabadan bir kulübe bile yangından masun kalmamış. Düşmanın kaçış yolu harabeye, yangın tarlasına dönmüş. Mert ve namuslu hasmına erkekçe mukabele etmek kudret ve kabiliyetinden mahrum olan şerefsiz Yunan ordusu, bütün hırs ve intikamını zavallı ve müdafaasız köylülere zulmetmek, köylerini yakmak suretiyle dindirmek istiyor.

Ya Rab! Bu adaletin bu tecellisi bile düşmanı uykudan uyandırmayacak, zulümlerine tövbe ettirmeyecek gibi...

Çakal köyünde biraz durduk. Dördüncü kolordu kıtaları geçiyor. Köylü kadınların, heyecanına pâyân yok. Yersiz, yurtsuz ve eşyasız kalmış olan bu zavallıları gene böyle bir heyecana, askere su yetiştirmeye sevk eden ruh, ne büyük, ne mucizeli şeydir!

İçlerinden biri: «Kemal'imizi ne yaptınız, buradan geçti mi?» dedi.

5 Eylül 1338/1922 — Eşme

Bugün Eşme'de kaldık. Alaşehir ve Kula işgal edilmiş. Akşama doğru hariciyeden bir haber geldi. Düşman kayıtsız ve şartsız, Anadolu'yu terk etmek ve Trakya'da biraz fedakârlık yapmak şartıyla mütareke teklif ediyormuş. Zaferin ilk müjdesi. Fakat, mukaddes hedefimize giden yolun yarısında bizi uyuşturmak siyasetine kanacak kadar saf mıyız?

Misak-ı millî ortada. Sulh ve mütareke teklifi ne demek.

Müzakere edilecek ne var?

6 Eylül 1338/1922 — Alaşehir

Eşme'den hareketle Alaşehir'e vasıl olduk. Düşman kundakçılığının en feci eseri bu şehirde, Sarıkız Suyu'nda. Şehirde dört bin evden yirmi ev kalmamış. Ahaliye de çok zulüm yapmış, kadınların ır-

zına tasallut etmişler... Yol üzerindeki bütün köyler yangın ve harabe. Avrupalılar gelsinler de Yunanlılar'ı görsün!...

Bu şirin Alaşehir, bu güzel şehrin zayiatı telâfi edilecek mi?

Yolda rast geldiğimiz iki kadın... İki kız... Biri ne kadar güzel!

Alaşehir eşrafından bir zatın kızları. Aman Ya Rab! İnsana ne yakın şeyler, ne munis mahlûklar... Tesettür meselesini biz şimdiki şekilde muhafaza etmekle neler kaybediyoruz! Samimî ve sade anlatıyorlar. Bu aileye tatbik edilen zulüm pek acıklı. Zavallılar neler çekmiş! Arada sırada: «Fakat hiç olmazsa, namusumuzu kurtardık, onu muhafaza ettik» diye kendi kendilerini teselli ediyorlar. Halide Hanım'ı görmek istediler, halk birikmiş, sanki bir mucize bekliyorlar. Ne bekliyorlar. Ne yatacak yerleri, ne yiyecekleri var. Derken karşıdan bir esir kafilesi göründü. Halkta bir hareket, bir heyecan. Sonra hücum. 95 esir, üç dakikada buharlaşıp uçtu sanki... Biri bir Yunanlı'nın cesedinin üzerine eğilmiş, bir nutuk irat eder gibi, heyecanlı bir ifade ile:

— A mel'un! Annemi kestin, babamı ve karımı öldürdün, ne ise. Fakat hemşiremin ırzına niçin tasallut ettin?» diyor ve gebermiş nâşına bir sopa vuruyordu.

7 Eylül 1338/1922 — Salihli

Alaşehir'i terk ettik. Paytonla Salihli'ye kadar geldik. Yol boyunca rastlanan düşman cesetleri takip harekâtının pek müessir olduğunu gösteriyor. Bütün köyler yakılmış. Yolda köylülere soruyoruz, nasıl yaktı? Tafsilât veriyorlar: Benzin, kundak, hususî müfrezeler... yani sistematik bir gayret...

Mezarlığı da yakmışlar. Niçin? Hikmeti ne? Vahşet ve alçaklık. Mezar taşları düşürülmüş. Salihli ahalisine zavallı şehrin sekiz kısmından biri kalmış.

Facialar yurdu Anadolu.

8 Eylül 1338/1922 — Salihli

Düşmanın manevî ve siyasî vaziyeti hakkında bazı malûmat var. İzmir heyecan ve telâş içindeymiş. Kral'a suikast yapılmış. Kabine buhranı varmış. Tahliyeye hazırlanıyorlarmış. Yalnız, ekalliyetlerin haklarını, onların muhafazasını, İzmir'de katliama meydan verilmemesini Müttefikler'den rica ediyorlarmış. Müttefik gemileri, İzmir limanına gelmek için emir almışlar. İzmir önünde bir mukavemet olacağa benzememekte. Takip pek şiddetli oluyor.

Fakat düşman her tarafı ateşe vermiş. Memleketi bize bir harabe halinde terk etmek istiyor. Bu zararların telâfi edileceğini düşman bilsin!...

Paşaların fikir ve kanaatleri, imanları pek kavi. Hiç bir müdahaleye razı olmuyorlar. İzmir'de müttefik askerleriyle karşı karşıya gelmek ihtimali asla paşamızı müteessir etmiyor.

9 eylûl'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi, Mahmud Bey'in 8 eylûl günkü notlarında bahsettiği hususların doğruluğunu açıkça ispat etmiştir.

Refet Paşa, İstanbullulara hitap ediyor.

Hareket Ordusu'na katılan gönüllülerden bir grup, Yıldız Sarayı'nın bahçesinde.

— Efendim bakmayınız, durmayınız, geçiniz, dedi ve gitti.

Refikım da bu lüzumu beyan etti. Geçtik! Biraz ötede yaptığımız tahkikattan mumaileyhin avcı taburlarından bir müfrezeyi, nasihatla geri çevirmek teşebbüsünde bulunduğundan gaddarca şehit edildiği anlaşıldı!

Mubarek cesedini bir kenara çekmiş, üzerine bir hasır örtmüşlerdi. İki, üç nefer süngü takmış, etrafında duruyordu. Yolumuza devam ettik. Bâbıâlî caddesinden Ayasofya meydanına doğru gidip işi anlamak istiyordum. Tesadüf ettiğim bazı ahbaplar, oralarda gezmekliğimin tehlikeli olduğunu ihtar ediyorlardı. Refikım beni Hicaz demiryolu idarehanesine soktu. Bir saat kadar orada oturduk. Öteden beri hizmetimde bulunan Yakub Ağa, kemali sadakat ve fedakârlıkla refakatimden ayrılmıyordu.

İdarehanede bulunduğumuz sırada, Ayasofya ve Beyazıt meydanlarına kadar gidip geldi, gördüklerini anlattı. Bir süvari yüzbaşısı ile bir piyade mülâzımını katlettiklerini, meydanlarda perişan bir halde külliyetli asker bulunduğunu, harbiye nezareti talim meydanındaki nişancı taburunun müdafaada olduğunu haber verdi.

Takım takım askerler, göğüs bağır açık, fesler arkaya atılmış, gözleri kızarmış, kan, ter içinde kalmış oldukları ve kasaturaları silâhlarına takılı olduğu halde, delicesine gidip geliyorlar; bazen iki, üç neferin pek seri yürüyüşleri ve telâşlı hareketleri görülüyor ve bunların muhabere postaları olduğu anlaşılıyordu. Artık mükemmel bir askerî isyanın baş gösterdiğine şüphe kalmıyor idiyse de, tertibatın, icraatın şekil ve mahiyetini tamamiyle kestiremiyordum. Bir aralık Bâbıâlî'ye gittim, vekiller telâşlı ve korku içindeydi. Asker şeriat istiyordu. Meclis-i vükelânın tebeddülünü istemeyi de unutmuyordu. Tekrar Hicaz Demiryolu idarehanesine döndüğüm zaman Cevad Paşa evlerimize gitmekliğimizi ihtar etti. Çıktık. Ben, jandarma dairesine gitmek ve ahvali biraz daha tahkik ve tetkik etmek üzere ayrılmak istedim. Cevad Paşa, kolumdan tuttu:

— Budalalığın lüzumu yok, kumandaya memur değiliz, haydi evlerimize gidelim, dedi.

Bayağı icbar ederek beni sürükledi. O perişan, hararetli müfrezelere tesadüf ederek Eminönü'ne, Köprübaşı'na geldiğimiz zaman, köprünün asker tarafından geçişe men edildiğini gördük. Kayıkla Karaköy'e geçtik. Refikımdan ayrıldım. Arabacılar kıyafetimi süzüyor, ters bir çehre ile Beşiktaş'a bir mecidiye, bir buçuk mecidiye istiyorlar. Güç hal ile üç çeyreğe bir araba buldum. Pazarlık etmeksizin arabacıların taleplerini derhal kabul ve arabaya atlamak, benim telâşla kaçmakta olduğumu göstereceğinden bu işime gelmezdi.

Saat sekizdi. Evde duramadım. Sekiz buçukta tekrar çıktım. Yüzbaşı Ahmed Tevfik Efendi ve Yakub Ağa ile beraber

Galip Bey, II. Meşrutiyetten sonra bir merasim sırasında.

Beşiktaş karakoluna gittim. Saat on bir buçuğa kadar Beşiktaş jandarma taburu kumandanı Binbaşı Ali Efendi'nin nezdinde tetkiklerde bulundum. Birçok askerin, akın akın Yıldız'a gidip gelmelerinden ve hele akşam üzeri zabitsiz bazı kıtaların toplu olarak ve başlarında mızıka ve boruları olduğu halde, Ayasofya'dan gelip Yıldız'a gitmelerinden artık, Yıldız'ın Ayasofya meydanıyla tam irtibatı olduğuna şüphem kalmadı. Buna kanaat hasıl ettikten sonra meselenin asıl bundan sonra başlayacağına hükmettim. O zamana kadar, avcı taburundan başka kıtaların da o günkü teşvikler üzerine peyderpey Ayasofya meydanına iltihak ve isyana iştirak eylemekte oldukları anlaşılıyordu. Saat on birde Tophane Nazırı Rıza Paşa'nın yaralanması, Meclis-i Meb'usan reisi Ahmed Rıza, İstanbul Meb'usu Hüseyin Cahit Beyler'in (1) öldürüldükten sonra ayaklar altında çiğnendikleri, Yıldız'da üç süvari mülâzımının katledildikleri haberi gelmişti! Bütün bu acı havadisler; heyet-i vükelânın istifası, Meclis-i Meb'usan'ın dağılması, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne şiddetli hücumlar, meselenin keyfiyet ve mahiyetini gösteriyordu.

Vakanın cereyanı, Ahrar fırkasıyla İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin, bilerek ve bilmeyerek irticaın âleti olduklarını gösteriyordu. Saat on ikide eve döndüm. Çok meyustum, fakat ümidim kırılmamıştı. Düşünüyordum: İstanbul'da ve civarda bulunan bütün askerler isyana iştirak ettiler mi? İstanbul'da kalıp yapılacak bir şey var mı? Yoksa savuşup Selânik'e gitmeli mi?

ŞEHİR, MUHAREBE MEYDANINA DÖNMÜŞTÜ

Gece saat beşte Ayasofya meydanından dehşetli silâh sesleri işitilmeye başlamıştı. Şeyhulislâm efendinin nasihatleri, mebus İsmail Kemal Bey'in telkinleri, seraskerliği deruhte eden Müşir Edhem Paşa'nın tebliğleri, para etmiyordu. Asker maksadına nail olduğundan, şenlik zımnında ateş ediyormuş... Evvel emirde buna hüküm vermek mümkün değildi. Silâh sesleri bir muharebeyi andırıyordu. Sultanahmet ile Ayasofya meydanında binlerce zavallı evlâd-ı vatanın yerlere serilmiş olması düşüncesi, dehşetle zihnimi tırmalıyordu. Bu düşünceler, saat yediye kadar devam etti. O sırada Beşiktaş'ta evlerden bazılarından da silâh atılmaya başlamıştı. Bu sırada, yakınımızda bir haneden:

— Yaşasın padişahımız! Şeriatımızı vermiş! Yaşasın şeriat, diye bağıran bir delikanlının tabanca attığını gördüm.

Artık mesele anlaşılmıştı...

Ertesi sabah saat üç raddelerinde hanemden çıkmakta iken, ihtiyat etmekliğim lüzumuna dair tavsiyeler aldım. Beyoğlu polis meclisi reisi Mazhar Bey dahi jandarmalar tarafından hakkımda bir suikast tertip olunduğunu bildirmişti. Bilâhare divanıharp kararıyla idam olunan jandarma Salih Çavuş'un bizzat aldığım ifadesine nazaran gene mahkûmen idam olunan alay beylerinden Ramazan Bey'le avenesi Salih Çavuş'la diğer bazı jandarmalara, burada tensik memuru Galip Bey vardır, bizi açığa çıkaracak, ekmeğimizi kesecekmiş, şimdi tam fırsattır. Biz onun kafasını keselim demişler. Beni bir, iki defa Beyoğlu'nda aramışlar. Bittabi evde kaldım.

Mektepli zabitlerin görüldükleri yerde öldürülmeleri emredildiği söyleniyordu. Biçare cahil askerler, bu emrin neye müs-

(1) Adliye Nazırı Rıza Paşa ile İstanbul Mebusu Emin Arslan Efendi adı geçenler olduğu zannıyla şehit edilmişlerdir.

tenit olduğunu bilmeyerek icrasını deruhte etmiş idi. Avcı taburundan birkaç onbaşı ve çavuşun ellerine bazı listeler verilmişti. Bunların arasında ismimin dahil olduğu haberi verildi! Bunu ihbar edenin beyanına göre: «Mektepli zabitleri nerede bulursanız katledeceksiniz!» emrine karşı efradın bazısı:

— Zabitlerin mektepli olduğunu nereden bilelim! Tanıyamazsak? demişler.

— Onlar besbellidir. Arada birkaç alaylı da giderse, zararı yok, maksadın kurbanı olurlar!... cevabını almışlar.

Nisanın dördüncü cumartesi gününe kadar bir tarafa çıkmadım. Hiç bir kimseden de esas hakkında bir haber alamıyordum. Şu dört gün zarfında geçirdiğim hayat, pek kederli idi. Gazeteler büsbütün can sıkıyordu.

Nisanın üçüncü günü Selânik'ten bazı taburların hareket eylediği haberleri yayıldı. Fakat bu haberin doğruluk derecesi bilinemiyordu. Gerçi ergeç böyle bir hareket beklemek lâzımdı. Buna kani olduğumdan bir an evvel Selânik'e gitmek, harekete katılmak çaresini düşündüm. Nisanın dördüncü günü evden çıktım. İstanbul cihetine geçtim. Selânikli İpekçiler'in bonmarşesine ve Mehpare mağazalarına uğradım. O sırada kıvırcık sakallı bir herif tarafından takip edilmekte olduğumu hissettim. Zaten bu mağazalar tarassut altına alınmışlardı. Daha sonra bazı zabit arkadaşlarla buluştum. Beraberce Selânik'e gitmeye, ertesi pazar günü Selânik'e hareket edecek olan bir Fransız vapuruna binmeye karar verdik. Saat on bir raddelerinde idi, birtakım boru sesleri geliyordu. Cağaloğlu'ndan Bâbıâli'ye doğru asker geçiyordu. Adam gönderdik, tahkik ettirdik. Çatalca istihkâmlarında bulunan kıtalar Yıldız'a arz-ı sadakata gidiyorlarmış. Ne âlâ, Çatalca istihkâmları tahliye edilmişti!...

Ordunun vaziyetine dair malûmat almak üzere gece saat beşte Erkânıharbiye Reisi Ferik İzzet Paşa hazretlerinin hanesine gittik. Meğer ona, Çatalca'ya gidip, oraya kadar gelen askere nasihat etmesini istemişler.

— Paşa hazretleri, dedim, biz Selânik'e gitmek istiyoruz, fakat müşkülât ve tehlike vardır. Zat-ı âliniz dünkü teklifi kabul ederek hususî bir tren tertibini teklif edersiniz; bu trene bizi de alır İstanbul'dan çıkarırsınız. Hususî tren, kimsenin nazarı dikkatini çekmez. Dediler ki:

— Hayhay. Bunu bir vazife addederim. Eğer sözümü geçirebilirsem, hususî trenle sizi İstanbul'dan çıkarırım. Ben de çıkarım.

— Bu tehlikeli bir iştir. Dediler ki:

— Zaten tehlike içindeyiz. Halbuki siz faydalı olabilirsiniz. Sizi aşırabilirsem, göze aldığımız tehlikeye değer. Hiç çekinmem. Emin olunuz, yarın bu işe teşebbüs edeceğim. İnşallah muvaffak oluruz!

Ertesi gün, gene kendi hanelerinde buluşmak kararıyla ayrıldık. Ayın beşinci günü de saat altıda hususî trenle Sirkeci'den hareket etmiş bulunuyorduk. Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Ferik İzzet Pa-

Taksim Kışlası önünde, Hareket Ordusu efradından öldürülenler.

şa hazretleri bizi tahlis ve hareket ordusuna ulaştırmak için büyük bir tehlikeyi göze almış, hususî tren hazırlatmışlardı.

6 nisan salı gününden itibaren İstanbul ile irtibat kurmuş ve muhabereye başlamıştık.

DONANMAYI KAZANIYORUZ

Nisanın sekizinci günü akşamı, donanmanın bize temayül ettiği haberi geldi. Bahriye zabitlerinden ekserisi pek çok çalışıyorlardı. Ancak bahriyenin tersane askeri isyan halindeydi. Aynı gün, harbiye mektebi talebesinden bazıları müracaatla, ordunun emrine tabi olduklarını, hemen orduya katılmak için ufak bir işaret beklediklerini haber verdiler. Kendilerine şu cevabı verdim:

«Mekteb-i Harbiye talebesinin hazırlığı şayan-ı memnuniyet ve teşekkürdür. Ancak, oradan ayrılmamaları elzemdir. Mekteb-i Harbiye, Maçka ve Taşkışlalarla teşekkül eden bir müsellesin üst noktası olduğundan, bu noktanın elde bulunmasının büyük ehemmiyeti vardır. Halbuki mektep tahliye edilince derhal asiler tarafından işgal edileceği şüphesizdir. Binaenaleyh talebenin fedakârlık ve cesaretlerini muhafaza ederek şu bir, iki gün zarfında ordunun icra edeceği şehre giriş harekâtını kolaylaştırmaya yardım eylemeleri lâzımdır. İşte Mekteb-i Harbiyenin bu hizmeti pek büyük olacaktır.»

Donanmadan pek mühim ve hayırlı haberler geliyor, artık donanmanın bize iltihak edeceği ümidi kuvvetleniyordu. Akşam üzeri hususî trenle gelmekte bulunan Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa hazretlerini karşılamak için Küçükçekmece istasyonuna gittik. Mahmud Şevket Paşa hazretleri bizi trene kabul ettiler. Son vaziyeti arz ettim. Memnun olarak:

— Donanma zihnimi pek ziyade işgal ediyor. Buna muvaffak olmaksızın meselenin halli büyük bir müşkülâta uğrayacaktır, dediler

Yarın donanmaya tamamen malik olacağımızı ümit etmelerini arz ettim. Bununla beraber Üsküb'e gidemediğimden dolayı af diledim. Cevaben:

— İsabet oldu, zaten lüzum da kalmadı. Şimdi ordunun jandarma kumandanlığı vazifesini deruhte ediniz. Selânik'ten Tayyar Bey ile daha bir hayli jandarma geliyor. Mumaileyh İstanbul'a jandarma kumandanı olacaktır. Siz zaten tensik ve teftişe memursunuz, diyerek yeniden vazifemi tayin buyurdular.

Birlikte Ayastefanos'a geldik. Saat on bir buçuk raddelerinde kendileri maiyetleriyle Halkalı karargâhına gittiler. Bugün Meclis-i Âyan ve meb'usan da Ayastefanos'ta ekseriyetle mevcut idi. Ertesi perşembe günü sabahı donanmanın hareket ordusuna iltihak etmekte olduğu tahakkuk etti. Komodor Miralay Rüstem Bey refakatlerinde bazı zabitan olduğu halde bana gelmiş ve donanma Ayastefanos açıklarına gelerek, efrat ve zabitanının Hareket Ordusu'yla müştereken harekete hazır bulunduklarını bildirmiş ve keyfiyet derhal umumî karargâha iş'ar edilmiştir. İki saat sonra Mahmud Şevket Paşa, Ayastefanos'a gelerek Rüstem Bey kendilerine takdim olunmuş ve donanma namına teminat verilmiştir. Hassa ordusu kumandanı Nazım Paşa, kaymakam Muhiddin Bey'le beraber hareket ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın nezdine geliyor. Hareket ordusu bir kademe daha ilerliyor. Gazetelerin lisanı değişiyor. Hilâl isminde yeni bir ceride ateşli bir dil ile hakikati anlatmaya çalışıyor. Birkaç günden beri olduğu gibi trenlerle İstanbul'dan külliyetli seyirciler getiriyor, götürüyor. Bunların arasındaki casuslar, bir şey görüp öğrenemeden dönüyor. Yahut yakayı ele verip hapse tıkılıyor. Bu sırada Müşir Tevfik Paşa sivil olarak gelmiş ve Hareket Ordusu'nun istical etmemesini birkaç günden önce İstanbul'a girmemesini temin için çalışıyordu... Onun ifadesine nazaran, kendileri İstanbul'da daha bazı arkadaşlarıyla beraber askeri teskine gayret ediyorlarmış. İstanbul'dan gönüllü yazılmak üzere birçok delikanlılar geliyor. Silâh tevzini, bölükler teşkilini talep ediyorlar. Mısırlı kolağası Aziz Bey bu gönüllülerin kumandasını deruhte edeceğinden bahisle silâh tedarik ve tevzii hususunda ısrar ve Mesudiye zırhlısında fazla esliha bulunduğunu haber aldığından celbi lüzumunu teklif eyliyordu.

HÜCUM BAŞLIYOR

Ben ise, gönüllülere silâh tevziinin muvafık olamayacağı ve zaten buna ihtiyaç olmadığı mütalâasında bulunuyordum. Aziz Bey, bu mütalâa ve mukavemetimden hiç memnun olmayarak gizlice komodorluğa haber göndermiş. Komodor Miralay Rüstem Bey'in yüz kırk tüfeği karaya çıkarmış olduğunu haber aldığım zaman da ben memnun olmadım. Bu haberi getiren Mesudiye mürettebatından bir zabit idi. Teslim ettiği silâhlara makbuz istiyordu. Ben böyle bir emir ve talepte bulunmadığımı söyleyerek hemen silâhların geriye götürülmesini tenbih eyledim. Halbuki bir kısım silâhlar tevzi edilmiş

Hareket Ordusu subay ve erlerinden bir grup, İstanbul surlarının kenarında dinlenirken.

olduğundan, ancak kalan kırk adetini gemiye iade ettirdim.

Kolağası Aziz Bey'in talebi üzerine Mesudiye zırhlısındaki fazla silâhların karaya çıkarılmasından askerler arasında bir fitne ve fesat kopar. Efrat «Geminin silâhları çıkarılıyor. Hareket Ordusu'na teslim ediliyor. Belki de silâhsız olarak gelenler silâhlandırılıyor. Bizim aleyhimize kullanacaklar. Nihayet zabitan bizi de teslim edeceklerdir, ne duruyoruz!» diyerek, zaten kirişte olan asapları tamamen gerilmiş bir halde, bütün efrat birdenbire silâha sarılmış, isyan etmişler ve zabitler büyük bir müşkülât içinde kalmışlar! Efrat arasında hamiyetli bir onbaşı ile bir neferin fedakârane himmet ve gayretleri iyi tesir ederek bir dereceye kadar sükûn ve emniyet hasıl olmaktayken, iade eylediğim silâhlar, gemiye yasıl olur. Bunun üzerine zabitan «İşte görüyorsunuz ya, biz dışarıya haber göndermeksizin fazla kalan silâhlar iade ediliyor. Bundan da anlaşılıyor ki, hiç bir suiniyet yoktur. Beyhude telâş gösteriyorsunuz,» diyerek efradı yeniden tahtı itaate almak kabil olmuş. Benim de donanmadan silâh istememekten maksadım, korkum, bu gibi sebeplerden dolayı idi. Tecrübelerim bana bunu ihsas ediyordu...

Bugün hücuma hazırlık günüydü. Öğleden sonra Hassa Ordusu Kumandanı Nâzım Paşa, Kaymakam Muhiddin Bey'le beraber Ayastefanos'a geldiler. Akşam üzeri avdet edeceklerdi. Mahmud Şevket Paşa, beni çağırdı ve:

— Ben Nâzım Paşa'nın avdetini arzu etmiyorum, dedi. Burada alıkoyacağım, münasip bahaneler bulacağım. Aynı zamanda izzetinefsini okşayarak harekât başlayıncaya kadar avdetine mani olacağım, fakat Muhiddin Bey de müşarünileyh ile beraber geldiği için onun da burada kalması, Nâzım Paşa'nın şüphesini izale edecek tedbir olur. Mamafih Muhiddin Bey'e de hiç bir şey sezdirmeksizin bu gece avdetine mani olacak vesile bul. Her halde asıl maksadı aramızda bir sır olarak kalmalıdır! Bu emir üzerine Muhiddin Bey'i bu gece için Ayastefanos'ta alıkoydum.

Öğleden sonra bütün ordu harekete başladı. Akşam üzeri Makrıköy (Bakırköy) işgal edildiği ve Davudpaşa süvari kışlasının ele geçirildiği haberi geldi. Aynı gün Sultan Abdülhamid'in son cuma selâmlığı binlerce mürteci ve bunlara cahilâne alet olan biçare nefercikler tarafından gayrimuntazam bir halde icra edilmişti.

11 nisan 1909 cumartesi günü sabahı erkenden top sesleri geliyor, muhtelif haberler alınıyordu. Bu sabah umumî karargâh Makrıköyü'ne nakledildi. Ayastefanos'tan İstanbul'a trenle sevki kararlaştırılan jandarma kıtalarını alarak Kumkapı'ya çıktık. Buradan doğru Harbiye Nezareti dairesine gidildi. Eski jandarma ve

polis karakolları lâğv ve tebdile, efradın silâhları alınarak tevkife başlandı.

Aynı zamanda Veliahd hazretlerinin saraylarının muhafazası için yüzbaşı Edhem Efendi kumandasında bir jandarma müfrezesi gönderildi.

Nisanın on birinci ve on ikinci günleri İstanbul ve Beyoğlu cihetlerinin, on üç ve on dördüncü günleri de Boğaziçi ve Üsküdar taraflarının muamelât emniyet ve asayişi Selânik'ten gelen yetmiş polis ve altı yüz jandarma ile nizama kondu.

Martın otuz birinden ve bilhassa nisanın beşinci gününden beri zihnen ve bedenen pek ziyade yorulmuş bulunduğum halde, on birinci gününden beri hiç rahat edemiyorum. Bir yatak bulup uzanmaya, başımı yastığa koymaya muvaffak olamıyorum. Geceleri iki, üç saat kadar bir müddet sandalyelere yaslanarak uyku kestirmek ve daha doğrusu biraz dinlenmek kabil olabiliyordu.

Nisanın on üçüncü günü artık tehlikenin tamamen zail olmuş bulunduğuna hükmolunabilirdi. O gün idare-i örfiye ilân edilmiş, divan-ı harpler teşekkül ederek tahkikata başlanmıştı.

YILDIZ'IN KUŞATILMASI

Her tarafta tutulan birçok eşhas, bana gönderiliyordu. Binaenaleyh divan-ı harplere hazırlık tahkikatı yapmak için Mahmud Şevket Paşa'nın muvafakatini istihsal ederek iki tahkik heyeti teşkil ettim. Bu suretle hemen zuhur etmek istidadında görülen anarşinin, haksız ve lüzumsuz tevkifatın önüne geçtim. Bazı genç zabitler, birçok zevatı derdest ve tevkif etmek için bana müracaat ediyor veya müracaat etmeden tevkif ederek bana getiriyorlar. Ezcümle Müşir Zeki Paşa'nın hanesinde Çerkesler toplanmış, bilmem ne oluyormuş, diye bir haber verdiler. Tahkik ettim, böyle bir içtima olmadığını anladım. Bir saat sonra Zeki Paşa'yı bir arabaya bindirmiş, harbiye nezaretine getirmişlerdi. Derhal Mahmud Şevket Paşa'ya gittim, keyfiyeti anlattım. Müşarünileyh Zeki Paşa'yı serbest bıraktı. Aynı hal Ferik Memduh Paşa Hazretleri'ne de vaki olmuştur. Bundan sonra şayanı dikkat ve haizi ehemmiyet üç şey kalmıştı. a) Meclis-i Millî'nin Sultan Abdülhamid hakkında ittihaz edeceği karar, b) Meşihat-ı İslâmiye'nin vereceği fetva, c) Sultan Abdülhamid'in hal'i icabederse, ittihaz olunacak tedbirler.

Yıldız askeri zaten iki günden beri Boğaz'ı geçerek Anadolu cihetine savuşmakta idi. 13 nisan 1909 pazartesi günü akşamı saat onda Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa Hazretleri'nden aldığım emir üzerine Beyoğlu, Şişli, Balmumcu çiftliği tarikiyle Yıldız Sarayı'na gittim. Çiftliği geçince saraya yakın su hazinesinde Manastır redif taburuna tesadüf ettim. Sonra camii şerifin önüne geldim. Orada Şevket Paşa ile Enver Bey ve sair zabitanla karşılaştım. Maksat sarayın asker tarafından işgalini tetkik etmekti. Enver Bey ile sarayın etrafını gezdik. Asker kâmilen Yıldız'ı kuşatmıştı. Yıldız'da beyaz bir teslim bayrağının dalgalandığı görülüyor, Sultan'ın hal'i keşfolunabiliyordu. Gece saat bir buçukta Harbiye Nezaretine avdet ettim.

Sultan Abdülhamid artık esaret ve mevkufiyet halindeydi. Hariçle alâkası tamamiyle kesilmiş olarak harem dairesine kapanmıştı. Mahmud Şevket Paşa Hazretleri, karar hilâfına sarayın asker tarafından bu derece abluka edilmiş olmasına memnun olmadılar. Zira saray akşamdan sonra abluka edilecek, salı günü sabahı her şey hazırlanmış bulunacaktı.

14 nisan 1909 salı günü sabahleyin erkenden Mahmud Şevket Paşa'nın nezdlerine gittim. Bugünkü işlerden bahsettikten sonra, Yıldız Sarayı'nın harem dairesi giriş ve çıkışlarını jandarma ile işgal etmek ve neticeyi telgrafla bildirmek üzere saat üçte saraya gitmek emrini aldım.

Saat dörtte Selânik jandarma alayı kumandanı Kaymakam Tayyar Bey ve Erkânıharp kolağası Kemal Bey ve yirmi beş nefer jandarma süvarisini beraber alarak Yıldız'a gitmek üzere Beşiktaş'a geldim. Bu sırada, gelişimi Veliahd hazretlerine arzetmişlerdi. Veliahd Hazretleri Kaymakam Hayreddin Bey vasıtasıyla beni nezdlerine davet ettiler. Yüksek huzurlarına kabul buyuruldum. Saat beş idi. Veliahd Hazretleri, beni pek büyük bir nezaketle kabul ederek:

— Sizi gördüğümden pek mahzuz oldum buyurdular. Bugün hep bahtiyarlık hissediyorum. Zira milletin umumî arzusuyla Osmanlı tahtına davet edilmekte olduğum gibi, fikir ve niyetim, saltanat değil, devlet ve milletime hizmetten ibarettir. Zaten saltanat devri geçmiştir. Cenab-ı Allah'ın tevfikat-ı Rabbaniyesine mazhar olacağımı istidlâl ediyorum. Hayatımı, selâmet ve saadet-i mülk ve millet uğrunda feda etmekle bahtiyar olacağım. Cenab-ı Allah cümlemizi muvaffak bilhayır buyursun.

Gelecek Sayımızda:
SULTAN HAMİD'İN HAL'İ

Büyük Bestekâr

HACI ÂRİF BEY

Yazan: Yılmaz Öztuna

— Geçen sayıdan devam —

ÂRİF Bey'in bestelediği 1 000 küsur şarkı ve bir hayli dinî eserden elimizde ancak 326 şarkı, 8 dinî eser ve 2 de büyük güfteli eser (2 Beste ve 1 Yürük Semâî) kalmıştır. Bu 336 eserin notaları, çeşitli kolleksiyonlara dağılmıştır. Ben 300 küsurunun notasını bizzat görüp tetkik ettim veya okuyandan dinledim. Ancak bizde kolleksiyonların âkıbetinin sahiplerinin ölümünden sonra ne olduğu malûm bulunduğundan, belki bu arada Ârif Bey'in eserlerinin bir kısmı daha ziyaa uğramıştır.

Ârif Bey, tek başına, şarkı şeklini, Türk musikisinin en mühim şubesi haline getirmiştir. Şarkıları teknik bakımdan çok sağlam, ifade itibariyle ekserisi mübalâğasız harikulâde, eda bakımından da pek asil ve kibardır. Hemen daima neş'eli, coşkun, rind ve zarif bir sanatkâr çehresi gösterir. Bütün Türk musikisi şarkı bestekârları üzerinde Ârif Bey'in tesiri olmuştur. Bu kısa izahattan sonra şimdi, Ârif Bey'in Türk musikisi tarihindeki mevkiini daha vâzıh bir surette açıklayabiliriz.

XIX. asrın ilk yarısında Türk musikisi, «hercümerc» kelimesiyle vasıflandırılabilecek bir durumda idi. Aynı zamanda yaşayan yüzlerce bestekâr vardı. Fakat bu az görülmüş sayı çokluğunda meselâ IV. Mehmed (1648-1687) ve III. Ahmed (1703-1730) zamanlarındaki gibi, bir kalite dengesi yoktu. Bu devirde Dede Efendi, yüzlerce, belki binlerce rakibi üzerinde yükseldi; hiç bir bestekâra nasip olmamış derecede şöhret kazandı. Az görülmüş bir çeşitlilik ile eser besteledi; bu besteler derhal yayıldı; çok büyük ilgi gördü ve birinci sınıf bestekârlardan beşinci sınıf taklitçilere kadar her kudretteki musikişinas tarafından taklit edildi. Dede Efendi'yi tanımış bir devrin bestekârı bulunan Dellâl-zâde'yi meselâ Hacı Sâdullah Ağa (1760?-1825) derecesinde bir bestekâr olarak musiki tarihine geçirmek müşkildür. Dellâl-zâde'de, devrin cereyanı ile şahsî dehanın kendisini sevk etmek istediği yollar, bariz olarak müşahede edilebilir. Beste ve Semâîler'inde üstadı Dede Efendi'den daha ciddî ve daha klasik, şarkılarında ise şaşkın bir vaziyettedir: Beste kokusunda olanların yanında, alelâde türküler göstermek mümkündür.

DÂHÎ BİR BESTEKÂR

Bütün bu düşüncelerin neticesi şudur ki, klasik devirden çıkış Türk musikisinde pek hareketli ve karışık olmuş, hemen

Hacı Ârif Bey'in üstün kabiliyetli talebesi bestekâr Şevki Bey.

bir asra yakın bir müddet çeşitli cereyanlar ortaya çıkmış, tam bir kararsızlık hüküm sürmüştür. Bu geçiş safhasında da oldukça büyük bestekârlar yetişmiştir. Bir dâhî çıkmasaydı, hangi yolu takip edeceğini şaşırmış bestekârların ve bütün bu keşmekeşin daha uzun müddet sürmesi beklenebilirdi. Bu büyük dâhî, Hacı Ârif Bey'dir. Ârif Bey, 1850 senesinde yani tam XIX. asrın ilk yarısını bitirdiği günlerde bestekârlığa başlamıştır. Onun, Türk musikisi tarihinde hiç kimseye nasip olmamış büyük bir kudretle, musikiyi çoktan beri çıkmış bulunduğu mecraya sevk etmesi ile, bu sanatın uzun zamandan beri çabalamakta olduğu «klâsik musiki'den ayrılış» cereyanı, istikrar bulmuştur.

Ârif Bey'in, Türk musikisini soktuğu bu yeni mecranın eskisinden farkı, pek yerinde olarak hemen hatıra gelen bir sualdir. Bu mecranın, asırlık bir zamanın geçmesinden dolayı bir hayli değişikliğe uğramış eski mecradan ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Yani Ârif Bey, «neo-klasik devre» yi açmıştır. Fakat dehası o derece zengindir ki, hayran bırakan bir zevk ve seziş ile, musiki unsuru olarak, iyi olan şeyleri almış, fena olanları reddetmiştir. Tabiî ondan çokseslilik beklemek, devrini aşmasını isteyen bir düşünce fantezisinden ileri gitmez ve hiç bir musiki tarihçisinin aklından geçemez. Bugün elimizde bulunan eserlerinin dörtte biri bile, bu büyük adamı, tereddütsüz «büyük dâhî» kelimesiyle sıfatlandırmaya yeter.

ÂRİF BEY'İN İÇTİMAÎ MUHİTİ

Ârif Bey'in, ilk şarkılarını verdiği devir, Dede Efendi ile mukallitlerinin devri idi. Musiki şekilleri ibtizale uğramıştı. Beste ve Semâî itibardan düşmüş, Kâr ise çoktan unutulmaya yüz tutmuştu. Geçen asırların, hattâ dünün Sâdullah Ağa'sının, Tanburî İsak'ının (1745?-1814), Vardakosta Ahmed Ağa'sının (1728?-1794) eserleri karşısında, zamanın bestekârları aciz değil (çünkü bestelemekte devam ediyorlar-

dı), fakat aşağılık duygusu hissediyorlardı. Zevk eski devirlere nazaran basitleşmiş ve seviye düşmüştü.

Gerçi Türkiye İmparatorluğu hâlâ «büyük devlet» vaziyetindeydi. Fakat «büyük devletlerin en kudretlisi» vasfını kaybedeli 80 sene olmuştu. Henüz zengindi. Fakat her hususta kendi kendisine yettiği devri çoktan tamamlamıştı. Servetini, sanat ve ilim uğruna, eskisi kadar döküp saçacak gücü kalmamıştı. Ârif Bey gibi daha çocukluğunda dehasının farkına varılan pek nadir bir sanatkârın eski devirlerdeki ölçüde servete ve ihtişama boğulması beklenemezdi. Ârif Bey'in, herhangi bir şarkısından, meselâ Nef'î'nin herhangi bir kasîdesi için aldığı câizeyi alabilmesi, akıldan bile geçirilmez bir hayaldi. İmparatorluk hâlâ Lehistan'dan Orta Afrika'ya kadar uzanıyordu; fakat birçok eyaletler sallantıda idi. Müesseselerde iflâs değilse bile, çözülme başlamıştı. Hele bahis mevzuu ettiğimiz 1850 senesinden 20 yıl kadar sonra, bu kısa müddet içinde, inhitat o kadar dev adımlarıyla ilerlemişti ki, koca devletin başındaki devlet adamlarının büyük kısmı, evet bir kısmı değil, büyük kısmı, değersiz ve yerini doldurmaktan âciz şahıslar olarak görünüyordu. İslâm âleminin hemen hemen tek temsilcisi olan Türkiye, her gün Batı emperyalizmi'ne yeni yeni tâvizler veriyordu.

İşte cemiyetin umumî manzarasını böyle birkaç satırla göz önüne serdikten sonra, Türk musikisinin tarihî seyrini anlamak imkân dahiline girer. Demek ki, bütün müesseseler gibi, musiki müessesesi de, Türk cemiyetinde, az çok çözülme ve eskime halinde bulunuyordu. III. Selim (1789-1807), II. Mahmud (1808-1839) gibi son büyük musiki koruyucuları, çoktan mazi olmuştu. Musiki de ikinci derecede koruyucuların himayesi altında hayatını devam ettirmeye mecburdu.

Seviyesi ile beraber zevkı de düşmüş ve fakirleşmiş olan büyük şehirler, Beste ve Semâî tarzından artık anlamıyordu. Aydın tabaka ise «hafif musiki» dediği ve telâkki ettiği çeşidi açıkça tercih ediyordu. Çünkü o zamanın aydın tabakası, daha önceki devirlerin her biri yüksek tahsil görmüş, mükemmelen iki yabancı dil bilen, zengin ilim ve san'at gelenekleri içinde yetişmiş aydın tabakası değildi. Cemiyetin ihtiyacını karşılamaya mecbur olan bestekârlar, «şarkı» dedikleri ve o zaman henüz muayyen bir «forme = şekil» kazanmamış şekil ile, binlerce eser vücuda getiriyordu. Esasen Enderûn'da seneler senesi çile çekerek mükemmel bir tahsil ile yetişmiş bestekârlar yoktu.

Ârif Bey, birtakım dinî eserlerin yanında, sadece 1 000 şarkı bestelemiştir. Terennümsüz olmasında ısrar ettiği Nihâvend Beste'si ile bir Semâî'sini saymasak da olur. Fakat «şarkı» denen şekle kararlı ve müstakil bir özellik kazandırdı; ona en mükemmel şeklini verdi. Hattâ eski bestekârların bozuk şekilli şarkılarının unutulmasına bile sebep oldu. Artık neoklasik san'at için gereken «şekil'de mükemmellik» temin edilmişti. Fakat bu cihet, biraz zevk, daha çok bilgi ve seçme kabiliyeti işiydi. Asıl deha, bu şekil mükemmelliğini, eserin iç yapısı ile telif edebilmekteydi. Elimizde daha iyisi bulunmadığından, Ârif Bey'in bu hususiaki dehasını da, en üstün kabul etmek mecburiyetindeyiz. Şarkılarının hepsi bir hususiyet taşır ve birbirinden güzeldir.

Ârif Bey'in bu başarısının tesiri muazzam oldu. Türk musikisine biraz daha hayat, fakat kararlı bir hayat temin edebildi. Ârif Bey'i, bütün musiki âlemi taklit etmeye başladı. Bu taklitte muvaffak olanlar dahi, bugün bizim için büyük kıymet ifade etmektedir. Bir de Ârif Bey'in, dehasını yerinde kullanıp kullanmadığı düşünülebilir. Yani onun musikide yapmış olduğu inkılâptan bir başka türlüsü kabil değil miydi? Büyük sanatkârların, hattâ içinde yaşadıkları ve yetiştikleri cemiyetin altın çağlarında bile cemiyet seviyesinin biraz üzerinde bulunduklarını biliyoruz. Böyle olmakla beraber, sanatkâr ile cemiyet arasındaki bağlar, ihmal edilemeyecek kadar mühimdir. Yani sanatkâr, az-çok devrinin adamı olmak icap eder ki, tarihteki içtimaî vazifesini görebilsin. Neoklasik ekolü kurmakla Ârif Bey, seviyesinin bir hayli düştüğünü gördüğümüz Türk cemiyetine mükemmel eserler sunulmasını, seviyenin büsbütün düşmesinin önüne geçilmesini temin etmişti. Gerçekten daha dün denebilecek kadar yakın bir zaman önce, halkın musiki seviyesi, daha yüksekti. Muayyen bir sınıfa mensup her aile içinde bir iki fert, bazen (ki nadir değildi) bütün bir aile, musikiden anlar, okur veya çalardı. İşte Ârif Bey'den o gün için bundan fazlasını beklemek, tarihin gelişme kanunlarına aykırı düşerdi. Türk musikisinin asıl sanat eseri olan şekillerini artık cemiyetin besleyebilmesine imkân yoktu.

ÂRİF BEY EKOLÜ VE ŞEVKİ BEY

Ârif Bey'den sonra neoklasik ekol'ün birkaç sivrilmiş bestekârına göz atıvermek, Türk musikisi tarihinin en umumî hatlarını belirtmek bakımından şarttır.

Ârif Bey'in açtığı çığırın en sadık talebesi, Şevki Bey'dir. O da 1 000'den fazla şarkı bestelemiştir (213'ü elimizde) (1).

Şevki Bey'de makam ve usul, Ârif Bey'deki kadar çeşitli değildir. Geçkiler çok tabiî ve «sehl-i mümtenî»ye misal ise de, gene üstadındaki çeşit ve renk yoktur. Şarkıları da Ârif Bey'deki gibi apayrı eserler manzarası göstermez; az çok birbirine benzeyeni vardır. Ârif Bey'in şuh, coşkun ve parlak karakteri, Şevki Bey'de mahzun, sitemkâr ve liriktir. Bundan dolayı, bu iki karakteri takip eden bestekârlar, ya Ârif Bey'e, veya Şevki Bey'e üstat ve taklit edilmesi gereken örnek olarak bakmışlardır. Şevki Bey'in eserleri, Ârif Bey'inkilerden daha tabiî ve samimî görünür. Bunun için de çok sevilmişlerdir. Ârif Bey'in şarkılarında sanatkârca işleyiş, bârizdir. Tabiî Şevki Bey, tamamen Ârif Bey'in mektebinden yetişmiş bir bestekârdır. Üstadının şarkı şeklindeki inkılâplarını ve fikirlerini —hemen bütün çağdaşları gibi— o da benimsemiştir. Hattâ Ârif Bey ekolü'nün zamanımıza kadar yüzlerce bestekâr tarafından temsil edilmesinde, Şevki Bey'in büyük rolü olmuştur. O, Ârif Bey'in en büyük takipçisidir.

Şevki Bey'de, sevgilisine çok defa nükteler fırlatıp üstten bakan Ârif Bey'in edası hissedilmez; dinleyici, bestekârın âşık olduğundan, şüphe edemez. Bu gibi vasıfları, Şevki Bey'e muazzam bir hayranlar zümresi yaratmıştır. Şevki Bey, karakterini en iyi ifade eden Uşşak makamını kullanmayı tercih eder; 200'den çok fazla Uşşak şarkı bestelemiştir; bunların 65'i bugün elimizdedir. Aynı aileden Muhayyer ve Hüseynî'yi de çok kullanır. İkinci derecede Hicaz'a iltifat etmiş ve bu makamı da gayet samimî ve her türlü alelâdelikten uzak bir şekilde kullanmıştır.

Eğer Şevki Bey, üstadı Ârif Bey gibi 54 yaşına kadar yani 23 sene daha yaşasaydı, şüphesiz onunla eşit bir dereceye gelirdi. Fakat ömrü vefa etmemiştir.

TANBURÎ ALİ EFENDİ

Ârif Bey'den 5 yaş küçük olan dâhî bestekâr Tanburî Ali Efendi, yalnız neoklasik ekol'ün değil, bütün Türk musikisinin en büyük ve en mühim simalarından biridir. Estetik bakımdan Ârif Bey'in tesirinde olmakla beraber, bestekârlığı başka yoldadır. Esasen çağdaşı olan diğer mühim bestekârlar (Ârif, Şevki, Rif'at Beyler, Zekâi Dede v.s.) gibi yüzlerce ve yüzlerce eser değil, hepsi elimizde bulunan 110 parça bestelemiştir. Ali Efendi'nin tarzını takip edenlerin olmamasından da (Cemil Bey, sadece onun estetik görüşünü benimsemiştir), açtığı çığırın —zamanının seviyesine göre— çetin olduğunu anlıyoruz.

RİFAT BEY

Dede Efendi'nin torunu olan Rif'at Bey, Ârif Bey'in mükemmel kabiliyete malik bir devamcısı ve taklitçisidir; asrın ikinci yarısının başlıca simaları arasındadır.

ZEKÂİ DEDE

Muhit itibariyle de yukarıda zikrettiklerimizden başka bir muhitte, Enderûn'da değil, Mevlevîhâne'de yetişmiş bulunan Zekâi Dede, Ârif Bey'i takip etmeyen nadir bestekârlardan biridir. Bu büyük sanatkâr, asla Dede Efendi'nin talebesi olduğunu unutamamıştır. Eserleri pek çok ve bir kısmı da bilgi mahsulüdür; musiki üstadı ve hocası olarak da tesiri azametlidir.

Devrin iki mühim konservatuvarı olan Enderûn ve bunu takiben Mızıkay-ı Hümâyûn'un Türk musikisi kısmı yani Saray ile Mevlevîhâne, aynı zamanda iki musiki ekolü'nü temsil ediyordu. Şüphesiz ikincisi daha muhafazakâr olup, yeni fikirlere pek müsait değildi. Fakat Türk musikisinin çağdaş bir ilim halinde teşekkülü, XX. yüzyılın başlarında, Mevlevîhâne'de olmuştur.

Ârif Bey ekolünün daha yeni bestekârlarından bahsetmek istemiyorum. Yalnız yukarıdaki bestekârlardan sonra (tabiî bunların peşisıra bir sürü de ikinci derecede bestekârı hatırlamak lâzımdır), asrın sonlarında, Türk musikisinin tekrar düştüğü, dikkati çeker. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Cemil ve Neyzen Mehmed Rahmi Beyler gibi — hiç şüphesiz — birinci sınıf zevka malik bestekârlar çıktıysa da bunlar, azınlıkta kaldılar. Artık Türk musikisi, yaşadığı zamana ayak uydurabilmek kabiliyetinden mahrumdu. Tekseslilik devri geçmişti. Üstelik musiki ilmi ve bilgisi namına bir şey kalmamıştı. Meyhanede göbek atan ve göz süzenlere saz tıngırdatanlar, musiki otoritesi kesilmişlerdi. Umumî efkâr bunları susturacak seviyede değildi. 1908'i takip eden felâketler ve Türkiye'yi mahva sürükleyen harpler, her türlü istidadı yok etmişti.

---

(1) Son zamanlarda ne tarih, ne musiki ilimleri ile hiçbir ilgileri olmayan bazı mübtedî yazarlar, eski güfte dergilerinde gördükleri bestelenmiş şiirleri, notaları elimizdeymiş veya görmüşler gibi iktibas edip, birtakım sahte listeler yapmışlardır.

Tenkit müessesesi, kelimenin en mutlak manasıyla iflâs etmişti. Söz ayağa, ilim sokağa, san'at meyhaneye düşmüştü. Musiki, tarihî âmillerin kurbanı olmuştu.

ESERLERİ

Şarkı formu dışında Ârif Bey, pek az eser bırakmıştır. Bunların ancak 10'u besteleriyle zamanımıza kadar kalmıştır. Çoğunun ilâhî yani dinî şarkı olması da, bestekârın kabiliyetinin nasıl tek nokta üzerinde toplandığını gösterir. Bu 10 parçanın 8'i dinî, 2'si de din dışı büyük formlu güfteli eserlerdir: 1 Beste ile 1 de Yürük Semâî. Beste'de terennüm kullanmaması da dikkati çekiyor. Ancak büyük bir usulle ölçülmesinden eserin Beste olduğu anlaşılıyor; yoksa şarkıdan farkı kalmayacaktır. Terennümsüz büyük güfteli eserin yani Kâr, Beste ve Semâî'nin Türk musikisinde ne derece nadir olduğu malûmdur. Dinî eserleri 1 Segâh Yürük Evsat 4. Bahir Tevşîhi, 1 Uzzâl Durak'la 6 İlâhî'den ibarettir.

Bugün elimizde bulunan 326 şarkısının makamlara göre tasnifi şöyledir: 29 Nihâvend, 26 Kürdî'li Hicazkâr, 25 Hicaz, 24 Sûznâk, 26 Karcığar, 23 Uşşak, 21 Muhayyer, 17 Hicazkâr, 15 Hüzzam, 12 Rast, 11 Sabâ, 10 Isfahân, 9 Hüseynî, 8 Bayatî-Arabân, 8 Mâhûr, 7 Sabâ-Zemzeme, 7 Segâh, 6 Şehnâz, 5 Sûz-i Dil, 4 Bestenigâr, 4 Uzzâl, 3 Hümâyûn, 2 Bayatî, 2 Bûselik, 2 Evcârâ, 2 Muhayyer-Sünbüle, 2 Müsteâr, 2 Şevkefzâ, 1'er Acem-Aşîrân, Acem-Bûselik, Acem-Kürdî, Dügâh, Ferahfezâ, Hisâr-Bûselik, Muhayyer-Kürdî, Neveser, Nîşâbûrek, Segâh-Mâye, Sultânî-Irak, Yegâh, Zâvîl ve Zengûle.

Bunlardan bazılarının güftesi de Ârif Bey'indir. İçlerinden birkaçı bıkılmaksızın zamanımıza kadar taklit edilmiş ve örnek alınmış eserlerdir. Meselâ Kürdî'li Hicazkâr'dan **«Kanlar döküyor...»** şarkısı, Türk saz musikisinin en parlak parçalarından olan Kemanî Tatyos'un Kürdî'li Hicazkâr Saz Semâîsi'ne kadar taklit edilmiştir.

ÂRİF BEY'İN EN GÜZEL ESERLERİ

Nihâvend Ağır Aksak:
Ahterî düşkün garîb-û â'şık-î âvâreyim,
Nihâvend Ağır Aksak:
Nâ-murâdım, tâli'im âvâredir,
Nihâvend Türk Aksağı:
Ben bûy-i vefâ bekler-iken sûy-i çemende,
Nihâvend Curcuna:
Çözülmê zülfünê ey dil-rübâ dil bağlayanlardan,
Hicaz Aksak:
Tasdî' edeyim yâri biraz dâ sühanimle
(müseddes),

Büyük bestekârlarımızdan Zekâî Dede.

Kürdî'li Hicazkâr Ağır Aksak:
Geçdi zahm-î tîğ-ı hicrin tâ dil-î nâ-şâdıma
(müseddes),
Kürdî'li Hicazkâr Aksak:
Kanlar döküyor derdin-ilê dîde-i giryân,
Kürdî'li Hicazkâr Aksak:
Niçün terk-eyleyip gitdin a zâlim?
(muhammes) («Off» terennümlü),
Kürdî'li Hicazkâr Düyek:
Â'rifim, ahkâm-ı sevdâdan şikâyet eylemem,
Kürdî'li Hicazkâr Curcuna:
Düşer mi şânına ey şâh-i hûbân?,
Kürdî'li Hicazkâr Curcuna:
Sendê aceb-uşşâka ezîyet mi çoğaldı?,
Kürdî'li Hicazkâr Yürük Curcuna:
Gurûb-etdî güneş, dünyâ karardı,
Sûznâk Aksak:
Beni bî-zâr-ederken ser-zenişler («Off» lu),
Sûznâk Aksak:
Edemem kimseye hâlim hikâyet,

Sûznâk Yürük Semâî:
Hüsn-â'leminî tutdu senin şöhret-u şânın,
Sûznâk Curcuna:
Gözümden gitmiyor bir an hayâlin,
Sûznâk Yürük Curcuna:
Pâ-bûsuna ermek için-ey yâr (Zengüle'li),
Sûznâk Devr-i Hindî:
Bir dil ki esîr-î gam olur, neş'e-ver - olmaz
(müseddes) (değişmeli),
Uşşak Aksak:
Ey şûh-ı cefâ-pîşe, bırak vaz'ı cefâyı
(müsemmen) (değişmeli),
Uşşak Aksak:
Mey-hâneyi seyr-etdim - uşşâka mutâf - olmuş
(müseddes)
Uşşak Aksak:
Mey-hâne mi bû, bezm-i tarab-hâne-i Cem mi?
(müsemmen),
Uşşak Aksak:
Mey-hâne değil, meclis-i rindâne-i Cem'dir
(müsemmen),
Muhayyer Ağır Aksak:
Devâ yokmuş neden bî-mâr-ı aşka
(«Off» terennümlü),
Muhayyer Aksak:
Ey âteş-i gam, bağrımı yak, kanlı kebâb-et,
Muhayyer Aksak:
Humârî yok, bozulmaz meclisî mey-hâne-î aşkın,
Muhayyer Evfer:
İltimâs-etmiye yârê varınız, yalvarınız.
Muhayyer Devr-i Hindî:
Mey-hâne tarab-gâh-i mey-âşâm-ı cihandır
Muhayyer Düyek:
(müsemmen)
Niçün mahzun bakarsın bâna öyle?
(2 kıt'a),
Hicazkâr Aksak:
Açıl-ey gonca-i sad-berk, yaraşır,
Hicazkâr Aksak:
Dilerim zülfüne ber-dâr - olayım,
Hicazkâr Düyek:
Bir hâlet-ilê süzdü yinê çeşmini dil-dâr,
Hicazkâr Yürük Curcuna:
Güldü, âçıldî yinê gül yüzlü yâr
(müseddes),
Hüzzam Türk Aksağı:
Meftûn - olalî sen şeh-i hûbân-ı cihâne
(muhammes)
Hüzzam Yürük Curcuna:
Bahâr - oldû güzel, evdê durulmaz,
Sabâ Devr-i Hindî:
Nigâh-î mestinê canlar dayanmaz
(muhammes),
Isfahân Müsemmen:
Düşme ey â'şık hayâlê, yağma yok,
Mâhûr Yürük Curcuna:
Zâhir-î hâle bakıp, etme dahıl bir ferdi
(müseddes),
Sabâ - Zemzeme Curcuna:
Hayâl-î yâre değme, girye dursun,
Segâh Aksak:
Bülbül yetişir, bağrımı hûn-etdi figaanın
(müstezâd),
Segâh Ağır Devr-i Hindî:
Bakıp - ahvâl-i perîşânına âr-eyle gönül,
Bestenigâr Aksak:
Çok gördü felek şimdi benî bezm-i cuvanda
(muhammes) («Off» terennümlü),
Uzzâl Aksak:
Kurdu meclis â'şıkan mey-hânede,
Uzzâl Müsemmen:
Kamer-çehrê, perî-rû, tende cânım,
Yegâh Curcuna:
Mû'tâd-edelî giryeyi, zevkaa hevesim yok
(muhammes),
Zâvîl Müşemmen:
Gösterip ağyâra lutfun, bizlerê bî-gânesin.

ÂRİF BEY HAKKINDA YAZILANLAR

Ârif Bey hakkında şimdiye kadar yazılanlar, makaleler ve ansiklopedi maddeleri, tamamen yanlış ve çok kötü malûmatla doludur. Yalnız A. Özsan, **Musiki Dergisi**'nin 25. sayısında, bestekârın kısa, fakat iyi bir biyografisini vermiştir. Ârif Bey hakkında en doğru bilgiler **Türk Musikisi Lûgati**'nde (2) (s. 1a - 2a, 370b - 3b, 406b, 420a ve başka yerlerde) ve çok kısa olarak Hayat Ansiklopedisi'ndedir (c. III, s. 1. 424 b - c). Hikmet Feridun Es de vaktiyle **Akşam** gazetesinde Ârif Bey hakkında birkaç orijinal makale yayınlamıştır.

Dr. Mehmed Subhi Ezgi (1869-1962), bestekârın külliyatını hazırlamışsa da, bastıramadan ölmüştür. Bu monografi ise, bir Türk bestekârı hakkında ilk tahlilî yazıdır. Bestekârın bütün eserleri yüzlerce defa dinlenip tahlil olunmak suretiyle meydana getirilmiştir. Bestekârın hayatı hakkında çok defa birbirini nakzeder surette ileri sürülen rivayet ve kronoloji yanlışları da, Ârif Bey'e yetişmiş olan Dr. S. Ezgi ve H. S. Arel ile müşavere edilerek düzeltilmiştir. Fakat Türk musikisi tarihinin bu ilk kalem tecrübesinde gene de birtakım yanlışlara düşmemiz ihtimali vardır. Ârif Bey'in eserlerinin tek tek tahlilini de içine alan daha büyük bir monografide hazırlıyorum.

---

(2) Bu kitabım, sonradan yapılan bütün tetkiklere mehaz olmuştur. Hattâ yakında biri İzmir'de, diğeri Ankara'da basılan musikiye ait iki hacimli kitabın ilgili bütün bahisleri, aynen eserimden kopya edilmiştir. Öyle ki, tetkiklerimin o zamanki durumuna göre yaptığım hatalar da aynen iktibas olunmuştur (Lûgat'in müsveddesi 1948'de yapılmış, 1955'te baskısı bitmiştir). Türk Musikisi Lûgati'nin her maddesi teker teker Sâdeddin Arel'in tasvibinden geçmiş ve eser, onun tarafından yayınlanmıştır.

A. B. D. Kongre Salonundaki Kanunî Süleyman

Kanunî Sultan Süleyman'ın Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi salonundaki mermer plakası.

AMERİKA ve Amerikalı'nın sembolü olan Capitol binası Washington'dadır. Capitol, Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Millet Meclisi'dir. Capitol inşa edilmeye başladığından bu yana, pek çok tadiller ve ilâveler görerek bugünkü modern haline ulaşmıştır.

17 temmuz 1945'te meclis binası ıslah heyetince, Temsilciler Meclisi galerisine dünyanın meşhur kanun yapıcılarının portrelerinin konulması karar altına alınmış ve bu karar Birleşik Amerika Kongresi tarafından tasvip edilmişti. Galeriye konacak kanun yapıcılar, Colombia Tarih Cemiyeti, Pennsylvania Üniversitesi ve Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi Kütüphanesi uzmanlarının çalışmaları sonunda tespit edildi. Bu seçimden sonra, büyük kanun koyucuların listesi meclis mimarına verildi. Halen Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi salonunun duvarlarında bütün dünyaya ün salan kanun yapıcılarından 23'ünün mermerden yapılmış plakaları vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en kudretli devrinin hükümdarı olan ve «Kanunî» unvanı ile anılan Birinci Sultan Süleyman, dünyanın büyük kanun yapıcıları arasında gösterilmekte, sivil ve askerî kanunlarda yaptığı ıslahat ve yeniliklerle tanınmaktadır.

Temsilciler Meclisi'nin toplantı salonu duvarlarını süsleyen mermer plakalar, Birleşik Amerika kanun yapıcılarına, Amerika'nın aynı zamanda bütün dünya hukuk sisteminin menşeini her gün canlı olarak hatırlatmaktadır.

Plakaların hazırlanması için birçok heykeltraşlar görevlendirilmiştir. Önce yedi sanatkâr resimlerden alçı kabartma modeller hazırlamış, sonra dört heykeltraş, Bruna Mankovski, Edward H. Ratti, Arthur Lorenzani, R. C. Wakeman mermer plakaları yapmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın kabartma portresini yapan, meşhur heykeltraşlardan Joseph Kiselewski'dir. Müteakiben portre mermere işlenmiştir. Bu heykeltraş, bilhassa Roma hukukçusu Gainus'un ve Fransız hukukçusu Pothier'in modelleri üzerindeki etraflı çalışmalarıyla ünlüdür.

1793 senesinde Amerika'nın ilk cumhurbaşkanı George Washington tarafından inşaatı başlatılmış olan Capitol, Amerikalılar'ın en fazla saygı gösterdiği millî binalardan biridir.

Her gün gerçek bir müze gibi binlerce ziyaretçi tarafından gezilmekte olan bu tarihî binada, bahsettiğimiz plakalardan başka daha birçok kıymetli sanat eserleri vardır.

Geçen sayımızda son bulan «İstanbul Saraylarında Adım Adım» başlıklı seri röportajımızın yerine, bu sayıdan itibaren sunmaya başladığımız «İstanbul Müzeleri» adlı seri röportajımız, müzelerimizi en küçük teferruatına kadar size tanıtacaktır.

MEHTER musikisinin sesi gittikçe yaklaşıyordu:

Ceddim dedem, neslim baban
Hep kahraman Türk milleti
Orduların pek çok zaman
Vermiştiler dünyaya şan.

Yürüdükçe davul, zurna, boru, zil, nakkare, çevgân ve köslerden dökülen nağmeler gürleşti, zenginleşti:

Türk milleti, Türk milleti
Aşk ile sev hürriyeti
Kahret vatan düşmanını
Çeksin o mel'ûl zilleti.

Bu sesler, Spor ve Sergi Sarayı'nın solundaki iki katlı bir binanın, Askerî Müze'nin muhtelif köşelerine konmuş hoparlörlerden yayılıyordu. Bu sayımızda sizlere tanıtacağımız Askerî Müze'den... Türk'ün iyi ve kötü günlerinden kalmış binlerce eşyayı saklayan Askerî Müze iki katlı, sarı boyalı bir binadır. Merdiveni çıkar çıkmaz, muhtelif harplere girmiş 3 top karşılar sizi. Kapıdan içeri adımınızı atar atmaz da, tarihin içine gömülürsünüz. Bir taraftan, hoparlörlerden taşıp müzenin içine yayılan mehterin sesi, diğer taraftan etrafınızı kuşatan tarihî eserler, size, içinde bulunduğunuz çağı unutturur. Yıllar öncesine götürür.

MÜZEYİ GEZİYORUZ

Askerî Müzeyi, Müze Müdürü Albay Sabahattin Doras ile birlikte gezdik. 3 tarihî topun koruduğu camlı kapıdan içeriye

Askeri Müze

II. Sultan Mahmud'un Askerî Müze'nin «Osmanlı Kıyafetleri» galerisindeki mankeni. Yanındakiler: Silâhdâr Ağa, Darüssaâde Ağası, Başçuhadar Ağa.

Röportaj: Erdoğan Sevgin

Fotoğraflar: Tamer Güvenç

girince kendimizi küçük bir salonda bulduk.

Burası giriş kapısıydı. Kapının tam karşısında, adı tarihe geçmiş, kahramanlıkları sayfalar halinde anlatılmış, Akıncı Balı Bey bütün heybeti ile beyaz bir atın üzerine kurulmuştu. Uğrunda binlerce kişinin oluk gibi kan akıttığı 4 sancağın ortasında, sanki düşmanın üzerine atılacakmış gibi bir hali vardı. Balı Bey'in az uzağında ise, tepeden tırnağa kadar zırhlı iki manken duruyordu. Balı Bey'in mankeninin arkasındaki duvarda Osmanlı Devleti arması, bu armanın iki yanında ise zırhlı süvari ve zırhlı piyade panoları yer almaktaydı.

Bu salonun sağ ve solundaki duvarlarda birer pano vardı. Sağ taraftakine Türkler'in kullandığı, soldakine ise, Türkler'le harp eden ordularda kullanılan miğferler, kalkanlar, kılıçlar, zırhlar yerleştirilmişti. Acaba müzede Türk ve ecnebi silâhları sergilendiği için mi böyle bir kompozisyon yapmak lüzumunu duymuşlardı? Müze müdürü:

— Hayır, diyor. Onun için değil. Bu iki panoyu karşılıklı koymamızın sebebi, ziyaretçilerimizin Türkler'le düşmanları arasında rahat bir mukayese yapabilmeleri, yıllar boyunca Avrupa'ya niçin hükmedebildiğimizi anlayabilmeleri içindir.

Bu izahatı dinledikten sonra iki panoya bir daha baktım. Ve Türk'ün, asırlar önce, düşmanı niçin sık sık dize getirdiğini daha iyi anladım...

ASKERÎ MÜZE'NİN TARİHÇESİ

Askerî Müze'nin tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile beraberdir. Çünkü müzelik eşya daima, büyük bir titizlikle muhafaza edilegelmiştir.

Müzecilik anlayışına uygun ilk askerî müzeyi ise Tophane-i Âmire Müşiri Fethi Ahmed Paşa kurmuştur.

Fethi Ahmed Paşa, 1846'da Aya İrini Kilisesi'nde, ilk askerî müzeyi açmış, yeniçeri isyanı sırasındaki her sınıf subay ve erlerin kıyafetlerini çok zarif mankenlere giydirerek, binlerce silâh ve tarihî eşya ile birlikte teşhire arz etmişti. Fethi Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra Askerî Müze bir hayli yer değiştirdi. Önce Sultanahmet'teki Mehterhane'ye, oradan Maadin ve Ziraat Nezareti salonuna, sonra Maçka silâhhanesine ve nihayet gene Aya İrini kilisesine taşındı. İkinci Dünya Savaşı'na kadar burada kalan Askerî Müze, harbin başlaması ile, bir emniyet tedbiri olarak Niğde'ye taşınmış, savaş sonunda tekrar Maçka silâhhanesine getirilmişti. Maçka silâhhanesi Teknik Üniversite'ye verilince de, «yeni bir müze yapılıncaya kadar» kaydı ile Harbiye'nin jimnastik salonuna nakledilmiş, bugüne kadar da bu tarih hazinesi jimnastikhanede kalmıştır.

OSMANLI KIYAFETLERİ GALERİSİ

«Osmanlı Kıyafetleri Galerisi», alt katın yarısını kaplıyor.

Osmanlı Kıyafetleri Galerisi'nin ilk salonu bir hayli küçüktür. Giriş salonundan buraya geçer geçmez kapıda sizi sakabaşı ve delil karşılar. Salonun sağında, bembeyaz sakallı şeyhulislâm efendi bütün haşmeti ile bir koltuğa kurulmuş. Solda ise, reîsülküttab (hariciye bakanı) yabancı ülkelerin elçileri ile dış meseleleri görüşüyor. Bâbıâlî tercümanı, iki devlet adamının anlaşmaları için oraya gelmiş, ayakta duruyor. Yanında da bir içağası var.

Kapısında yeşil elbiseli odabaşı ile kırmızı elbiseli cebecibaşı'nın nöbet tuttuğu diğer salona girer girmez, II. Mahmud'un mankeni ile karşı karşıya geliyorsunuz. İki sancak ve kocaman bir Osmanlı tuğrasının ortasına kurulu tahta oturmuş. Silâhdâr Ağa, elinde padişahın kılıcını tutuyor. Darüssaâde ağası ile Başçuhadar ağa da sultanın emirlerini bekliyorlar! Kapının hemen sağında vezir mektupçusu efendi, sarayın ileri gelenleriyle, sohbet ediyor. Ortadaki mangaldan, mevsimin kış olduğunu anlıyoruz. Kapının solunda ise, İstanbul kadısı, Rumeli kazaskeri, nakîb-üleşraf. Mekke kadısı bir divanda oturmuşlar. Renk renk elbiseleri, boy boy kavukları, insanın ta uzaktan dikkatini çekiyor.

Duvar boyunca daha birçok manken var: Cebeci, tatar ağası, «Allah Allah» çekmesi ile düşmanın kalbine dehşet veren yeniçeri ağası, sırtında torbası ile, arkadaşlarına ulûfe götüren yeniçeri, lâğımcı humbaracı ve daha nice niceleri.

Duvarlarını eski Türk silâhlarının; pencere içlerini sahra topu modellerinin süslediği bu salonda, mankenlerden başka birçok kıymetli eşya daha var. Bina bu kadar eşyayı teşhire yetmediğinden mankenler için ayrı bir yer yapılmamış. Apoletler, mühürler, madalyalar, vitrinlerin içine yerleştirilip salonun muhtelif köşelerine konulmuş. Bu vitrinler dikkatli bir gözle incelenecek olursa, her parçanın büyük bir tarihî kıymeti olduğu anlaşılır. Meselâ, Sokullu'nun mühür kopyası, bir çok mühür arasında âdeta kaybolmakta, İran Şahı Muzaffereddin'e ait olan elmas işlemeli apolet de öyle...

Salonun tam ortasında upuzun iki çadır direği var. XIX. asır sonlarından gü-

Spor ve Sergi Sarayı'nın karşısında bulunan Askeri Müze iki katlı, sarı boyalı bir binadır. Dıştan ferah gibi görünmesine rağmen içine girilince, küçük kaldığı ve değerli eşyaların gerektiği gibi teşhirine yetmediği dikkati çeker.

nümüze gelen bu direkler, orta boy bir kubbeli çadıra ait. Çadırın bir eteği iki direk arasına yerleştirilmiş. Tuğlar, direklerin önünde bütün ihtişamı ile duruyor. Eğer müzeyi gezen bir ziyaretçi, bu çadırın kurulduğu zaman nasıl olacağını merak ederse, hemen, yanıbaşındaki iki panoya baksın... Bu panoda, bu ve buna benzer çadır numunelerinin resimlerini görecekler.

Çadırın solunda, bir vitrin içinde teşhir edilen kılıç, gerçekten bir sanat şaheseri. Sultan Reşad tarafından Enver Paşa'ya hediye edilen bu eğri kılıç som altından yapılmış.

TARİHÎ BİR OTOMOBİL

Askerî Müze'nin en ilgi çekici eşyalarından biri hiç şüphesiz, Mahmud Şevket Paşa'nın otomobilidir. Bu tarihî otomobil, 'Osmanlı Kıyafetleri Galerisi' nin en sonunda duruyor. Şoför kısmı açık, arka tarafı kapalı, sarı renkli ve 49 numaralı bu otomobil, 14 haziran 1913 tarihinde, bir suikasta sahne olmuştur. Devrin Harbiye Nazırı ve Sadrâzamı Mahmud Şevket Paşa ve yaveri deniz üsteğmeni İbrahim Bey, Beyazıt'tan Bâbıâlî'ye giderken, bu otomobilin içinde öldürülmüşlerdir. Otomobil, suikastın izlerini sol camında taşıyor. Camı delik deşik eden kurşun izleri, müzeyi gezenlere, o tarihî günü bütün dehşeti ile yaşatmaya kâfi. Olayı bilen yaşlı kişiler, otomobili dikkatle inceliyorlar. Gençler ise, zamanımızın, arabaları ile mukayese ediyorlar. Tabiî alaylı bir şekilde!...

Bu tarihî otomobilin yanıbaşındaki vitrinde Mahmud Şevket Paşa, Üsteğmen İbrahim Bey ile, katilleri takip ederken, Beyoğlunda şehit edilen Yüzbaşı Hilmi Bey'in elbiseleri duruyor. Üzerinde kurşun delikleri ve kan izleri taşıyan askerî üniformalar...

Mahmud Şevket Paşa'nın kırmızı, dik yakalı, sırma apoletli elbiselerini yakından tetkik ederken, Müze Müdürü Albay Sabahattin Doras:

Müze'nin ikinci katında mehter mankenleri vardır. Yandaki fotoğrafta üç mehter görülüyor: Zurnazenbaşı Boruzencıbaşı Nakkarazenbaşı.

— Yakında bu elbiseleri otomobilin içinde göreceksiniz, dedi. Böylece olayı daha canlı bir şekilde yaşatmış olacağız.

Duvardaki çeşitli Türk silâhlarına, üst kata çıkan merdivenin sağ duvarındaki, Cezzar Ahmet Paşa'nın Akkâ'da Fransızlar'dan aldığı iki sancağa baktıktan sonra, üst kata çıktık. Şimdi, silâhların teşhir edildiği bölümdeydik.

DEPODAKİ 32 000 PARÇA EŞYA

Binanın üst kısmı, binlerce silâhla doluydu. Bir kısmı bize, bir kısmı düşman ve dostlarımıza ait olan silâhlarla. Kimi vitrinlerin içinde, kimi pencere içlerinde, kimi duvarlarda, kimi de panoların üzerindeydi. Diyebilirim ki, iç içe odacıklardan meydana gelmiş bu koca salon, boş yer bırakılmamacasına doldurulmuştu. İnsan nereye bakacağını şaşırıyordu. Türk süvarilerinin dört kıtada yarattığı tarih, burada âdeta canlanmıştı. Salonun sonuna geldiğiniz zaman, XII. asırdan, istiklâl mücadelesine kadar olan devri tanıyor, silâhların ve kıyafetlerin, nasıl şekilden şekle girdiğini görüyorsunuz.

Müze müdürüne, kaç parça eşyanın sergilendiğini sordum.

— 8458 parça, diye cevap verdi, sonra ilâve etti: Elimizde tam 41 000 parça eşya var. Burada teşhir edilenlerin dışında kalanlar, eski Gülhane hastahanesinde. Depodakiler, daha çok burada teşhir edilen eşyaların eşleri...

Ziyaretimize devam ediyoruz: Merdivenden üst kata çıkınca, Osmanlı Devleti'ne ismini veren Osman Gazi ile karşılaştık. Bu büyük adam, küçük bir manken haline getirilip, merdivenin tam karşısındaki bir camekânın içine, mavi kumaşlarla kaplı tahta oturtulmuştu. Konuralp ve Akçakoca Beyler, tepeden tırnağa kadar silâhlı oldukları halde, ayakta emir bekliyorlardı.

Vitrinin sol yanında mehtere mensup 5 manken ellerinde sazları ile durmaktaydılar: Çevgânzenbaşı, zurnazenbaşı, boruzenbaşı, nakkarezenbaşı, zilzenbaşı. Sanki salonun içinde yankı yapan mehter marşlarını onlar söylüyorlardı!...

600 YILLIK ESERLER ARASINDA

Üst katın ilk salonunda pek çok kıymetli eşya vardı. Yavuz Sultan Selim'in Doğu'dan, Kanunî'nin Batı'dan getirdiği binlerce ganimet, burada vitrinlerin içine

yerleştirilmiş, duvar kenarına, panoların üzerine, pencere içlerine, velhasıl salonun her tarafına sıralanmıştı. Yerin darlığı, eşyaların çokluğu ile bir tezat teşkil ediyor ve insanın göz zevkini yaralıyordu. Gönül isterdi ki, müzemizin paha biçilmez eşyasına lâyık bir binası olsun, eşyaları ferah ferah teşhir edilerek değerlendirilsin.

XII. asra ait eserlerin bulunduğu bölmede, müzenin en kıymetli eşyaları duruyor. Bu eşyaların ve hattâ müzenin en nadide eşyası hiç şüphe yok ki, Salâhaddin-i Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb'a (ölümü 1173) ait olan kılıçtır. Yeryüzünde bir eşi daha bulunmayan bu kılıç, merdivenin sağ kenarında bir vitrin içinde duruyor. Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı zaptettikten sonra, İskenderiye'deki «Firavun» diğer bir adı ile «Yusuf» hazinesinden, devrinin birçok eşyaları ile birlikte ganimet olarak alıp getirmiş ve Aya İrini kilisesine koymuş. Kılıcın yanı başında, bir tabak içinde çivi ve tahta parçaları var. Bu çivi ve tahta parçaları, Salâhaddin-i Eyyûbî'nin Şam'da bulunan türbesi 1879 yılında tamir edilirken tabuttan alınmış, II. Abdülhamid'e gönderilmiş.

Müzedeki en eski kılıcın hemen yanı başında, gene bir vitrin içinde birçok kısımları yok olmuş, bir miğfer (tulga) duruyor. Bu da en kıymetli eşyalar arasında. Çünkü ikinci Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'ye ait. İlk Osmanlı hükümdarlarının zamanımıza kadar gelebilen tek ve eşsiz eşyası. Bir eşine dünyanın hiç bir müzesinde rastlanamaz. Yüksekliği 31, ağız kutru 23 cm. olan, erkek demirden yapılmış, yer yer çürümüş ve kopmuş, burunluğu ve kulaklığı düşmüş bu nadide miğferin alt tarafında devrinin sülüsüyle yazılmış gümüş kakma yazılar var. Bir hazine değerindeki bu miğferi bir süre inceledikten sonra, XIII. asra ait eserlerin bulunduğu kısma gittik.

Bu devre ait eserlerin en önemlileri, İlhanlılar'ın Müslüman olduktan sonra kullandıkları, üzeri Arapça yazılı ve hükümdarların kullandığı miğferler ile ganimet olarak alınan bir Alman miğferidir.

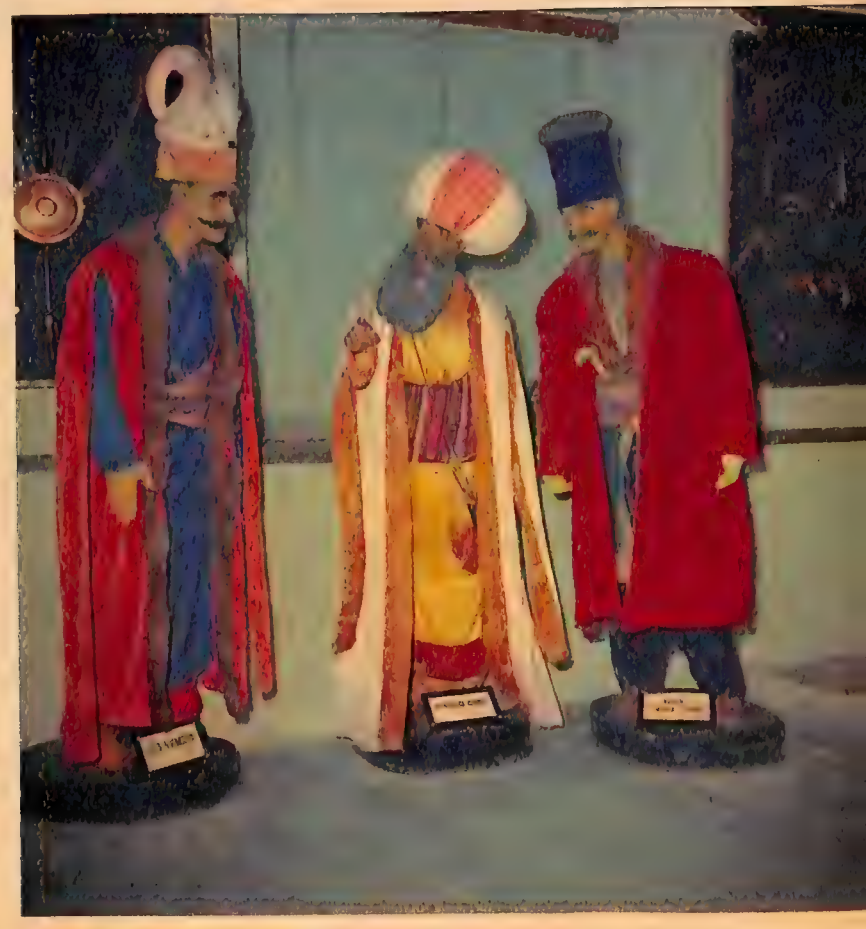

Müze'nin alt katındaki «Osmanlı Kıyafetleri Galerisi» nden bir görünüş: Yeniçeri ağası, tatar ağası ve bir ağa yamağı.

İşte Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'nın içinde suikaste uğradığı tarihî otomobil.

XIV ve XV. asra ait eserler, salonun sol tarafından teşhir ediliyor. İşte, Murat Hudâvendigâr'ın oğlu Yakub Çelebî'nin Kosova savaşında kullandığı kalkan. İşte Gazi Evranos bey'in türbesinden getirtilen ve «cevşen» adı verilen, yer yer kopmuş zırhı. Yanında nefis bir Kur'an-ı Kerim duruyor. 1289 yılında yazılmış bir Selçuk Kur'an-ı Kerim'i bu. Bu da zırh gibi Gazi Evranos Bey'in türbesinden getirtilmiş. Üzerinde türbedarının mührünü taşıyor. İşte Mihal Gazi'nin eğri kılıcı. İşte, Mısır, Çerkes Kölemen hükümdarlarının isimlerini taşıyan kılıçlar, sancaklar ve merasim alemleri... İşte Fâtih'in vezîr-i âzamı maktûl Mahmud Paşa'nın, üzerine kumaş dikilmiş örme zırhı; Hadım Yakub Paşa'nın zırhı ve kocaman bir kaplumbağa kabuğundan yapılmış kalkanı...

XVI. asra ait eserlerin teşhir edildiği bölmede ise, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devirlerine ait eserler çoğunlukta. Bir vitrin içinde Kanunî Sultan Süleyman'ın altın kakmalı dört kılıcı, Çerkes hükümdarı Canbulat'ın alemi, Sokullu Mehmed Paşa'nın miğferi, Kanunî ve Yavuz'un atlarının alın zırhları teşhir ediliyor.

Bu kısmı gezerken kocaman iki kös göreceksiniz. Bu kösler Kanunî devrindeki muhtelif savaşlarda, askere şevk vermiş. Hafif bir parmak darbesi ile vurunca büyük bir gürültü çıkaran bu kösü merakla incelediğimi görünce, müze müdürü:

— Arslan derisinden yapılmıştır, dedi. Büyüklüğünden de anlaşılacağı gibi, fillerle taşınırdı. Biri filin bir yanına öbürü öbür yanına konur, filin üzerinde bulunan asker de elindeki takımla köslere olanca kuvvetiyle vurarak askerin kanını kaynatırdı. Bir an gözlerimi kapadım. Kendimi Kanunî devrinde bir savaşta farz ettim. Üzerine parmakla dokunduğumuz zaman, acayip bir ses çıkaran bu köslere olanca kuvvetle, hem de koca koca tokmaklarla vurulunca insanın kanı kaynamaz da ne olur?

XVII. asırdan kalma eserlerin teşhir edildiği bölümde, IV. Sultan Mehmed'in kını yakut ve zümrütlerle süslü kılıcı var. Buradaki eşyaların gerek maddî gerek tarihî yönden en kıymetlisi bu kılıç. Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'ya ait beş tane çakmaklı tüfek ise, bölmeye ayrı renk katıyor.

HALİÇ'E GERİLEN ZİNCİR

XII ve XVII. asra ait muhtelif silâhların teşhir edildiği bu salonun tam ortasında şahane bir süvari var. Yağız bir atın üstünde Yavuz Sultan Selim. Bu heybetli süvari, sanki savaşa gidecek gibi. Onun arkasında iki yeniçeri mankeninin arasında gerili, kalın bir zincir var. Müzeyi gezen her Türk'ün hayranlıkla seyrettiği bu zincir, İstanbul'un kuşatılması sırasında, Bizanslılar'ın Haliç'e gerdikleri zincir. Fâtih'in İstanbul'a girmesini önleyeceğini sandıkları zincir. Salonun orta yerinde odundan salların üzerinde duruyor. Bir demir yığını halinde. İnsan zincire bakınca, Fâtih Sultan Mehmed'in, kadırgaları karadan Haliç'e indirmesinin sebebini daha iyi anlıyor. Öylesine ağır, öylesine kocaman bir şey ki...

Buraya kadar salonu süsleyen tarihî hâ-

yerleştirilmiş, duvar kenarına, panoların üzerine, pencere içlerine, velhasıl salonun her tarafına sıralanmıştı. Yerin darlığı, eşyaların çokluğu ile bir tezat teşkil ediyor ve insanın göz zevkini yaralıyordu. Gönül isterdi ki, müzemizin paha biçilmez eşyasına lâyık bir binası olsun, eşyaları ferah ferah teşhir edilerek değerlendirilsin.

XII. asra ait eserlerin bulunduğu bölmede, müzenin en kıymetli eşyaları duruyor. Bu eşyaların ve hattâ müzenin en nadide eşyası hiç şüphe yok ki, Salâhaddin-i Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb'a (ölümü 1173) ait olan kılıçtır. Yeryüzünde bir eşi daha bulunmayan bu kılıç, merdivenin sağ kenarında bir vitrin içinde duruyor. Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı zaptettikten sonra, İskenderiye'deki «Firavun» diğer bir adı ile «Yusuf» hazinesinden, devrinin birçok eşyaları ile birlikte ganimet olarak alıp getirmiş ve Aya İrini kilisesine koymuş. Kılıcın yanı başında, bir tabak içinde çivi ve tahta parçaları var. Bu çivi ve tahta parçaları, Salâhaddin-i Eyyûbî'nin Şam'da bulunan türbesi 1879 yılında tamir edilirken tabuttan alınmış, II. Abdülhamid'e gönderilmiş.

Müzedeki en eski kılıcın hemen yanı başında, gene bir vitrin içinde birçok kısımları yok olmuş, bir miğfer (tulga) duruyor. Bu da en kıymetli eşyalar arasında. Çünkü ikinci Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'ye ait. İlk Osmanlı hükümdarlarının zamanımıza kadar gelebilen tek ve eşsiz eşyası. Bir eşine dünyanın hiç bir müzesinde rastlanamaz. Yüksekliği 31, ağız kutru 23 cm. olan, erkek demirden yapılmış, yer yer çürümüş ve kopmuş, burunluğu ve kulaklığı düşmüş bu nadide miğferin alt tarafında devrinin sülüsüyle yazılmış gümüş kakma yazılar var. Bir hazine değerindeki bu miğferi bir süre inceledikten sonra, XIII. asra ait eserlerin bulunduğu kısma gittik.

Bu devre ait eserlerin en önemlileri, İlhanlılar'ın Müslüman olduktan sonra kullandıkları, üzeri Arapça yazılı ve hükümdarların kullandığı miğferler ile ganimet olarak alınan bir Alman miğferidir.

Müze'nin alt katındaki «Osmanlı Kıyafetleri Galerisi» nden bir görünüş: Yeniçeri ağası, tatar ağası ve bir ağa yamağı.

tıraların pek azından bahsettik. Daha yüzlerce, binlerce silâh bu ufak salonu tıklım tıklım doldurmuş. Türk, İran, Endülüs, Mısır, Bizans ve daha birçok devletin silâhları var burada. Savaşan muharibin karnını koruyan göbeklikler, bacaklarını koruyan dizçekler, baldırı koruyan baldırçaklar, kollarını koruyan kolçaklar... Ve daha çeşit çeşit, şekil şekil zırhlar... Çoğunun üzerinde, kullanan muharibin ismi veya Kur'an'dan ayetler yazılı... İrili ufaklı, biçim biçim kılıçlar. Koca koca miğferler, cenbiyeler, kamalar, üzeri sedef kakmalı çakmaklı tüfekler, fitilli Türk istihkâm tüfekleri... Fâtih'in icadı olan çengelli süngü, Yavuz'un barut tazyiki ölçen aleti, çift çengelli Mısır süngüleri, Türk icadı olan ve düşman süvarilerinin atlarını perişan eden kirpiler ve inceli, kalınlı birçok ok, bu salonun şurasına burasına serpiştirilmiş. Seyredeni şaşkına çeviriyor. Teber ve baltalar, gürzler, şeşberler, insanın içine korku salıyor. Bunları havada fırdöndüren askerin gücüne hayran kalmamak elde değil.

Salonun muhtelif köşelerine yerleştirilmiş Türk kamçıları ise başlı başına bir şaheser. Kamçı denince, ince bir sopa geliyor insanın aklına. Fakat buradaki kamçılar demirden, kocaman kocaman gürzler halinde. Bunlar kalınca bir zincirin ucuna bağlanmış ve böylece ortaya acayip bir kamçı çıkmış.

Eski çağlarda, diyar diyar gezen bazı dervişlerin ellerinde tuttukları hindistancevizi kabuğundan veya abonozdan yapılmış, «Keşkül» adı verilen dilenci çanakları, yeniçerilere ait eşyalar, ordunun önünde şerefle dalgalanmış, birçok harplere girip çıkmış gazi bayraklar, sancaklar, tuğlar, salonun dört köşesine yayılmış.

2. VE 3. SALONLAR

Üst katın 2. salonu küçük bir bölmeydi. Haliç'e gerilen zincir, bu odanın da bir kısmını kaplıyordu. Odanın karşılıklı iki duvarına Fâtih'in İstanbul'a girişi ve kadırgaların karadan Haliç'e indirilişine nezaret etmesini canlandıran, küçük bir köşe yapılmıştı. Silâh kalabalığından bir boşluğa çıkınca insan biraz rahatlıyordu. Sağdaki vitrinin yanında gene camekân içinde Fâtih'in toplarından birinin küçük bir modeli duruyordu. Bugün aslı Londra Kalesi'nde olan topun modeli.

Kapının iki kenarında, panolar üzerinde şeşberler, yatağanlar, Türk el topları, dizçekler, üzengiler bulunan bu salondan çıkınca kendimizi ikinci bir salonda bulduk. Askerî Müzenin üst katındaki bu 3. salon da, önceki gibi küçüktü.

İlkokul talebeleri için düzenlenen bu salon, Türk'ün tarihini haritalar halinde dile getirmekteydi. Osman Gazi ve büyük kurtarıcı Atatürk'ün büstleri ile süslenen bu salonda 3 büyük harita yer almıştı.

MEHTER TAKIMI

Saat 15.00 idi. Mehter marşları birden kuvvetlendi. Müze müdürü:

— Her gün saat on beşte tarihî mehter takımımız, giriş salonunda ziyaretçilere mehter marşları çalar. Gelin isterseniz biz de gidip seyredelim, dedi. Alt kata indik.

Rengârenk kıyafetlere bürünmüş mehter takımı, alt salonda, kösü ortalarına

Askerî Müze Müdürü Albay Sabahattin Doras, zamanın tahribine uğrayan objelerin onarıldığı «Askerî Müze Hastahanesi»nde.

alarak bir daire çevirmişler, aşk ile şevk ile çalıyorlar, söylüyorlardı. Kanımın hızlı hızlı döndüğünü hissediyordum. Mehter, üzerime çöken yorgunluğu bir anda dağıtmıştı. Kendimi daha zinde hissediyordum. Tıpkı, günlerce uyumadığı halde, Mehter'in çaldığı marşlarla, kuvvet kazanıp, şevkle düşmanın üzerine atılan askerler gibi...

Üst katın bu 4. salonunun en önemli eşyası, duvarlardan birinde durmakta olan bir sancaktı. İstanbul muhasarasının ilk şehitlerinden Peygamberimizin sancaktarı Ebâa Eyyûbi'l-Ensârî Hâlid ibni Zeyd'in Eyüp'teki türbesinden getirtilen bir türbe sancağıydı bu. 1810 yılında dokunan sancak, Türk dokumacılık sanatının bir şaheseriydi.

Bu salon, yeniçerilere ait eşya bakımından çok zengin. Bir vitrinde bir Osmanlı vezirinin kavuğu duruyor. Alemdar Mustafa Paşa'nın kavuğu. Bir başka vitrinde Ruslar'ın Silistre kuşatmaları sırasında şehit olan bir yeniçerinin koynundan çıkmış, kabı kana bulanmış bir Enam var.

Gazi Muhtar Paşa'nın elbisesinin de bulunduğu bu salonda birçok tüfek ve tabancalar var. Bu tüfek ve tabancaların kimi açıkta, kimi vitrin içinde. Vitrin içinde olan bir tüfek var ki, ilk bakışta hiç dikkati çekmemesine rağmen, başından geçen olay bakımından çok kıymetli.

II. Sultan Mahmud, bir kışlayı habersiz denetlemek ister. Fakat tam içeriye gireceği sırada nöbetçi karşısına dikilir. Padişah hüviyetini söylerse de asker tüfeğini II. Mahmud'un göğsüne dayayıp, «Yasak. Ben tanımadığım kimsesyi içeriye sokmam,» diyerek, padişahı kışlaya bırakmaz... Nöbetçinin bu davranışı padişahın çok hoşuna gider. Onu takdir ve taltif eder. Tüfeğini de, bir resmi ile birlikte müzeye koyar. Salonun sonunda meşrutiyet devrine ait eşya var.

Üst katın sonundaki merdivenden inince Cumhuriyet devrine geliyoruz. Yunanlılar'ın, İzmir'de hükümet konağına çektikleri, üzerinde kraliyet tacı taşıyan sancak burada. Yunan Ordusu Başkumandanı Trikopis'in kılıcı, nişanları ve apoletleri burada. Sakarya Savaşlarına katılıp, düşmanı bozguna uğratan alayların sancakları burada, Yunanlılar'dan alınan sancaklar burada... Ve insan burada, gözleri yaşararak İstiklâl Mücadelesini seyreder.

Alt kattaki bu salonun muhtelif köşelerinde, İstiklâl Harbi'nde emeği geçen kumandanlar için köşeler hazırlanmış.

Bir de «Kore köşesi» var. Kore savaşına katılan birliğimize, çeşitli teşekküllerin, okulların, kanlarıyla çizip gönderdikleri yurt haritası, harp ganimeti olarak alınan bayrak, makinelitüfek ve silâhlar, hep burada toplanmış. Bu köşedeki tek acı ise savaşlar sırasında şehit düşen, Tugay kumandan muavini Albay Nuri Pamir'e ait olan şeref köşesi.. Resmi ve elbiseleri, insanın içini, elinde olmadan hüzünle dolduruyor.

Son olarak müzenin hastanesini gezdik. Burası bir eşya hastanesi. Tek kat üzerinde birçok odadan meydana gelmiş bu bölümde, zamanın tahribatına uğrayan eşyalar elden geçiriliyor, onarılıyor. Bir odaya giriyorsunuz, askerlerin bir sancağı tamir ettiğini görüyorsunuz. Başka bir odada, tüfek saplarındaki kakmalar onarılıyor, bir başkasında, bir tüfeğin ağaç kısmı yenileştiriliyor, bir başkasında, paslanmış kısımlar kimyasal işleme tabi tutuluyor, mankenler hazırlanıyor, bu mankenlere elbiseler dikiliyor. Sözün kısası, karınca kararınca, buradaki uzmanlar, askerler, eskimeye yüz tutan hasta silâhları diriltmeye çalışıyorlar!...

Müzedeki gezintimizi bitirmiştik. Ayrılırken mehterin sesi hâlâ kulaklarımızda çınlıyordu:

Orduların pek çok zaman,
Vermiştiler dünyaya şan...

ASKERİ MÜZE REHBERİ

YERİ: Spor ve Sergi Sarayı'nın karşısında.

AÇIK OLDUĞU GÜNLER: Pazartesi, salı hariç her gün.

DUHULİYE: Sair günler 2 lira, tatil günleri 1 lira. Öğrenci ve askerlere her gün 25 kuruş.

ÖZELLİKLERİ: Tatil ve bayram günleri Askeri Müze personeli, eski kıyafetlere bürünerek ziyaretçileri karşılar.

Her gün saat 15.00'de Mehter Takımı ziyaretçilere marşlar çalarlar.

Müzede sehpasız ve flaşsız olarak fotoğraf çekebilirsiniz. Bunun için, bilet alırken bir tek fotoğraf makinesi için iki misli ücret ödemeniz gerekir.

Çabuk yorulanlar için müzenin içinde dinlenme yerleri yaptırılmıştır.

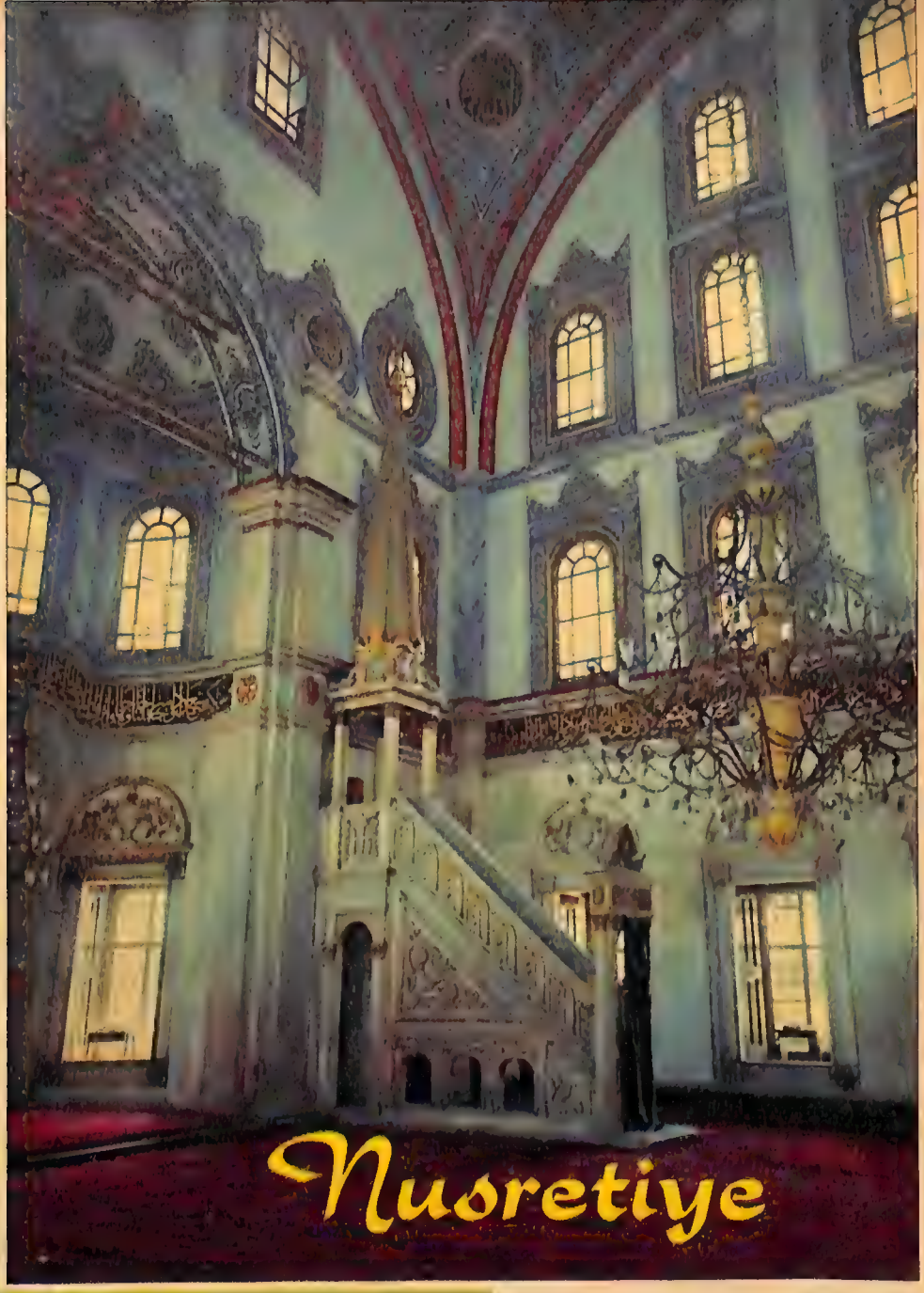

Nuoretiye ve Dolmabahçe Camileri

Yazan: Reşad Ekrem Koçu
Fotoğraflar: Dikmen Diköz

ÜÇÜNCÜ Sultan Selim, eski Tophane'yi, zamanının teknik yeniliklerine göre ıslah ettiği sırada büyük bir topçu kışlası, deniz kenarında bir top arabacıları kışlası ve bu ikinci kışlada tek minareli bir cami yaptırmıştı.

24 şubat 1823 cumartesi günü Tophane'de büyük bir yangın oldu, iki gün bir gece devam eden bu ateş afetinde kışlalarla beraber bütün Tophane semti yanıp mahvoldu. İkinci Sultan Mahmud, yangından hemen sonra Tophane ile iki topçu kışlasını ihya ederken, top arabacıları kışlasının yanan camiini de iki minareli büyük bir cami olarak yeniden yaptırdı.

Bu yeni cami, üç senede tamamlandı ve açılış merasimi hicrî 29 şaban 1241 cuma günü (Milâdî takvim ile 8 nisan 1826) yapıldı.

Camiin tamamlanmasından az sonra Vak'a-i Hayriye oldu. Yeniçeri Ocağı kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırıldı. İkinci Sultan Mahmud da Tophane'de yaptırdığı camie bu münasebetle «Nusretiye» adını verdi. Nusret, «düşmana galebe çalma, zafer» demektir.

Caminin Açılışı

Nusretiye Camii'nin mimarı o devirde devlet başmimarı olan Kirkor Amira Balyan'dır. Tek büyük kubbeli, iki minareli bir camidir. Minareleri ikişer şerefeli ve gayet ince olup kaide üzerindeki dipleri lâle soğanı şeklindedir, dış yüzleri de şişhaneli, yivli - olukludur.

Camiin resm-i küşâdı ramazan arifesine rastlamıştı. Ramazanda bu yeni camiin minareleri arasına kurulan mahyaların, denizden görülmesine, camiin kubbesinin mâni olduğu görüldü; bayramdan sonra minareler alt şerefelerine kadar yıktırıldı ve şerefeler daha yukarı alınarak bu mahzur ortadan kaldırıldı.

Kesme taştan yapılmış olan Nusretiye Camii'nin dışında ve içinde zengin mermer döşeme ve kaplamalar kullanılmıştır. İçerde mahfil-i hümâyun tamamen mermerle kaplanmıştır. Avludan müstakil bir kapı ile girilen bu mahfilin ibâdet sahnına bakan yüzündeki kafes, yekpare pirinç dökme ve altın yaldızlı bir sanat eseridir.

Hat Şaheserleri

Nusretiye Camii'nin iç yazılarının yazılması, kendisi de değerli bir hattat olan İkinci Sultan Mahmud'un yazı hocası ve devrinin büyük üstâdı Mustafa Râkım Efendi'ye verilmişti. Camiin yazılarından «Amme» sûresi Râkım Efendinindir; üstadın son şaheseri olmuştur. Râkım Efendi, yazı tamamlandıktan az sonra vefat etmiş, camiin diğer yazılarını onun en değerli talebelerinden Şâkir Efendi yazmış, tamamlamıştır.

Camiin büyük giriş kapısının üstündeki manzum kitâbenin metni Keçecizâde İzzet Molla'nın, yazısı da Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nindir; 12 beyitlik bu kitâbede camiin yapıldığı tarihi belirten mısra şudur:

«Câmi-î Mahmûd Han oldû mutâf-ı mü'minîn».

●

Sultan Mahmud, camiin açılış törenine deniz yolu ile gelmişti. Saltanat kayığından Tophane iskelesine çıkmış, iskeleden camiin mahfil kapısına kadar atının ayakları altına kıymetli Hind ve İran şalları serilmiş, döşenmişti.

Camiin büyük giriş kapısının karşısındaki sebil, camiden bir sene sonra yapılmıştır.

Nusretiye Camiinin mihrabı.

Dolmabahçe Camii

Sultan Abdülmecid'in anası Bezmiâlem Vâlide-Sultan'ın hayır eseridir.

Bezmiâlem Vâlide-Sultan, Osmanlı sarayının vâlide sultanları arasında pek şerefli bir hâtıra bırakmıştır. Nefsini dünya işlerine kaptırmayarak devletin kendisine tahsis ettiği parayı hayır işleri yolunda harcamış, mektepler yaptırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin en büyük şefkat müesseselerinden İstanbul'daki Guraba Hastanesi de onun eseridir. Güzel bir cami de hastanesinde yaptırmıştır. İstanbul'da 7 büyük çeşmesi vardır. Bezmiâlem Valide-Sultan bunlardan başka ilkokullardaki fakir çocukların gıdaları, giyimleri için zengin vakıflar yapmıştır. Dolmabahçe'deki camiinin tamamlandığını göremeden 1852 yılında 43 yaşında vefat etmiş ve kocası İkinci Sultan Mahmud'un türbesine defnedilmiştir. Dolmabahçe Camiini oğlu Sultan Abdülmecid tamamlamıştır.

Caminin Özellikleri

Deniz kenarında bir avlu ortasında yapılmıştır. Dört kapılı bir duvarla çevrilmiş olan bu avlunun saat kulesi tarafındaki kapısının üzerinde 4 beyitlik manzum bir kitâbe vardır. Bu kitâbenin metni Ziver Paşa'nın, yazısı hattat Ali Haydar Efendi'nindir, tarih beyti şudur:

«Bu mâbed oldu câmi vâlidê sultânın âsârın».
H. 1270 (M. 1853-1854)

Dolmabahçe Camii'nin Ayazpaşa yamacından görünüşü (solda), Nusretiye Camii (sağda).

1948'de Dolmabahçe meydanı açılırken camiin avlu duvarları kaldırılmış, avlunun büyük bir kısmı meydana katılmıştır. Muvakkithane deniz kenarında, şimdiki yerine nakledilmiş, yukarıda kaydettiğimiz kitâbe taşı da camiin deniz tarafındaki mihrab duvarının önüne konulmuştur.

Avrupa Mimarisinin Tesiri

Dolmabahçe camiinin mimarı Karabet Amira Balyan'dır. Tek büyük kubbeli ve iki minareli olup, minareleri birer şerefelidir. Camiin önünde bir hünkâr kasrı vardır. Gayet ince, narin minareler bu kasrın içinden ve iki ucundan yükselir. Şişhaneli, oluklu, yivli minarelerdir. Camiin içi yağlı boya kalem işleri, nakışlar, mihrab ve minberi de Avrupaî motiflerle tezyin edilmiştir. İki yanından iki muhteşem merdivenle çıkılan hünkâr kasrı ile camiin asıl ibâdet sahnı bir ara Deniz Müzesi ittihaz edilmişti. Müze Beşiktaş'a nakledilmiş ve Dolmabahçe Camii sonradan tekrar ibadete açılmıştır.

Dolmabahçe Camii, Beylerbeyi Camii, Ortaköy Camii, Nusretiye Camii, Aksaray'daki Vâlide Camii, Beşiktaş'da Mecidiye Camii klasik Türk cami yapısı dışında, Avrupa mimarisi tesiri altında yapılmış, mimarları gayr-i müslim camilerdir. Bu bakımdan göz alıcı şatafatlı tarafları olmakla beraber, has Türk yapı sanatı eseri camilerimize mahsus olan özelliklerden mahrum eserlerdir.

Mimar Sinan'ın nefis eserlerinden olan Şemsipaşa Camii, Boğaziçi'ni süsleyen mimarî eserlerin en güzellerinin başında gelir.

Padişahın Has Bahçesi

BİR gün Selim oğlu Sultan Süleyman Han Hazretleri, İstanbul şehrinin garbinde Florya'da İskender Çelebî Bahçesi'ni saadetle teşrif buyurdular. Burası, Cennet'ten nişan verir bir bahçeydi. Çok güzel tanzim edilmişti. Padişah Hazretleri hoşnud olarak ayrıldılar. Oradan, İskender Çelebî Bahçesi'nin yakınlarında olan Mihrimah Sultan Hazretleri'nin (1) hasbahçelerini teşrif ettiler. Bu hasbahçeyi, İskender Çelebî Bahçesi kadar beğenmediler:

— Niçün bu bahçe ol bahçe gibi hurrem ve dil-güşâ olmaya? Halbuki bu bahçenin bahçevanları daha ziyade ve etrafın manzarası daha güzel, buyurdular.

Anın sahnı serâser sebze-i ter
Bu bâğın sebzesi hâşâ ki benzer
Anın nahli şükûfeyle müzeyyen
Açılmış gülleri bir tâze gülşen
Bunun eşcârı hep bî-berk uryân
Meğer kahr-ı Hudâ'dan oldu lerzân
Anın her kûşede âb-ı revânı
Verir çün Âb-ı Hayvan'dan nişânı
Bunun bir sebzesi çün Hızr-ı pinhân
Suyu zulmetde mahfi çeşme-i cân

Yakınları, padişaha şu cevabı verdiler:

— Padişahım, bir bahçede su akmayınca yeşillik ve neş'e olmaz!

Ateşi gör ki oldu râhat-ı dey
Bahta olur anın ile her şey
Âbdan erişir cihâna hayât
«Ve mine'l-mâi külli şey'in Hay» (2)

Saâdetlû Padişah, derhal bu hasbahçeye bol su getirilmesi için bir su dolabı yapılmasını ferman buyurdular. Beni çağırdılar. Huzurlarına vardım. Dedim ki:

— Padişahım güzel fikretmişler. Bu mahalde dolap yapmak kaabildir. Ancak suyu yükseğe çıkarmak lâzımdır. Tâ ki bol ola ve her yerden çağlaya. Netekim pınarlar, ekser dağların başındadır.

Yeryüzünde alçağa akmakdadır âb-ı revân
Liyk bâlâya aka hâk içre oldukca nihân

Cihan Hakanı:

— Eğer bu mahalde su çıkmaz ise Mimarbaşı ile söyleşiriz, diye lâtife buyurup saadetle Saray-ı Hümâyûn'a azimet buyurdular. Hemen çalışmaya başladım. Ferhâd gibi dağı deldirip güzel ve bol suyu dolaba verdim. Bu arada zemini kazarken, bir adam boyu kazıldıkta kâfir zamanından kalma mermerler bulundu. Sultan Süleyman Han, görmeye geldiler. Coşkun suya has bahçenin içinde çağlar görünce gayetle sarfâ buldular. İltifat buyurdular. Hattâ Has odabaşı Ağa::

— Padişahım, bu Mimarbaşı Ağa bendeniz boş adam değil; evliyâlıktan nasîbi var gibi; ne aceb toprağın altında olan suyu bildi, diyerek lâtife etti.

Meğer Hızr-ı zamandır mâhasal bu pîr-i nûrâni
Nümâyân etdi şâha zulmet içre Âb-ı Hayvân'ı
Dedi Şeh zâhiren «bu san'atdir
Liyk mâ'nâda hem kerâmetdir
Olsa fenninde bir kişi üstâd

---

(1) Kanunî'nin tek kızı.
(2) Âyet-i kerîme.

Sultanahmet meydanında, Mimar Sinan'ın yaptığı, Sokullu çifte hamamı.

Ana bâb-ı sa'âdet ola küşâd
Şükr-ü minnet Hudây-ı Mennân'a
Mâlikiz böyle kâmil insâna»

BÜYÜKÇEKMECE KÖPRÜSÜNÜ NASIL YAPTIM?

Bir gün, karaların ve denizlerin hakanı Sultan Süleyman Han, İstanbul yakınlarında gezerlerken, Büyükçekmece kasabasına geldiler. Kasabadan karşıya geçmek için, deryada kayığa binmek veya şimale çıkıp deryayı dolaşmak icap ediyordu. Halbuki bu yol İstanbul - Edirne üzerinde bulunup gayetle işlekti. Eskiden derya üzerinde bir köprü vardı; fakat zamanla yıkılmıştı. Derhal ol mahalde büyük bir taş köprü inşası için ferman buyurdular.

Beni çağırıp dediler ki:

— Büyükçekmece'de kâfir zamanında köprü bina edenler ne tarikle eylemişler ve haraba sebep ne olmuş? Şimdi köprü bina olunmak lâzım gelmiştir. Yerinde keşif yapıp arz edesin!

Fermân-ı hümâyûnlarını alır almaz, Büyükçekmece'ye gittim. Keşfimi yapıp Saray'a geldim. Huzura çıkıp dedim ki:

— Padişahım, kâfir zamanında yapılma köprünün harap olmasına sebep budur ki: Köprüyü deryadan kaçırıp kenardan yana yatak içine düşürmüşler. Ol cihetten temeli bozulup harab olmuş. Deryadan yana hem sığ, hem sağ yerdir. Bu taraftan köprü kurmak evlâdır.

Saâdetlû padişah, gayet hazzedip hemen başlamam için emir buyurdular. Bir kaç marangoz, bir o kadar taşçı, ustalar ve mimarlar topladım. Köprünün her ayağına kalyon gibi birer sanduka çattırdım. Aralarına iki, üç adam boyu muhkem kazıklar koydum. Fazla suyu boşaltıp attım. Kazıkların arasına kurşun akıttım.

Buyurdu bendesine Hazret-i Şâh
«Yapam deryâya bir köprü ola râh
Çekip kavs-i kuzah gibi kemerler
Ki yeksân ola halka bahr ile ber»
Salındı kaa'r-ı deryâda esâsı
Erişdi evc-i â'lâya binâsı
Hak'ın avni ile buldu kemâli
Büyükçekmece'de ol cisr-i â'lî
Dün-ü gün oluben bâis du'âya
Güzergâh oldu hep bây-u gedâya

Bu köprü için yüz on dört yük ve yetmiş üç bin sekiz yüz elli üç akça (3) sarf olundu. Köprü, muazzam bir âbide gibi yükseldi. Cihan Hakanı görüp «âferin» dedi. Üzerinden geçip Sigetvar seferine çıktı (4). Bu seferden dönemeyip gazâ meydanında vefat etti. Oğlu Sultan Selim Han, İstanbul'a gelip saadetle tahta oturdu. Ordunun başına geçmek ve babasının

Beşiktaş'taki Barbaros türbesi de Sinan'ın eserlerinden biridir.

cenazesini getirmek için Belgrad'a giderken, bu köprüden geçti. Ben de oradaydım. Büyük iltifat ettiler. Belgrad'dan dönüşte gene köprüden geçtiler. Devrin şairlerinden Hüdâyî, bu köprü için şu mısraı tarih düşürmüştür:

Eyledi kâmil Süleyman Köprüsü'n Sultan Selîm

EDİRNE'DE SULTANSELİM (SELİMİYE) CAMİİ'Nİ NASIL YAPTIM?

Sultan Selim Han, Edirne'yi çok severlerdi. Bu şehirde büyük bir cami yaptırmak arzu ettiler. Bana ferman buyurdular ki, «rûzgârda misâli olmaya». Edirne'ye gidip çalışmaya başladım. Camiin dört minaresini, kubbenin dört tarafına oturttum. Her birine üçer şerefe yaptım. İki

(3) 11 473 853 akça (takriben 115 milyon TL.).

(4) 3 mayıs 1566. Kanunî'nin 13. ve sonuncu seferidir. Bu seferden dönememiş, cenazesi İstanbul'a getirilmiştir. Bu tarihte Sinan 76 ve Kanunî 71 yaşındaydı.

minaresinin üçer merdiveni vardır; çıkanlar birbirini görmezler; ilk merdiven, birinci şerefeye, ikinci merdiven ilk iki şerefeye, sonuncu merdivense her üç şerefeye çıkar. Edirne'de benim camiimden evvel en büyük cami Üç Şerefeli idi. Minaresi azametli ise de, kuleye benziyordu, gayet kalındı. Sultanselim Camii'nin minareleri ise hem naziktir; hem de üçer yolları vardır ki, bu kadar ince minarede üç yol yapmanın gayet müşkül olduğunu aklı başında olanlar anlar. Kubbesi de pek azametlidir. Yapılırken herkes «dâire-i imkândan hâricdir» deyü dedikodu yapmışlardı. «Ayasofya kubbesi gibi bir kubbe bina olunmamıştır» diye kâfirlerin mimar geçinenleri «Müslümanlar'a galebemiz vardır» derlerdi. «O kadar büyük kubbe tutturmak gayet müşküldür» dedikleri, bana derd olmuştu. Sultanselim Camii'ni yaparken, Tanrı'nın yardımı ve Sultan Selim Han'ın arzusu üzerine kubbesini, Ayasofya kubbesinden 6 arşın boydan ve 4 arşın derinlikten ziyade eyledim.

Zehi Sultân-ı â'dil Şâh-ı devrân
Şeh-i â'lem Selim Han bin Süleymân
Edirne şehrine kıldı nazar ol
Kodu hayr ile â'lemde eser ol
Bu â'lî câmi'i ol kıldı bünyâd
Cihan durdukca ola hayr ile yâd
Nezâket dikkat-ü hem resm-i hey'et
Muhassal hatm olupdur anda san'at
Direksiz kubbenin altında el-hak
O kubbe oldu bir tob-i mu'allak
«Ayasofya gibi bir kubbe aslaa
Yapılmaz» bahs eder hep cümle dünyâ
Bu â'lî kubbe andan oldu â'zam
Kalanın bilmezim Allaahü â'lem

BİNA ETTİĞİM ESERLERİ GÖSTERİR FİHRİST

El-Hamdü'li'llâahi Rabbi'l-Âlemîn! Bu «Tezkiretu'l-Bünyân» ın sonuna «Tezkiretu'l-Ebniye» diye bir risale ilâve eylemek hatırıma geldi. Burada bina eylediğim camilerin ve başka eserlerin bir fihristini yazdım. Ümid ederim ki, kıyamete kadar gayret ve çalışmam unutulmaz ve yaptığım eserler yıkılsa bile, bu fihristi okuyanlar beni hayır dualarından unutmayıp hatırlarına getirirler!

Suyolları, bendler, kemerler

İSTANBUL'DA

1 — Bend Kemeri
2 — Uzun Kemer'in yeniden inşası
3 — Muallak Kemeri'nin yeniden inşası
4 — Görünce Kemeri
5 — Müderrisköyü Kemeri
6 — Havuz (baraj)

Köprüler (5)

1 — Büyükçekmece Köprüsü
2 — Silivri Köprüsü
3 — Meriç üzerinde Mustafapaşa Köprüsü (6)
4 — Marmara'da Sokollu Mehmedpaşa Köprüsü
5 — Halkalı'da Odabaşı Köprüsü
6 — Haramideresi'nde Kapıağası Köprüsü
7 — Sinanlı'da Sokollu Mehmedpaşa Köprüsü
8 — Bosna'da Višgrad'da Sokollu Mehmedpaşa Köprüsü
9 — Hersek Köprüsü.

Kervansaraylar (7)

1 — İstanbul'da Süleymaniye'de Süleymaniye Kervansarayı
2 — B. Çekmece'de Süleymaniye Kervansarayı.
3 — Tekirdağı'nda Rüstempaşa Kervansarayı
4 — İstanbul'da Bitpazarı'nda Rüstempaşa Kervansarayı
5 — İstanbul'da Galata'da Rüstempaşa Kervansarayı
6 — İstanbul'da Bitpazarı'nda Alipaşa Kervansarayı
7 — İstanbul'da Vefa'da Pertevpaşa Kervansarayı
8 — Ilgın'da Mustafapaşa Kervansarayı
9 — İstanbul'da Akbıyık'ta Rüstempaşa Kervansarayı
10 — Samanlı'da Rüstempaşa Kervansarayı
11 — Sapanca'da Rüstempaşa Kervansarayı
12 — Karaman (Konya) Ereğlisi'nde Rüstempaşa Kervansarayı
13 — Karıştıran'da Rüstempaşa Kervansarayı
14 — İpsala'da Husrevkethudâ Kervansarayı
15 — Burgas'ta Sokollu Mehmedpaşa Kervansarayı
16 — Edirne'de Rüstempaşa Kervansarayı
17 — Edirne'de Alipaşa Kervansarayı

Saraylar

1 — Beyazıt'ta Eski Saray'ın (8) yeniden binası
2 — Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'nun birçok kısımlarının yeniden binası

---

(5) Büyük taş köprüler. Seferde ordunun geçmesi için yaptığı büyük tahta köprüler bu listeye alınmamıştır.

(6) Şimdi Bulgaristan'da kalan Cisr-i Mustafapaşa ki, aynı addaki kasaba, bu köprünün çevresinde teşekkül etmiştir.

(7) İşlek ticaret yolları üzerinde yolcuların kervanları ve hayvanlarıyla beraber bedava konaklamalarına, yatmalarına, yiyip içmelerine mahsus büyük çapta hayır eserleri.

(8) Şimdiki Üniversite Merkez Binası'nın olduğu yerde.

3 — Üsküdar Saray-ı Hümâyûnu'nun yeniden binası
4 — Galata'da Galatasarayı (9) nın yeniden binası.
5 — Atmeydanı (Sultanahmed) Sarayı'nın yeniden binası
6 — Yenikapı Sarayı'nın yeniden binası
7 — Kandilli Sarayı'nın yeniden binası
8 — Fenerbahçesi Sarayı'nın yeniden binası
9 — İskenderçelebî Sarayı'nın yeniden binası
10 — Kadırga Limanı'nda Rüstempaşa Sarayı
11 — Küçük Ayasofya'da Sokollu Mehmedpaşa Sarayı
12 — Üsküdar'da Sokollu Mehmedpaşa Sarayı
13 — Üsküdar'da Rüstempaşa Sarayı
14 — Üsküdar'da Siyâvuşpaşa Sarayı
15 — Üsküdar'da Siyâvuş Paşa'nın diğer Sarayı
16 — Siyâvuşpaşa Sarayı
17 — Alipaşa Sarayı
18 — Atmeydanı'nda Ahmedpaşa Sarayı
19 — Bâyezid'de Ferhadpaşa Sarayı
20 — Vefa Meydanı'nda Pertevpaşa Sarayı
21 — Atmeydanı'nda Sinanpaşa Sarayı
22 — Hocapaşa'da Sofu Mehmedpaşa Sarayı
23 — Yenibahçe'de Mahmudağa Sarayı
24 — Kasımpaşa'da Şâh-i Hûbân Kadın Sarayı
25 — Şehzadebaşı'nda Pertevpaşa Sarayı
26 — Eyüpsultan'da Alipaşa Sarayı
27 — Eyüpsultan'da Ali Paşa'nın diğer sarayı
28 — İstanbul dışında Rüstempaşa Çiftliği'nde Sokollu Mehmedpaşa Sarayı
29 — İstanbul dışında İskenderçelebî Çiftliği'nde Rüstempaşa Sarayı.
30 — Halkalı Sarayı'nın yeniden binası
31 — Halkalı'da Sokollu Mehmedpaşa Sarayı
32 — Çifteler'de Ahmedpaşa Sarayı
33 — Bosnasarayı'nda Sokollu Mehmedpaşa Sarayı

Mahzenler (10)

İSTANBUL'DA

1 — Galata'da Bağdâdî Mahzeni
2 — Tersane'de Zift Mahzeni
3 — Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'nda Anbâr-ı Âmire
4 — Hasköy'de Anbâr-ı Âmire
5 — Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'nda Matbah-ı Âmire ve Kiler-i Âmire binaları
6 — Unkapanı Mahzeni

Hamamlar

İSTANBUL'DA

1 — Topkapı Sarayı'nda Sultan Süleyman'ın yaptırdığı birinci hamam
2 — Topkapı Sarayı'nda Sultan Süleyman'ın yaptırdığı ikinci hamam
3 — Topkapı Sarayı'nda Sultan Süleyman'ın yaptırdığı üçüncü hamam
4 — Süleymaniye'de Süleymaniye Hamamı
5 — Üsküdar Sarayı'nda birinci hamam
6 — Üsküdar Sarayı'nda ikinci hamam
7 — Üsküdar Sarayı'nda üçüncü hamam

---

(9) Şimdiki lisenin olduğu yerde.
(10) Büyük depolar.

Sinan'ın tamir ettiği Bizans eserlerinden biri de Saraçhanebaşı'ndaki Valens su kemerleridir.

8 — Ayasofya'da Hasekihurremsultan Hamamı
9 — Hasekihurremsultan Hamamı
10 — Üsküdar'da Vâlide-Sultan Hamamı
11 — Cibali Kapısı'nda Vâlide-Sultan Hamamı
12 — Edirnekapısı'nda Mihrimah Sultan Hamamı
13 — Lütfipaşa Hamamı
14 — Galata'da Sokollu Mehmedpaşa Hamamı
15 — Yenibahçe'de Kocamustafapaşa Hamamı
16 — Silivrikapısı'nda İbrahimpaşa Hamamı
17 — Sulumanastır'da Kapıağası Hamamı
18 — Beşiktaş'ta Sinanpaşa Hamamı
19 — Fındıklı'da Mollaçelebî Hamamı
20 — Tophane'de Kılıçalipaşa Hamamı
21 — Fenerkapısı'nda Kılıçalipaşa Hamamı
22 — Macuncu Çarşısı'nda Müftü Hamamı
23 — Yenikapı dışında Merkezefendi Hamamı
24 — Eyüpsultan'da Nişancıpaşa Hamamı
25 — Ortaköy'de Husrevkethudâ Hamamı
26 — Sarıgüzel Hamamı
27 — Beşiktaş'ta Barbaros Hayreddinpaşa Ham.
28 — Gümrükhane'de Barbaros Hayreddinpaşa Hamamı
29 — Tophane'de Yâkubağa Hamamı
30 — Kefe'de (Kırım) Süleymaniye Hamamı (çifte hamamdır)
31 — Karapınar'da Selimiye Hamamı
32 — Edirne'de Sokollu Mehmedpaşa Hamamı
33 — Hafsa'da Sokollu Mehmedpaşa Hamamı
34 — İzmir'de bir hamam
35 — Çatalca'da bir hamam
36 — Sapanca'da Rüstempaşa Hamamı
37 — Kayseri'de Hüseyinbey Hamamı

MİMAR SİNAN'IN ESERLERİ HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

Yukarıda verilen ve Mimar Sinan'ın ağzından Sâî'nin yazdığı listede bazı eksiklikler vardır. Elimizde gene aynı yıllardan kalma Sinan'ın eserlerine ait başka listelerde bazı fazlalıklar bulunuyor. Sinan, arkadaşı Sâî Çelebi'ye eserlerini sayarken, bazılarını ihtimal hatırlayamayıp unutmuştur. Sinan'ın yaptığı sebiller, çeşmeler, vakıf hanları ve ufak tefek inşaat, bu listede yoktur. Fakat Konya Selimiye Camii gibi büyük bir eser de unutulmuştur. Ayasofya inşaatı da yazılmamıştır. Ayasofya'ya iki minare daha ekleyip kubbesini çökmekten kurtaran Sinan'dır.

Nihayet Sinan'ın Sâî'ye eserini dikte ettikten sonra son yıllarında yaptığı birkaç eseri daha olduğu muhakkaktır. Gene de, yayınlanan listenin azameti karşısında insan şaşırmaktadır. Bir defa çoğu bugün iyi veya kötü durumda ayakta duran bu eserler, yapıcısının dehası yanında büyük bir çalışkanlığa delâlet etmektedir. İkincisi, Türkiye'de, bilhassa İstanbul'da bayındırlık eserleriuin en kesif şekilde yapıldığı, Türk Cihan imparatorluğunun en parlak yılları olan Sinan'ın mimarbaşı bulunduğu 48 yıl (1540-1588) zarfındaki imar humması açık şekilde görülmektedir. Daha çok İstanbul'da ve İstanbul'a yakın Büyükçekmece, Hafsa, Burgas, Edirne, Gebze gibi yerlerde çalışan Sinan, arada Kırım, Budin, Şam'a kadar da uzanmıştır. Bu devirde padişahların, hanedan üyelerinin ve büyük devlet adamlarının İstanbul'da yaptırdıkları eserlerin çoğunun Sinan'a verildiği anlaşılıyor.

Dikkati çeken diğer bir nokta, Sinan'ın eserlerinin coğrafî dağılışıdır. Tabiî Sinan, imparatorluğun Afrika, Kafkasya, Irak, Arabistan gibi uzak ülkelerine gidememiştir. Fakat gene de İstanbul dışında oldukça mühim bir faaliyet göstermiştir. Yukarıdaki listede İstanbul dışında bugün Türkiye'de kalan şu yerlerde Sinan'ın eserleri bulunduğu anlaşılmaktadır: Edirne, Ankara, İzmir, Konya, Manisa, Erzurum, Kayseri, Bolu, Çorum, Kütahya, Tekirdağ, İstanbul civarında İskenderçelebî Çiftliği, Rüstempaşa Çiftliği, Haramidcresi, Sinanlı, Samanlı, Ulaşlı, Halkalı, Büyükçekmece, Çatalca, Silivri, Edirne'ye bağlı İpsala ve Hafsa (Havza), Kırklareli'ne bağlı Babaeski ve Karıştıran, Tekirdağ'a bağlı Çorlu ve Marmara Ereğlisi, Çanakkale'ye bağlı Karabiga, Kocaeli'ne bağlı Gebze, Sakarya'ya bağlı Sapanca, Bursa'ya bağlı İznik, Eskişehir'e bağlı Çifteler, Afyon'a bağlı Bolvadin, Konya'ya bağlı Ereğli ve Ilgın ile Karapınar.

Bugün Bulgaristan'da kalan Sofya, Ruscuk, Burgas ve Cisrimustafapaşa'da, Yunanistan'da kalan İstarya ve Tırhala'da, Yugoslavya'da kalan Bosnasarayı, Mostar ve Višgrad'da, Macaristan'da kalan Budapeşte'de, Rusya'da (Kırım) kalan Kefe ve Gözleve'de, Suriye'de kalan Haleb ve Şam'da, Suûdî Arbistan'da kalan Mekke'de de Sinan'ın birçok eseri vardır.

Sinan'ın yukarıdaki listede sayılan 337 eserine acaba ne kadar para harcanmıştır? Bu da meraka değer bir sorudur. Mimar Sinan, yaptığı eserlerden dördüne kaç para harcandığını zikretmiştir. Verdiği rakamlardan, bugünkü satınalma gücüne göre aşağı yukarı Süleymaniye Camii ve Külliyesi'ne 600 milyon TL., Şehzade Camii ile çevresindeki yapılara 180 milyon TL., İstanbul suyollarına 500 milyon TL., Büyükçekmece Köprüsü ile çevresindeki yollara 115 milyon TL. harcandığı anlaşılıyor. Bunların toplamı 1 milyar 395 milyon TL. eder. Selimiye için, Süleymaniye'ye yakın bir meblâğ (600 milyon TL.) harcandığı muhakkaktır. Ancak listedeki eserler içinde bugünkü paramızla bir iki milyon harcanmakla ortaya çıkan eserler bulunduğu da anlaşılıyor. Çok kaba bir tahminle, Mimar Sinan'ın yukarıda teker teker sayılan 337 parça eserine bugünkü paramızla 8-10 milyar TL. kadar bir şey harcandığı söylenebilir. Bu, asgarî bir tahmindir.

Eseri sadeleştiren ve notlar ilâve eden:
YILMAZ ÖZTUNA

Ord. Prof. Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966)

Fuad Köprülü
Paris Üniversitesi
rektörü
M. Sarrailh ile

«honoris causa» doktora pâyesi, pek nadir tevcih edilen bir ilmî derece olduğu için mühimdir. 1933 Üniversite ıslahatında Köprülü, ordinaryüs profesör ve edebiyat fakültesi dekanı oldu. 1928'de önce Latin harflerinin kabûlü aleyhinde kampanya açtığı halde, harf inkılâbından sonra Latin harflerini savundu. 1941'den başlıyarak **İslâm Ansiklopedisi**'nde bazıları birer monografi büyüklüğünde pek değerli makaleler yazdı. Esasen bu ansiklopedinin üç Batı dilinde Leiden'de yayınlanan aslında da pek mühim ve uzun maddeleri kaleme almıştı. Birçok eseri, çeşitli dillere çevrildi. **Türk Edebiyatı Tarihi**'nden sonra **Divan Edebiyatı Antolojisi**'ni, 4 kitaptan ibaret **Türk Saz Şairleri**'ni, 2 ciltlik **Türk Saz Şairleri Antolojisi**'ni yayınladı. Halk edebiyatımızı iyice tanıttı.

Kars milletvekili olunca Ankara'ya yerleşti. Hukuk ve Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde bazı dersler verdi. 3 arkadaşı ile beraber Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılıp Demokrat Parti'yi kurdu. 1950'de dışişleri bakanı oldu. Fakat uzun müddet kaldığı bu bakanlıkta hiçbir başarısı görülmedi. Bir ara başbakan yardımcısı ve devlet bakanı da oldu. Sonra Demokrat Parti'den ayrıldı. Siyasî hayatı, hazırlamakta olduğu birçok pek mühim eserini ortaya koymasına engel oldu.

Fuad Köprülü'nün hususî kütüphanesi, yalnız Türkiye'nin değil, dünyanın en zengin hususî kütüphanelerinden biri olarak ünlüdür. Küçük Ayasofya'daki konağında bulunan bu kütüphaneyi, İstanbul'da kuracakları bir enstitüde kullanılmak şartıyla Amerikalılar'a satmıştır. Fuad Köprülü, 28 haziran 1966'da 76 yaşında İstanbul'da öldü. Bir müddet önce Ankara'da geçirdiği bir trafik kazasının ârızalarından kurtulamamıştı. İlk hanımından doğan Orhan Köprülü, Osmanlı tarihinde mütehassıs değerli bir tarihçi iken, siyasete atılıp ilim hayatından çekildi. İkinci hanımından doğan Beyhan Köprülü, Yeni Kolej müdürü Mehmed Ali Kırca'nın oğlu, CHP. miletvekillerinden Coşkun Kırca ile evlidir. Almanca'dan değerli tercümeler yapan Cemal Köprülü, Fuad Köprülü'nün amca oğludur. Köprülü'nün tarihteki büyük başarısı, asistanlarını Avrupa'da olduğu gibi ekip hâlinde çok iyi çalıştırmasını bilmesiyle izah edilebilir.

Fuad Köprülü'nün Bir Makalesi (*)

Bâkî

XVI. asır Türk şiirinin en büyük üstadlarından olup, daha hayatında «sultânu'ş-şuarâ» denen Mahmud Abdülbâkî, Fâtih camii müezzinlerinden Mehmed isminde fakir adamın oğludur. Çocukluğunda bir müddet saraç çıraklığında bulunduktan sonra, fıtrî istidadı onu medreseye sevketti. Uzun yıllar orada çalıştı. Bilhassa devrin meşhur müderrislerinden, Ahaveyn lâkabı ile mârûf, Karamanlı Ahmed ve Mehmed Efendi'lerden istifâde etti. Ders arkadaşları arasında, sonraları büyük mevkî ve şöhret sahibi olan Malkaralı şair Nev'î, Üsküplü şair Vâlihi, müverrih Hoca Sâdettin gibi, istidadlı gençler de bulunuyordu. Nev'î-zâde Atâ'î'nin ifâdesine göre, bu genç medreseliler arasında, Bâkî'den başka 13 şair daha vardı. Bu canlı ve neş'eli ilim ve san'at muhitinde, Bâkî'nin fıtrî istidadı ve şâirlik kabiliyeti sür'atle inkişaf etti. 19 yaşına geldiği sıralarda, İstanbul'un genç şâirleri arasında oldukça şöhret kazanmış, hattâ 952'de ölen ihtiyar şair Zâtî' nin büyük takdirlerine mazhar olmuştu. Ömrünün son yıllarını tânesi 1 floriye yazdığı ısmarlama kasîde ve gazeller ile temine çalışan bu tâlihsiz san'atkârın Bayezid câmii avlusundaki küçücük bir remilci dükkânına devam eden genç şâirler arasında, Bâkî, Zâtî'nin en çok beğendiklerinden biri idi; onun bir beytini tamamlayarak, gazel şekline soktuktan sonra, Divan'ına koyup buna itiraz edenlere:

— Bâkî gibi bir şâirin şiirini almak ayıp değildir, cevabını vermişti. Hocası Mehmed Efendi için Bâkî'nin tanzim ettiği Sünbül kasîdesi, medrese muhitindeki şöhretini bir kat daha arttırdı. O zamanki medrese tahsili, muhtelif derecelere ayrıldığı için, uzun sürerdi. Genç şâir 960'ta Süleymaniye müderrisi Kadı-zâde Şemseddin Ahmed Efendi'nin derslerine başladı. Süleymaniye câmii etrafında yapılmakta olan medreselerden ikisi o yıl başında tamamlanarak, birine Kadı-zâde ve birine de Mimar-zâde tâyin edilmişti. Kanunî Süleyman, bu yeni kurduğu müesseselerin başına, devrin en tanınmış âlimlerini getirmek suretiyle, bunlara mânevî bir şeref vermek istiyordu. Kadı-zâde, ilmin şeref ve haysiyetini her şeyin üstünde tutan ciddî ve vakur bir âlimdi ve Bâkî'yi bilhassa himâye ediyordu. Belki de bu himâye sâyesinde, Bâkî'nin bir yıl kadar Süleymaniye binalarının inşasına nezaret ettiğini biliyoruz; 962'de Nahçivan seferinden dönen Kanunî Süleyman'a takdim ettiği bir kasîdesinde bundan bahsettiği gibi, ayrıca hükümdarın lûtuf ve âtıfetini de istirham eylemektedir ki, Atâ'î'nin ifâdesine göre, padişahın takdirine ve ihsanına mazhar olması, ilk defa, bu münasebetle olmuştur. 963 seferinde, Halep kadılığına tâyin edilen hocasından ayrılmayarak, Halep'e gitti ve 967 zilkadesinde, onunla beraber, tekrar İstanbul'a döndü. Takdim ettiği **Hilâl** kasîdesi ile, Kadı-zâde'ye yazdığı **Râiye** kasîdesi, işte bu devre âittir. İstanbul'a dönerken, Konya'da şeyhulislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi ile tanışarak babasına hitaben, bir tavsiyenâme aldı. Ebüssü'ûd Efendi için yazmış olduğu **Lâmiye** kasîdesini, bu mektup ile

(*) İslâm Ansiklopedisinin «Bâkî» maddesinden alınmıştır.

beraber takdim ettiği tahmin olunabilir. Rüstem Paşa'nın sadaretine tesadüf eden bu yıllarda, Bâkî, onun şeyhi Filibeli Mahmud Efendi'ye intisaba çalıştı. Rızâî mahlâsı ile, ara-sıra basit şiirler de yazan ve Baba Efendi lâkabı ile mârûf olan bu zata yazdığı kasîdeler bu devre âittir. Şâirlerden nefret eden Rüstem Paşa ölüp de, yerine Semiz Ali Paşa geçince, Bâkî'nin yıldızı birdenbire parladı ve 969 saferinde "dânişmend" oldu. Bir taraftan, mirâhur Ferhad Ağa gibi, saray ricâli vasıtası ile, hükümdara hulûl ettiği gibi, muhtelif kasîdeleri ile, yeni sadrâzamın da teveccühünü kazanmağa muvaffak olmuştu. Bunun neticesi olarak, 971 ramazanında mülâzemete kaydedilerek, 25 akça ile, bir medreseye tâyini hakkında ferman sâdır oldu. O sırada Rumeli kazaskeri bulunan Hâmid Efendi, usûl kanuna uygun olmayan bu fermanı icra edip etmemekte müteredditi bulunurken mükerrer ve kat'î hatt-ı humâyunlar neticesinde, Bâkî'yi 30 akça ile Silivri'de Pîrî Paşa medresesine tâyine mecbur oldu(şevvâl sonu). Ertesi yıl (rebiülâhır 972) eski tahsisatının misli ile, İstanbul'da Murad Paşa medresesine naklolundu. Artık, çok sevdiği İstanbul muhitine kavuşmuş ve meslek hayatına çok parlak bir surette başlamıştı. Hükümdarın ve hükûmet adamlarının takdir ve iltifatlarına mazhar olması, edebî şöhretini kuvvetlendirmekle beraber, eski arkadaşlarından bir çoğunun gıpta ve hasedini uyandırmıştı. Bir rivâyete göre, saray adamları arasında bile, onu kıskananlar eksik değildi; çünkü Kanunî Süleyman, yazdığı şiirleri ona gösteriyor, onlara nazîreler yazmasını emrediyor, ihsanlarını ve iltifatlarını eksik etmiyordu. Bâkî cemaziyelevvel 973'te, 10 akça terakkiye nâil olmak suretiyle, padişahın son bir lûtfunu daha gördü. Zilhicce 973'te hacca gitmiş olan babasının ölümü haberini aldı. Lâkin bu haber onu, Kanunî Süleyman'ın ölümü kadar, müteessir etmemiştir denilebilir; çünkü padişahın ölümü, onu hayattaki en kuvvetli istinadgâhından mahrum ediyordu. Çok parlak olan ikbâli ve istikbâli, şimdi mechûl bir devreye giriyordu. İşte bu derin ve haklı teessür neticesinde, meşhur mersiyesini yazdı. Ölen efendisine karşı derin ve samimî bağlılığını gösteren bu ebedî eser, aynı zamanda, yeni hükümdara karşı da iyi bir intisap vesilesi teşkil edebilirdi.

II. Selim tahta çıkınca (7 rebiyülevvel 974), Bâkî hemen bir cülûs kasîdesi yazarak, takdim etti. Fakat bunun bir tesiri olmamış olacak ki, birkaç ay sonra

Köprülü, gençlik yıllarında

Murad Paşa medresesinden azledildi. Epey uzun süren bu ma'zûllük devresinden sonra, 977 saferinde Mahmud Paşa medresesine, 979 rebiyülevvelinde de Eyyûb müderrisliğine tayin edildi. Münşaat sahibi meşhur Feridun Bey vasıtası ile, Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa'nın himâyesini temin eden Bâkî, sırası ile terfi ederek, 981 muharreminde sahn müderrisi oldu ve yine o yıl hükümdarın hususî meclislerine davet olunmağa başladı. II. Selim'in birkaç gazelini tahmis etmesi ve muhtelif vesileler ile, ona medhiyeler takdim eylemesi de, bu yakınlığı göstermektedir. 8 ramazan 982'de, III. Murad'ın cülûsundan sonra da, her halde Sokollu'nun himâyesi sâyesinde, mevkii sarsılmadı; hattâ 983 recebinde, Süleymaniye müderrisliğine yükseldi. Fakat hiç ummadığı bir sırada, yani bu tâyinden ancak bir ay sonra, korkunç bir iftiraya uğradı: düşmanları, Nâmî mahlâslı eski bir şâirin bir gazelini tahrif ederek, Bâkî'ye isnad ettiler; bu gazeldeki:

Gınâ bezmindeki mağrûr-ı nââsûde serverden
Fenâ bezminde hâb-âlûd olan mestânemiz yeğdir»

beytini, III. Murad aleyhinde bir telmih addediyorlardı. Fena hâlde hiddetlenen III Murad, zavallı şâiri derhal azletti; tam sürüleceği esnada, bazı hâmi-

leri bu gazelin eski mecmualarda İstanbullu Nâmî adlı şaire ait olarak kaydedildiğini hükümdara arzederek, Bâkî'yi kurtardılar: 984 şabanında 70 akça ile Edirne Selimiyesi'ne, 987 muharreminde Mekke kadılığına tayin edildi. 988 şabanı ortalarında, 1000 altın terakkî ile, Medine kadılığına nakil olundu ise de, 989 şevvâlinde azledilerek, 990 cemaziyelâhırında, epey zamandır hasret olduğu İstanbul'a kavuştu. Kutb Mekkî'den tercüme etmiş olduğu Mekke tarihine ait bir eserden başka, takdim ettiği muhtelif kasîde ve gazeller ile de, hükümdara sokulmağa çalışıyordu. Eski hâmisi Ferhad Paşa, Siyavuş Paşa ve bilhassa eski arkadaşı Hoca Sâdeddin gibi, nüfuzlu adamların himâyesini temin etmişti. Bu sâyede 992 ramazanının kadir gecesi İstanbul kadılığına tayin olundu. Bâkî'nin İstanbul kadılığından azli ile Üsküdar'da ikamete mecbur edilmesi, **Şakayık zeyli**'nde, 993 muharreminde gösteriliyorsa da, muarızlarından şâir Hâtif'in bu hadise hakkında söylemiş olduğu manzum bir tarihte 992'de olduğu tasrih edilmektedir. 993 muharreminde buradan azil ve 994 recebinde tekrar tayin edildi ve o senenin zilkadesinde terfian Anadolu kazaskeri olup, 2 sene hizmetten sonra azledildi. Lâkin 999 recebinde tekrar bu memuriyete iade edilerek, bir yıl sonra da Rumeli kazaskeri oldu. En büyük emeli olan şeyhulislâmlık mevkîine bu kadar yaklaştığı halde bir türlü maksadına nâil olamayarak, aynı yılın şevvâlinde tekaüd oldu.

İhtiyarlığı sebebi ile, rütbe ve mevkî hırsı bir kat daha artmış olan büyük şaire, bir köşede unutulmuş kalmak çok dokunuyordu. Nihayet III. Mehmed'in cülûsu (16 cemaziyelevvel 1003), ihtiyar kazaskeri tekrar ümide düşürdü. Devrin en tanınmış şairi olmak dolayısı ile, ona takdim ettiği müteaddit kasîdelerde, tekrar mevkie geçmek hırsı ve ümidi, pek açık bir surette, göze çarpmaktadır. Kendisinden evvelki üç padişaha yıllarca hizmet eden, Osmanlı İmparatorluğunun her köşesinde **sultan uş şuarâ** addolunacak kadar geniş ve haklı bir şöhret kazanan, hattâ şöhreti çoktan beri imparatorluk hudutlarını bile aşmış bulunan ihtiyar kazeskerin bu arzusunu III. Mehmed karşılıksız bırakmadı ve cülûsu ayında onu Rumeli kazaskerliğine getirdi. Bâkî, bu sırada Avusturya seferine gitmiş olan sadrâzam Ferhad Paşa'yı düşürerek, yerine Sinan Paşa'yı getirmek için, sadaret kaymakamı İbrahim Paşa ve şeyhulislâm Bostan-zâde v.s. taraflarından çevrilen entrikalara da iştirâk etti. Lâkin Sinan Paşa'nın sadarete gelmesi, onun için hiç faydalı olmadı ve o yılın zilhiccesinde, şeyhulislâmın bir oyunu neticesinde, azledildi. Vaktile bir defa şeyhulislâmlıktan azline sebep olmuş olduğu Bostan-zâde, bu suretle, intikamını almış oluyordu. Tekrar evine çekilen Bâkî, bir taraftan kasîdeler ile padişaha yalvarmakta, bir taraftan da dost ve hâmilerinin yardımı ile tekrar mevkie geçmek için, bir fırsat kollamakta idi. Eski arkadaşı Hoca Sâdeddin'e, padişah üzerindeki büyük nüfuzuna rağmen kendisine yardım etmediği için, muğber bulunuyordu. Bundan dolayı İbrahim Paşa'nın sadaretinde, Hoca Sâdeddin aleyhindeki bir teşebbüse iştirâkten geri durmadı ve nihayet Hadım Hasan Paşa'nın sadaretinde tekrar Rumeli kazaskerliğine kavuştu (rebiülevvel 1006). Eğer Hoca Sâdeddin bu sıralarda sarayda tekrar eski nüfuzunu elde etmiş olmasaydı, Bostan-zâde'nin vefatı üzerine, mutlaka şeyhulislâm olacaktı. III. Mehmed bu mevkie hocası Sâdeddin Efendi'yi getirmek istiyordu; lâkin hocanın eski bir düşmanı olan sadrâzam, bu intihaba razı olmayarak, iki kazaskerden birinin, yani ya Bâkî'nin ya Kara Çelebi-zâde'nin, tayini hakkında telhis gönderdi; hattâ Bâkî hakkında üç defa telhisini tekit etti. Fakat sadrâzamın o aralık çok nüfuzsuz bulunması, Hoca Sâdeddin'in muvaffakiyeti ile neticelendi ve daha sonra da sadrâzam idam olundu. Çok fena bir mevkîde kalan Bâkî de, muharrem 1007'de, istifaya mecbur oldu. Hoca Sâdeddin'in 12 rebiülevvel 1008'de Ayasofya camiindeki bir mevlûd cemiyetine gitmek üzere iken, birdenbire ölmesi üzerine, Bâkî, kısa bir müddet, tekrar ümide düştü. Lâkin meşihate Sun'ullah Efendi'nin getirilmesi, şairi son bir husrâna daha uğrattı. Zâten zayıf, hastalıklı ve sinirli bir adamdı; siyasî hayatındaki son muvaffakiyetsizlikler ve entrikalar, onu bir kat daha yormuş, sinirlendirmiş ve ihtiyarlatmıştı. Hoca Sâdeddin'in ölümünden sonra, türlü hastalıklar geçirdi. Tam nekahat devresinde iken, bir gün her nedense, konağındaki cariyelere kızdı; onları dövmeğe kalkıştı; fakat bu lüzumsuz asabîlik hastalığın tepmesine sebep olduğundan, tekrar yatağa düştü ve ramazanın 23. günü (7 teşrin II. 1600) öldü. İhtiyar üstadın ölümü, İsanbul'un fikir ve san'at muhitlerinde derin bir teessür uyandırdı; bütün devlet erkânı, vezirler, âlimler ve şairler, büyük şairin son hizmetinde bulunmak üzere, Fatih camiinde toplanmışlardı Cenaze namazını Şeyhulislâm Sun'ullah Efendi kıldırdı. Musalla taşı üzerin-

de şairin tabutunu görünce, onun:

Kadrinî seng-i musallâda bilüp, ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf

beytini okumaktan kendini alamadı. Tabut, büyük bir kalabalık ile, Edirnekapısı dışında Eyyûb'e giden yol üstünde, La'lî Efendi çeşmesi yakınında hazırlanmış olan makbereye getirilerek, defnolundu. XVII. asırda bu kabri ziyaret eden Evliyâ Çelebî, şairin mezar taşı üzerinde, manzum tarihler söylemekte devrinin üstadlarından sayılan Bağdadlı Hâdî'nin meşhur kıt'asının kazılı olduğunu söyler ki, bunun son mısraı şöyledir: **"Bâkî Efendi gitti ukbâya bin sekizde"**; Seyahatnâme nushalarında, yanlış olarak kaydedilen bu kıt'anın doğru şekline, edebî metinlerde ve mecmualarda tesadüf olunmaktadır. **Hadîka tul-cevâmi** müellifi, bu taşın kendi zamanında da mevcut olduğunu söyler. Halbuki şimdi bu eski mezar taşından eser kalmamıştır; bugün, Eyyûb'den Edirnekapısı'na giden yoldan geçecek bir ziyaretçi, Halebî'nin, İbn Kemâl'in, hattat İsmail Zühdî'nin mezarlarını geçtikten sonra, yolun sağ tarafında, ikisi de aynı kitâbeyi muhtevî, biri eski biri yeni, iki çirkin taşa tesâdüf eder .

Huve'l Hallâk ul-bâkî ulemadan ve sultan-ı şuarâdan merhum Abdülbâkî Efendi'nin ruhiyçün Fâtiha (1062)

İfadesi bozuk ve tarihi yanlış bir kitâbeyi ihtivâ eden bu çirkin taşlar, her nasılsa kaybolan eski taşın yerine, sonradan XIX. asırda konmuş olmalıdır.

Bâkî'nin aile hayatına ait doğru ve etraflı mâlûmatımız yoktur. Süleyman Fâik Efendi, **Mecmua**'sında Kanunî Süleyman'ın ona, Tutî-Kadın isminde, saraylı bir şaire verdiğini rivayet ederse de, bu bu hususta fazla bir şey bilmiyoruz. Yalnız, hayatının son zamanlarında evlendiği ve iki oğlu olduğu mâlûmdur. Büyük oğlu Mehmed 995 muharriminin 2. gecesi doğarak, müderrisliklerde ve kadılıklarda bulunduktan sonra, 1039 şevvâlinde ölmüştür; Şeyhî mahlâsı ile bir takım manzûmeler de yazmış olan bu zattan Atâ'î, **Şakayık zeyli**'n de bahsetmektedir. Doğum yılını bilmediğimiz ikinci oğlu Abdürrahman, muhtelif müderrislik ve kadılıklarda bulunduktan sonra, 1045'te ölmüş ve Eyyûb camii civarına gömülmüştür; bunun 1025'te doğmuş olan oğlu Esad da, bir takım müderrisliklerde ve kadılıklarda bulunup, 1076 cemaziyelahırında ölmüş ve ana tarafından ceddi olan Nişancı Paşa camii mezarlığına defnedilmiştir. Fâizî mahlâsı ile güzel şiirleri olan Esad hakkında, Uşşâkî-zâde'nin **Şakayık zeyli**'nde mâlûmat olduğu gibi, muasırları hakkında hezl vâdisinde manzûm bir **Tezkire-i şuarâ** vucuda getirmiş olan Edirneli Güftî de ondan takdir ile bahsetmektedir. Esad Efendi'nin oğlu İsmail'in de, ilmiye mesleğinde bulunarak, İstanbul kadılığına kadar yükseldiğini ve Remzî mahlâsı ile şiirler yazdığını kaydeden tezkireci Sâlim, bu değerli şairin 1114 zilhiccesinde öldüğünü haber vermektedir. Bâkî'nin hususî hayatı hakkındaki bu mâlûmatı tamamlamak için, onun Yeni Nişancı Paşa civarında bir mescidi ve mahallesi olduğunu zikredelim. **Sicill-i Osmanî**'de, bu aileye mensup olarak, gösterilen ve 1142'de öldüğü zikredilen Mehmed Efendi hakkında fazla hiç bir mâlûmatımız yoktur.

Resmî hayatını umumî çizgileri ile izah ettiğimiz Bâkî'nin hususî hayatı, onun ruhunu, mizacını ve bilhassa edebî şahsiyetini anlayabilmek için daha mühimdir; hattâ meslek hayatındaki bir takım muvaffakiyet ve hüsran safhalarının sebeplerini daha yakından öğrenmek için de, buna ihtiyaç vardır. Kazanmış olduğu geniş şöhret dolayısıyle, gerek muasır kaynaklarda ve gerek daha sonraki edebî ve tarihî vesikalarda, ona ait bir çok mâlûmata tesadüf edilmesi, bize büyük şairin hususî hayatını oldukça vâzıh bir surette öğrenmek imkânını veriyor. Bâkî, daha gençliğinden beri, açık tabiatlı, şuh, şen ve lâubâlî mizaçlı bir adamdı; düşündüğünü hemen söyler, sırası gelen bir nükteyi, her nerede olursa olsun, sarfetmekten kendini alamazdı. Zevk ve safa âlemlerinde ne kadar serbest, neş'eli ve atılgan ise, en ciddî meclislerde de aynı serbestliği ve aynı neş'eyi göstermekten çekinmez, tenkit ve târizlerini esirgemezdi. Zamanı ricâlinden bir çoklarını darıltması — msl. Şeyhulislâm Bostan-zâde gibi —, muhtelif zamanlarda türlü türlü ağır ithamlara mâruz kalması, hep bu nükteci, geveze ve dedi-koducu mizacından ileri geliyordu. Mamafih bu zarîf ve şakacı mizacı ona bir çok da dostlar ve hâmiler kazandırmış, İstanbul'un en yüksek meclislerinde onun vücudunu daima aratmıştır. Eski mecmualarda ve kitaplarda onun bir takım lâtifelerine, nüktelerine tesadüf edildiği gibi, bunlardan bazıları ağızdan ağıza asırlarca intikal edip durmuştur. Onun meclisinde bulunmuş olan Nev'î-zâde Atâ'î başta olduğu halde, bütün kaynaklar bu hususta ittifak etmektedirler. Açık tabiatlı, temiz yürekli, nazik ve kibar mizaçlı olduğu için, nükteli târizlerinde zerafet haddini aşmaz, herkese iyi muamele ederdi.

"AKAN KAN BENİMDİR,,

İlk Emniyet Genel Müdürü Ahmed Erner

RÖPORTAJ: İHSAN BİRİNCİ

TÜRKİYE'NİN ilk Emniyet Umum Müdürü Ahmed Erner'i, Kadıköy'deki evinde ziyaret ettim. Ahmed Bey, beni eski eserlerle süslenmiş, geniş salonlarında kabul etti.

Şimdi ömrünün 87. yılını idrak etmiş bir tarih hazinesi ile karşı karşıya bulunuyordum. Kendisini yoracağımdan endişe ederek, hemen esasa geçtim. O da geçmiş günlerinin heyecanı içinde anlatmaya başladı.

— 1879 yılında Bursa'da doğdum. Harbiye'den sınıf arkadaşım Atatürk ile beraber mezun olmuştuk. Sonraları Yanya'da 21'inci Alay 2'nci tabur kumandan vekili iken, teşkil edilen Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldim. O zamanlar erkânıharp yüzbaşısıydım. 1909'da yeni bir şekil almış olan emniyet teşkilâtında, ilk defa açılan Yıldız polis okulunun müdürlüğüne, Ali Fethi (Okyar) Bey'in tasvibiyle getirilmiştim.

— O sıralarda Bağdad'a gitmişsiniz galiba?...

— Evet, İttihatçılar, taraftarı olmayanları daima göz altında tutardı. Gittiğim zaman Bağdad valisi Nâzım Paşa (1) idi. Hükümet merkezinden hayli uzakta vazife görmekte olan Paşa'nın tutumunu kontrol maksadıyla Dahiliye Nazırı Talât Bey, beni Bağdad jandarma kumandanlığına tayin ettirdi.

Bunu evvelden haber alan Nâzım Paşa, benim oraya gitmemi şiddetle reddetti:

— Ahmed senin adamındır, yanından ayırmasan daha iyi olur! diyordu.

Bunun üzerine 24 şubat 1910 tarihinde, binbaşı rütbesiyle Basra'da, İmar'a jandarma kumandanlığına gönderildim. Bir ara mutasarrıfa da vekâlet ettim. O sıralarda Basra'da kolera çıkmıştı. Tedbirler meyanında beldede karantina ilân ederek, Basra kapılarını kapadım.

Hariçle temas kesilince, yiyecek ve yakacak sıkıntısı başgöstermişti. Halkın yakmaya mecbur olduğu öküz tezeği de pahalılanınca, Basra halkı benim hakkımda şu enteresan türküyü çıkardı:

«Bissâyetül Ahmedîye,
Okka celle bir rubîye!... (2)»

Kolera salgını önlenmişti. Altı ay sonra da Nâzım Paşa, Bağdad valiliğinden alınmış, yerine Büyük Cemal Paşa gönderilmişti. Ben de yeni valinin talebiyle,

(1) Bâbıâli baskınında öldürülen Harbiye Nazırı.

(2) Ahmed'in sayesinde tezek 25 kuruşa çıktı.

Bağdad jandarma alay kumandanı oldum. Beş sene devam eden bu hizmetim esnasında 9 ekim 1911 tarihinde Bağdad polis müdürlüğünü de deruhte etmiştim.

Kendisini dinlerken, duvarda asılı büyük eb'adda, üniformalı bir fotoğraftan gözümü ayıramıyordum. Farkına varınca, yavaş yavaş başını kaldırıp, aynı resme baktı ve:

— Bu, kayınpederim Şakir Paşa'dır, dedi. Sultan Hamid'in mâbeyn erkânıharbiyesinde iken çekilmiştir. Sonraları Atina sefiri oldu. Sadrâzam Cevad Paşa'nın kardeşidir.

Sonra bana dönerek, ilâve etti:

— Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Emîr Zeyd de bacanağımdır.

Gene konumuza dönmüştük...

Birinci Cihan Savaşından önceki yıllarda, barut fıçısı halini alan Irak'da, mühim yeraltı faaliyetleri göze çarpıyordu. İngiliz'lerin tesiri altında kalan Araplar, Osmanlılar aleyhine dönmüşlerdi. Her an bir şeyler olabilirdi.

«AKAN KAN BENİMDİR!»

Netekim bir gece evime dönerken, suikasta uğradım. «El-Ahâ'ül-Arabiyye» (3) cemiyetine mensup, Mecid Keenne adındaki şahsın tabancasından çıkan kurşunlardan ikisi, sağ bacağıma girmişti. Halen yerinde duran mermiler, elli sene sonra bugün, yürürken zorluk vermektedir.

Bağdat eşrafından olan suikastçı, derhal yakalanarak hapse atıldı. Olayı haber alan Dahiliye Nazırı Talât Bey, şöyle bir telgraf çekti:

«Bağdad'da idare-i örfiye ilân edelim, herifi de asalım!...»

Bu talep üzerine, memleket menfaatlerini şahsî hislerimden üstün tutarak şu cevabı bildirdim:

— Akan kan benimdir! İdare-i örfiye ilân ederseniz, bu defa İngilizler sefarethanelerin korunmasına ayrılan bir bölük asker yerine bir alay getirirler; Türkler Bağdad'ı idare edemiyorlar, diyecekler. Irak'ı şimdiden mi işgal ettireceksiniz?

Bu cevaba çok memnun olan Talât Bey, beni derhal yanına çağırdı. Istanbul'a geldiğimde, vilâyet jandarma komutanlığını tevdi ettiler.

Nihayet Birinci Cihan Savaşı zuhur etmişti. Alayım takviye edilerek, Seyyar Jandarma Fırkası adı altında, Istanbul Boğazı'nın karadan muhafazasına memur edildi. Beni de 18 ekim 1330 (1914) tarihinde Bağdad vali muavini ve vekilliğine gönderdiler. Aynı zamanda 13'ncü kolordu komutanlığı da uhdemde idi.

Çarpışmalar olanca hızıyla devam ediyordu. Irak cephesi komutanı Kaymakam Süleyman Askerî Bey, Şuveybe muharebesinde mağlup olmuştu. Bir şarapnel parçasının kırmış olduğu yaralı ayağı ile, savaşa devam ediyordu. Daha sonra «Ben İngilizler'e esir düşmem!...» diyerek intihar etti.

Bu suretle ben de Irak Ordusu Komutanı oldum. Stratejik durumu hatalı bulduğumdan, ilk iş olarak orduyu Fırat nehri ile İran hududundaki Şuveybe'den geri çektim. Bu hususta bize yardımları olan Şemmer aşireti reisi Hümeyde Bey, Anaze Şeyhu'l-Meşâyihi Fehtülgazvan, Sadunî Şeyhi Uceymî Paşa Essadun'un yaptırmış olduğu sallarla, ordumuzu bütün ağırlıklarıyla beraber nehirden beriye geçirdim.

Fakat bu harekâtı telgrafla Başkomutanlığa arz ettiğimde, tenkide uğramıştım. Enver Paşa:

— Loristan (4) dahiline bir fırka sokup, hudut boyunca Şeddülarab'a kadar gidecektin, diyordu.

— Yapamam, dedim. Burada, Marmara denizi büyüklüğünde Havur bataklıkları vardır ki, haritada bile yerleri gösterilmemiştir. Geçilmesi imkânsızdır!

Bu itirazım Enver Paşa'yı sinirlendirmişti:

— Harpte başkomutanın emrine itaat etmeyenin cezası nedir?

— İdamdır!...

— Göze alıyor musun?

— Evet alıyorum!...

— O halde seni azlettim!...

Yerime Nureddin Paşa'yı gönderdiler. Beni de Istanbul'a celp edip, Bekirağa bölüğüne hapsettiler. Divanıharp reisi Remzi Paşa'nın idaresindeki duruşmalarda, idamım talep ediliyordu. Günlerim sayılı idi...

Tam o sırada Enver Paşa'ya Almanya'dan Hindenburg imzasıyla bir mesaj gelmişti: «İngilizler nehre harp gambotları soktular. Ordunuzu geri çekmiş olduğunuzu haber aldım. Aksi halde kuşatılacaktınız. Yerinde karar veren kumandanımızı taltif ediniz!...»

Bunun üzerine Enver Paşa'nın emriyle, üç aydan beri kapatılmış olduğum Bekirağa bölüğünden çıkarılarak, yanına getirildim:

— Ahmed sen haklı, ben haksızmışım!... diyordu.

Böylelikle geç de olsa hatasını kabul eden Enver Paşa, beni bu defa Şam Ordusu Erkânıharp Harekât Şubesi Müdür-

---

(3) Arab kardeşler.

(4) Kürt beyliği.

Ahmed Erner Bağdad'dayken, Şeyh Şamil'in oğlu (ortada, sakallı) Gazi Mehmed Fazıl Paşa ve diğer erkân ile. (Resim suikastten kurtulduğu için kurbanlar kesildiği sırada çekilmiştir)

lüğüne göndermek istediyse de, sonradan görüştüğüm Dahiliye Nazırı Talât Bey:

— Hayır olmaz... Sen evvelemirde jandarmasın, yani bana bağlısın. Enver sana karışamaz!... diye itiraz etti. Sonra da:

— Seni Antep mutasarrıflığına tayin ettim, dedi.

Ben de onun emrine uyarak 5 temmuz 1331 (1915) tarihinde yeni görevime hareket ettim. 17 ekim 1331 (1915)'de de Şam Valisi oldum. Fakat şimdi de Ordu Komutanı Cemal Paşa ile geçinemez olmuştuk. «Ya beni, ya da Ahmed'i alın buradan!...» diyordu.

Neticede bize yol göründü. Talât Bey de beni tekrar Istanbul'a aldırıp 1 mayıs 1332 (1916) tarihinde Polis Umum Müdürlüğünü verdi. Yeni görevime başlayınca Talât Bey'in aracılığı ile Sultan Reşad'dan asayiş hakkında mülâkat talep etmiştim. Aldığım cevapta «Bugün ramazanın on üçüdür. İki gün sonra ziyaretler başlayacaktır. Ayın on beşinde Hırka-i Şerif camiine gelsin,» denmişti.

SINASARYAN HANI

O gün gelince, protokola göre heyet-i vükelâ'nın arasında bulunuyordum. Bir ara Padişah bana dönerek, el işaretiyle yanına çağırdı. Önünde saf durdukları Hırka-i Şerif'in üzerine elini kaldıran Sultan Reşad, yüksek sesle:

— Yarabbi!... Ahmed kuluna büyük ve mesuliyetli işinde şefaatini esirgeme... diye dua ettikten sonra, avdetlerinde isteklerimi dinlediler.

Yurdumuzun iç emniyet teşkilâtında da sayısız hizmetleri görülen Ahmed Bey, Istanbul'da şimdiki Emniyet Müdürlüğü binası olan Sınasaryan hanının devlete mal edilmesini şöyle anlatıyor:

Bina, İhsan Bey adında zengin bir şahsa ait iken; nasılsa Avrethisar'daki çiftliğinin kâhyası Sınasaryan'ın eline geçmişti. O da bu binayı ölürken Erzurum Ermeni mektebine vakfetmişti. Binanın alınması için şer'î muamele gerekiyordu. Sadrâzam Talât Paşa (5) da, beni fetva almak üzere Şeyhulislâm Hayri Efendi'ye gönderdi. Huzuruna girdiğimde:

— Sizden bir fetva talep ediyorum, demiştim.

O, hafif bir tebessümle:

— Ne o, Sultan Reşad'ın hal'i için mi fetva talep ediyorsun? diye takılınca ben:

— Estağfurullah efendim ne haddime. Başka bir husus için.

— Nedir?

— Bir şeyin aslı olmazsa, fer'i olur mu?

Bu sualime, Şeyhulislâm Hayri Efendi hiç düşünmeden:

— Olmaz, dedi.

---

(5) Talât Paşa'nın sedareti 5.2.1917 - 14 ekim 1918'dir.

Ben de meseleyi izah ettiğim zaman ileri görüşlü şeyhulislâm gülümsemiş ve:

— Öyle ise, Ermeni patriği haltetmiş. Talât'a söyle, binayı devlete mal etsin, diyerek istediğimiz fetvayı vermişti.

Sınasaryan hanı, kifayetsiz görüldüğünden, Hahambaşı'ndan beş bin, Alman şimendifer kumpanyasından da altı bin lira ki, cem'an on bir bin liralık bağışla, iki kat daha çıkıldı. En üst kattaki hücreleri yaptırırken, bir ara inşaata gelen Talât Paşa:

— Aman, Ahmed dikkat et. Evvelâ bizi buraya tıkmasınlar! demişti.

Netekim ne garip tecellidir ki, bu hal de başıma geldi. Yaptırmış olduğum hücrelerden birine tıkılmak kaderimde varmış.

Bir gün makamımda iken, telefonum acı acı çaldı! Karşımdaki sadrâzam Talât Paşa idi:

— Ahmed, çabuk bana kadar gel!...

ENVER'İN HAYATINI KURTARAN POLİS

Önemli bir talepte bulunacağını anlamıştım. Seri bir vasıtayla Bâbıâlî'ye geldim. Beni görünce, yüksek sesle:

— Şu Enver delinin biri! Başkumandanlık yetmiyormuş gibi, şimdi de benden sadâreti alacak ve aklınca diktaya gidecek!... Sonra, sükûnet bularak yanıma yaklaştı ve:

— Sana mühim bir vazife veriyorum, dedi. Enver'in her hareketini takip edip, bana bildireceksin.

Aralarındaki anlaşmazlığa bidayetten beri vakıftım. Makamıma dönünce, hemen Serkomser Hasan Tahsin'i çağırıp, onu bu işle görevlendirdim. Hasan Tahsin o günden itibaren, Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısında, tavsiyeli hizmetçi olmuştu. Binaya giren çıkanları tespit ediyor ve bilhassa paşa ile temas edenleri, günü gününe rapor ediyordu.

O sıralarda mühim bir olay vukua gelmişti. Her nasılsa yalıya girebilen meçhul bir şahıs, salonda karşılaştığı Enver Paşa'ya ansızın silâh çekti. Tam ateş edeceği sırada, hizmetçi kılığındaki Serkomser Hasan Tahsin, mütecavizin üzerine atılarak, elinden tabancasını alıp, onu yere yıkmaya muvaffak oldu.

Sonradan adının Mustafa olduğu anlaşılan anarşisti, İngilizler, Enver Paşa'yı öldürtmek kastıyla, Kıbrıs'tan göndermişlerdi. Olayı haber alan heyet-i vükelâ arasında ben de vardım. Suikastı önleyen hizmetçiyi tavsiye eden ben olduğum için, paşa bana doğru âdeta koşarcasına yaklaşıp, kucakladı:

— Sana çok teşekkür ederim. Burada Mümtaz ve Kâzım gibi (6) muhafızlarım dururken, gönderdiğin hizmetçi hayatımı kurtardı.

Fakat bu iltifatın hemen akabinde, başarısının heyecanından olacak, bizim Hasan Tahsin ileri çıkıp:

— Paşam, ben hizmetçi değil, bir Serkomserim!... demesin mi?

Salondakiler hayretler içinde kalmışlardı. Öyle ya, koskoca bir Başkumandanı, hem de Dâmâd Enver gibi bir paşayı, bir polis koruyor demekti. Evet, herkesçe bilinmeyen bu mühim olaydan sonraki hayatını, Enver Paşa, bir Türk polisine medyundur.

Başkumandanlık, mükâfat olarak, İstanbul polisine on bin liralık tahsisat ayırmıştı. Evvelâ reddettimse de, bu parayı asker kaçağı yakalayan her polise onar lira verilmesi kaydiyle kabul ettirdiler. İlk anlarda verimli netice veren bu işi, bizimkiler istismar etmeye başlamışlardı. Önüne geleni asker kaçağıdır diye yakalayıp getiriyorlardı. Hemen bir emirle buna nihayet verdim.

Polis Umum Müdürlüğünde iki yıl kadar kaldıktan sonra 4 mart 1334 (1918) tarihinde Sıvas valiliğine tayin edildim. İşte bu görevde iken, sağlık durumumu ileri sürerek 15 ağustos 1334 (1918) de devlet memuriyetinden ayrıldım.

Cumhuriyetin ilânından sonra, eski mektep ve meslek arkadaşım Atatürk, beni iki defa vazifeye çağırdı. Beraber çalışmamızı arzuluyordu. Fakat mevcut raporlarım buna mani oldu.

---

(6) Binbaşı Mümtaz ve Emekli Orgeneral Kâzım Orbay.

GELECEK SAYIMIZDA :

- **Claude Farrére'in bilinmeyen bir makalesi: Türkleri Niçin Sevdim?**
- **476 numaralı Hudut Taşı Hatay'ın ilhakı ve Atatürk'ün yayınlanmamış bir telgrafı.**

Bir Asır Önce

Amerikan iç savaşında bir deniz çarpışması

Bundan bir asır kadar önce, Morris adaları civarında, federal kuvvetlere bağlı bir firkateyn, Güneyliler'in iki gemisiyle şiddetli bir savaşa tutuşmuştu. Gravür, her iki tarafın da ağır kayıplara uğradığı bu çarpışmayı canlandırmaktadır.

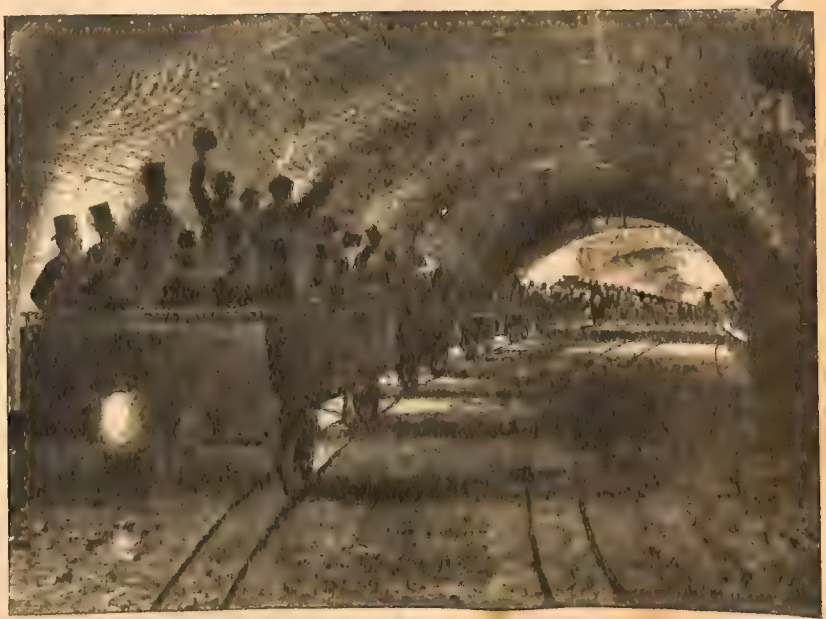

Londrada ilk tünel

Londra'daki ilk yeraltı şebekesinin temeli yüz yıl önce atılmıştı. Demiryollarının döşenmesi ve tren istasyonlarının inşasından sonra bir deneme yapılmış, yüzlerce Londralı da bu tecrübe seyahatine katılmıştı. Victoria caddesinden Paddington'a kadar uzanan bu yeraltı tren yolu, daha ileriki yıllarda inşa edilen metro'nun ilkel şekliydi. Yandaki resim, bu denemeyi göstermektedir.

Elbasan tekkesinde, Selman Cemali Baba ve bir derviş
Taht-ı Muhammed'in yanındaki postlarında otururken.

Bektaşilik

Yazan: JOHN K. BİRGE
Çeviren: ÖZ DOKUMAN

BEKTAŞÎ inançlarının ne derece inceleme konusu olduğu, Bektaşî tarihi ve Bektaşîliği araştıranlar için belki büyük bir önem taşır, ama şu da var ki, Bektaşî olmayanların yaptıkları incelemeler birkaç bakımdan üzerinde durulmaya değer nitelik gösterir.

Bektaşî inançlarını anlamak, tarikatın inceliklerine nüfuz etmek şüphesiz oldukça uzun bir zamana ve araştırmaya bağlıdır. Hele, Bektaşîler'in Batı ülkelerindeki dinî cemiyetler gibi geniş bir teşkilâta sahip bulunmamaları, aralarında yazılı bir statünün olmayışı, böyle bir incelemeyi daha da güçleştirmektedir. Her şeyin bir sır gibi saklanması, birçok kaynakların yetersiz oluşu, araştırıcıyı bazen yanlış sonuçlara da götürebilir.

Bunun için Bektaşî âdet ve merasimlerini incelerken her şeyden önce bazı terimler üzerinde durmak şarttır. Bektaşîler'in kendilerine has bir derece sistemine sahip olmaları, bu dereceler arasındaki münasebetler, namzetlerin bir dereceden ötekine geçişleri oldukça ilgi çekicidir ve batılı kaynaklar tarafından bir hayli de inceleme konusu yapılmıştır.

Bektaşîliğe kabul edilmek için müracaat eden kişiye «âşık» derler. Kelime olarak ele alınırsa «seven insan» anlamına gelir, ama bu tabir Bektaşilik'te daha özel bir mâna taşır. Âşık, Bektaşîliğin esaslarını benimseyen, ona karşı içinde bir yakınlık ve ilgi duyan insandır, ama henüz Bektaşîliğe kabul edilmemiştir. Bektaşî namzedi önce bazı imtihanlardan geçecek, ondan sonra tarikata kabul edilecektir.

Âşık önce Bektaşî tekkesini ziyaret ederek bir Bektaşî babasıyla konuşur, bu arada Bektaşî musikisini, Bektaşîler'in «nefes» dedikleri ilâhîlerini dinler. Öğrenmek istediği şeyleri Bektaşî babasına sorar, onun anlattıklarını dinler. Bektaşî babası artık gerçek bir yol gösterici, bir mürşit durumundadır. Başı sıkışan âşıka yardım eder. Bir Bektaşî tekkesindeki âşıkların sayısı bir hayli yüksektir. Görice yakınındaki Turan tekkesinde bir Bektaşî babasıyla konuşmuştum. Adı Zülfü Baba idi. Geniş bir alana yayılmış olan tekkenin şeyhi mertebesindeydi. Tekkede, aşağı yukarı iki yüze yakın Bektaşî'nin bulunduğunu söyledi, gene ifade ettiğine göre, her Bektaşî'nin nefes verdiği birkaç tane de âşık varmış tekkede. Tekkeden ayrılırken kalabalık bir grubun geldiğini gördük, kadınlardan bazısının kucağında ufak çocuklar vardı. Sorduk. Çocukların yeni doğduğunu, nefes ettirmek için Bektaşî babasına götürdüklerini söylediler.

Hemen her Bektaşî tekkesinin içinde ya da yakınında bir mezar vardır. Buralar, Bektaşîler'in kutsal saydıkları yerlerdir. Mezarı ziyaret ederler. Bu arada Bektaşî babasıyla da konuşup, onun nefeslerinden yararlanırlar. Konuştuğum bir Bektaşî, bu mezarları ziyaret edenlerin özel inançları olduğunu ifade etti. Bunlar, bir dertleri olursa bu mezarları ziyaret ederek dertlerinden kurtulacaklarını sanırlarmış.

Arnavutluk'ta, gene böyle bir Bektaşî tekkesine gitmiştim. Tekkenin az ilerisinde, bir çeşme gördüm. Su bir parmak inceliğinde akıyor, birkaç kişi de, yüz ve ellerini yıkıyorlardı.

Bunlar Bektaşî babasının nefeslerinden yararlanmak için gelen âşıklardı. Henüz namzettiler, resmî bir merasimle tekkeye kabul edilmemişlerdi. Gezip, gördüğüm yerlerde bir aile içinde birçok âşık ve Bektaşî olması dikkatimi çekti.

İKİNCİ DERECE

Bektaşîlikte ikinci derece, «muhiblik» tir.

Kelime bakımından âşık gibi, seven anlamına gelir. Ne var ki, muhib, âşıklık mertebesini aşmış, bazı âyinlerden nasibini almış kişidir.

Muhibliğe kabul âyinine, «İkrar âyini» veya Âyin-i Cem denir.

Kadınlar da erkekler gibi bu âyine katılırlar. Bektaşîlerin en büyük âyinlerinden biri olarak kabul olunur.

BİR BEKTAŞÎ TEKKESİNİN İÇİ

Bu en büyük Bektaşî âyinini anlayabilmek için, bir Bektaşî tekkesiyle âyinin yapıldığı yeri görmek ve âyinin bazı özelliklerini bilmekte fayda vardır. Bektaşî tekkesi çoğunlukla kasaba veya şehirlerin eteklerinde bulunur. Hattâ birçok yerlerde, tekke, manzarası güzel bir tepenin yamacına inşa edilmiştir. İstanbul'da Rumelihisarı'ndaki Şehitlik Tekkesi ile Eyüp sırtlarındaki Karyağdı Tekkesi, şehri en güzel manzarasıyla gören tekkelerdir. Zira, çepçevre bir bahçe içindedirler ve bahçenin bir köşesinde asmalar vardır.

Tekkelerin büyüklüğü değişiktir. Ama hepsinde dört bölüm bulunur. Bunların ilki **Mihman Evi**'dir. Bir veya iki odadan meydana gelmiştir. Bektaşîler burada misafirlerini kabul ederler. Yatıya gelen misafirler geceleyin burada ağırlanır.

Bundan sonra mutfak gelir. Tekkede **Aş Evi** denir buraya. Ortada koskaca, simsiyah bir kazan kaynar, onun için de kara kazandır adı. Tirana'daki Dede tekkesinde böyle bir kazan vardı, bakırdan yapılmıştı, buna benzer bir kırmızı

bakır kazanı da Kahire'deki Kaygusuz tekkesinde gördüm. Bu kazanda çoğunlukla kutsal günlerde yemek pişer.

Tekkenin üçüncü bölümü **Ekmek Evi**'dir. Burada ekmek pişirilir. Bir de, kadınların yattıkları yer olarak kullanılır.

Son bölüm, **Meydan Evi**'dir: Yani âyinlerin yapıldığı yer. Tekkenin en önemli bölümü de burasıdır.

Meydan evi dikdörtgen bir odadır, eşiğin tam karşısında üç basamak, onun üstünde on iki kandil vardır, buraya, **Taht-ı Muhammed** yahut **Çıralık** denir. Bunların biri çok uzundur; ucuna, Bektaşî tacına benzer bir külâh konmuştur. Üç tane de fitil vardır. Biri Tanrı, biri Hz. Muhammed, biri de Hz. Ali adınadır.

Tahtın solunda bir koyun postu görülür, **Bektaşî Babası** yahut **Mürşid** buraya oturur. Mürşid'in sağında ve solunda on bir koyun postu vardır. Odanın tam ortasında, bir ocak bulunur. Bu ocağa **Fâtıma Ocağı** denir.

Bu on iki koyun postu, Bektaşî tarihindeki en önemli on iki kişiyi temsil eder:

1) Baba Postu yahut Horasan Postu: Hacı Bektâş-ı Velî.

2) Aşçı Postu: Seyid Ali Sultan.

3) Ekmekçi Postu: Balım Sultan.

4) Nakib Postu: Kaygusuz Sultan.

5) Atçı Postu: Kamber Ali.

6) Meydancı Postu: Sarı İsmail.

7) Türbedar Postu: Kara Donlu Can Baba.

8) Kilerci Postu: Şah Kulu Hacim Sultan.

9) Kahveci Postu: Şah Şâzelî Sultan.

10) Kurbancı Postu: İbrahim.

11) Ayakçı Postu: Abdal Musa Sultan.

12) Mihmandar Postu: Hızır.

Öte yandan bu on iki koyun postunun, Âyin-i Cem'deki on iki ibadetle ilgisi olduğu da söylenir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin yazdığı Velâyetname'de, ibadetin, Bektaşîlikte büyük önemi olduğu belirtilir; ibadet, tarikat kapısından geçmenin tek yoludur. Bu dört kapı: **şeriat, tarikat, marifet, hakikat**'tir.

Şeriat'ın vecibeleri:

1) İman, 2) İlim öğrenmek, 3) Fiilen ibadet etmek, 4) Kanunlara saygı, 5) Evlenmek, 6) Cinsî hayatta haramlara riayet, 7) Sünnetlere riayet, 8) Şefkat, 9) Temizlik, 10) Emirlere riayet.

Tarikat'ın vecibeleri:

1) Pir'in elini tutarak tövbekâr olmak, 2) Bir mürşidden feyz alarak mürid olmak, 3) Saç gidermek ve libas döndürmek, 4) Aşk ateşiyle yanmak, 5) İbadet, 6) Korku, 7) Ümit, 8) Hırka, zembil, seccade, 9) Sahib-i makam ve sahib-i cemiyet ve sahib-i muhabbet olmak, 10) Aşk, zevk u safâ ve fakirlik.

Marifet'in vecibeleri:

1) Edep, 2) Korku, 3) Perhizkârlık, 4) Sabır, 5) Utanmak, 6) Cömertlik, 7) Miskinlik, 8) İlim, 9) Marifet, 10) Kendi özünü bilmek.

Hakikat'ın vecibeleri:

1) Turâb olmak. 2) Yetmiş iki milleti ayıplamamak, 3) Elden gelen hiç bir şeyi kadere karşı gelerek men etmemek, 4) Yaratılmış dünyadan emin olmak, 5) Secdeye yüz koyup yüzü suyun bulmak, 6) Hakikat sohbetinde esrar söylemek, 7) Seyr fi'llah (Alah'a doğru imânen yükselme, 8) Seyr ve bakaa - Billah, 9) Münacaat, 10) Müşahede ve Tanrı Taâlâ'ya ulaşmak.

Bektaşî babalarının en büyük meşgaleleri, bunların anlamlarını âşıklara öğret-

2) Hacıbektaş'taki Bektaşî tarikatının merkezi ve Bektaşî Çelebisi'nin ikametgâhı olan dergâhın 1882 yılında çizilmiş umumî resmi. 1) Atevi Köşkü, 2) Çatalkapı, 3) Değirmen Penceresi, 4) Misafir Köşkleri, 5) Çamaşırhane, 6) Ekmek Evi, 7) Ambar, 8) Meydan bahçesi, 9) Misafirhane, 10) Meydan, 11) Kiler, 12) Üçler Kapısı, 13) Altılar Kapısı, 14) Aşevi, 15) Aşevi Meydanı, 16) Kiler bahçesi, 17) Yaz meydanı, 18) Hazret avlusu, 19) Kabristan, 20) Balım Sultan Türbesi, 21) Hasbaçe Kapısı, 22) Kırklar Meydanı, 23) Hasbahçe.

mektir. Bu dört kapıdan geçmek, Bektaşîliğin esasını teşkil eder. Bektaşi şairi, Kul Himmet:

Pirim bir şehir yaptı
Kapusun dört eyledi,

diyerek bu dört kapıyı dile getirmişti. Büyük halk şairi Yunus Emre'nin de,

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü

diye başlayan bir şiiri vardır. Yunus, bu şiirinde, mürşid ile dört kapının Bektaşîlik'teki önemini belirtir.

Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaynattım
Ne bu deyüp sorana bandım verdim üzümü

Bir serçenin kanadın kırk kağnıya yüklettim
Kırk çift dahi çekmedi kaldı şöyle yazılı

İlk bakışta mısraların anlamı yokmuş gibi gelir insana. Ama Halvetî tarikatından olduğu halde Bektaşîler tarafından çok sevilen Niyazi-i Mısrî'nin şerhi bize, bazı kapıları açar görünmektedir.

Gerçeği araştıran kişiye nazaran şeriat, eriğe benzer, erik gibi çekici renktedir, ama içi sert çekirdeklidir. Üzüm de tarikatın sembolüdür; çeşitli faydaları vardır, caziptir, ama onun da çekirdekleri bulunur.

Mütevazi derviş, bu mertebeye çıktıktan sonra, ünü dünyaya yayılmış kişilerle tartışırsa, onları yere serer tartışmada. Tıpkı bir sineğin bir kartalı kaldırıp yere vurması gibi.

ÂYİN-İ CEM

Âşıkların denemeden geçtikten sonra muhibliğe kabul âyini, meydanda icra kılınan büyük bir merasimle olur. Âşık, haftalarca önce hazırlanır buna, Bektaşî-

Rumelihisarı'nda Şehitlik tekkesinin o zamanki görünüşü.

lik iman ve inançlarını iyice benimsediğine kanaat getirildikten sonra âşık'a bu sınavdan geçme fırsatı verilir. Artık âşık, muhip olmak ateşiyle yanan bir insandır. Âyinin yapılacağı günün sabahı erkenden, âşık, tekkeye gelir, yanında yün bir kuşak vardır. O gün kara kazanda aş pişer, Meydanın kapısında bir gözcü durur, kararlaştırılan saatte Bektaşîler, dinî kılık ve merasim yürüşüyle meydana girerler. Önde tekkenin şeyhi vardır. Oda karanlıktır, sadece üç fitilli kandil yanmaktadır. Mürşid, postuna oturmadan önce,, niyaz eder, diz üstü çökerek iki elini yere koyup döşemeyi öper. Ötekiler de rütbe sırasına göre, meydana girerler. Eşikte, durup, sol diz üstüne çöker ve eşiğe koydukları ellerini öperler. Sonra eşiğin üstünden atlarlar. Önce Horasan postunu sonra da tekke şeyhinin sağ dizini, sol dizini ve kalbinin üstünü öperek niyaz ederler. Daha sonra da sırasıyla, Taht-ı Muhammed'e, Ali Murtaza postuna niyaz ederek kendilerine ayrılmış postlarına otururlar.

Bu sırada âşık da Âyin-i Cem'e hazırlanmaktadır. Yanına bir rehber verilir. Talib erkekse, âyine günlük kıyafetle katılır, kadınsa süt beyazı ince müslimden bir entari giyer. Ayakları yalındır, kadının başı açık, saçları döküktür. «Talib» abdest alırken, «rehber» de Kur'an'dan âyetler okur.

Bundan sonra, talib ile rehber meydanın kapısına gelirler. Kapı kapalıdır. Diz çökerek ellerini eşiğe koyarlar ve sırasıyla eşiğin sağını, solunu ve ortasını öperler. Bu, mürşidin kapısında, her türlü gururdan sıyrılmak anlamına gelen bir harekettir; sonra kalkarlar. Rehber «Ey kapıların açıcısı!...» diye seslenir. Buna, içerden, mürşid «Sana zafer yolunun kapısını açıyoruz» karşılığını verir. Kapı açılınca, rehber de, talip de eşiğe basmamaya dikkat ederek meydana girerler. Üç adım ilerleyip mürşidin önünde eğilirler. Sonra talip, oturur, mürşid de meydancıya işaret eder. Meydancı, meydan taşının bulunduğu yerden gülsuyu alarak, mürşide ve öteki Bektaşîlere serper.

Daha sonra, mürşid, talibe nasihatta bulunur. Bu sırada, çıracı da delil denilen kandili yakmaktadır.

Mürşidin nasihat ve niyazı bitince: «Hû, kabul, makbulan, derviş, dervişan, gerçeğe hû» der.

Mürşidin niyazından sonra talib, «Bercemal-i Muhammed, kemal-i İmam Hasan ve İmam Hüseyin Ali râ bülent salavât!» der. Sonra mürşidin ve diğer dervişlerin ellerini öper, niyaz eder. Daha sonra Dâr'a gidip ellerine ve yüzüne gülsuyu sürerken aynı duayı okur ve dönüp yerine oturur.

Bunun üzerine Rehber talibi mürşide götürür, mürşid de âşıka nasihatta bulunur.

«Muhammed Ali'nin yoluna, on iki imamın katarına, Hacı Bektaş Veli'nin erkânına girmek istiyorsun, çok güç bir yoldur bu. Melâmet yolu kılıçtan keskin, kıldan incedir. Seni cennete götürecek Sırat köprüsünün ta kendisidir. Bundan sonra birçok düşmanın olacak, en yakının bile

sana düşmanlık yapacak. Burada erenler sana, «gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı» diyecekler. Erenlerin bu sözünü tutacak mısın?»

Talib de bunun üzerine, «Alah, Eyvallah» diye haykırır.

Sonra mürşid ve erenler kalkarlar, çıracının getirdiği gayret kuşağını, talibin beline bağlarlar. Daha sonra mürşid talibe doğru «Tanrı adına, dervişlerin kandili ebedî ola, akşamlar hayr ola, münkirler mağlûp, şer söyleyenler harab ola, demler sonsuza kadar uzansın. Erenler Hû» diye özetleyebileceğimiz bir gülbank okur. Buna, öteki dervişler, «Hû, gerçeğe hû» diye mukabele ederler.

Bundan sonra, rehber talibi alıp mürşide teslim eder, talib sol eliyle mürşidin eteğinin sağını tutar. Mürşid, eğilir, talibin sol kulağına telkinde bulunur. Daha sonra, Bektaşî tacını alır, dua ederek, talibin başına koyar ve üç defa tacın arkasını parmaklarıyla sıvazlar.

Bundan sonra, bir tiğbend (Kılıç bağı) alarak üç düğüm atar, bunu talibin beline dolar. Bu üç düğüm şu anlama gelir: Birincisi el bağı, çalmak ve yanlış hareketlere karşı, ikincisi dil bağı, yalan söylemeye karşı, üçüncüsü bel bağı, cinsî arzuya karşı.

Artık talibin kabul merasimi sona ermiştir. Birer kap taşıyan üç kişi, mürşide yaklaşırlar. Birincisi, sâkidir, babanın elini öperek ona rakı sunar. Baba rakıyı alıp, bir an göğsü hizasında tutar ve gözleri kapalı mırıldanır, bu, âyinde hazır bulunmayanlar için edilen bir duadır. Rakıyı içtikten sonra ikinci çıracı, babaya meze uzatır, üçüncüsünün elinde ise, bir peşkir vardır. Baba, rakıyı içip mezeyi yedikten sonra bu peşkirle ağzını siler.

Herkes rakı içip, yemek yer, sonra saz çalınır ve nefes denilen ilâhîler söylenir. Çift çift dans edilir. Bu danslara da sema derler.

Âyin-i Cem'in bitişinden sonra rehber, Sâfî'nin Sakinâme'sini okur. Bir Bektaşî dervişi, çoğunlukla bunun Nevruz'da yani yeni yıla girerken yapılan âyinde okunduğunu söyledi. Diğer Betaşîler ise, Sakinâme'nin her Âyin-i Cem'den sonra okun-

Bektaşîler'in en önemli eşyalarından bazıları: 1) Kaşağı, 2)Kamberiye, 3) Yüzlük tespih, 4) Teşlim taşı, 5) Tiğbend, 6) Nefir, 7) Haydâriye, 8)Palihenk, 9) Teber, 10) Habbe, 11) Keşkül 12) Kahve fincanı, 13) Âyin-i Cem'de kullanılan tac şeklindeki tahta külâh, 14) Kristal mühür, 15) Secdetaşı, 16) Arakiye.

Bektaşiliğin üç esas unsuru (Hak, Muhammed, Ali) ile yapılmış bir kompozisyon.

duğunu ifade ettiler. Sakinâmeyi rehber okur.

Dudağın şerbetinden kana kana
İçip âşıkların vaslına kana
Yürekler nice bir firkatla yana
İçip âşıkların vaslına kana

İçenler bir kadeh câm-ı Ali'den
Vururlar dem ezel Kaalu Belâdan

Bize erkandır işbu mey Veliden
Vururlar dem ezel Kalu Belâdan

Götürsün ehl-i dilerin icabın
Ayan etsin gönüler mehtabın
Getir meydana ol kevser şarabın
Ayan etsinler gönüller mehtabın.

DERVİŞLİK

Bektaşiliğin üçüncü mertebesi dervişliktir.

Dervişliğe yükselen muhib, artık kendisini tamamen dine vermiş demektir. Bu mertebeye geçiş âyinine **vakf-ı vücud** denir. Âyin sırasında dervişin başına derviş-lik tacı geçirilir ve tekkede babanın yanında yaşar. Muhiblikten dervişliğe geçişin oldukça güç olduğunu söylediler, bazen on, hattâ on beş yılın geçmesi gerekirmiş. Muhib yıllarca tekkeye hizmet eder, derviş olabilmek niteliğini kazanınca bu mertebeye yükseltilir. Mürşidinin eteğinde, onun telkinlerini dinleyerek, dervişliğe kabul edileceği günü bekler durur.

Bektaşîliğin en üst mertebesi «Baba» dır.

Son derece gizli bir âyinden sonra derviş, **Bektaşî babası** olabilir. Arnavutluk'ta birkaç tekke dolaştım. Bütün ısrarıma rağmen bu âyini bana göstermediler. Baba, tekkenin şeyhidir artık, mürşid durumundadır. Çevresindekileri ve dostlarını irşad eder. Bundan başka Babanın çeşitli görevleri vardır.

MÜCERRED ÂYİNİ

Bektaşî âyinleri içinde bir de mücerred âyinine rastladım. Bu, Bekâr dervişler için düzenlenen özel bir âyindir. Bektaşîler evli ve bekâr diye ikiye ayrılırlar. Bir bekâr derviş, mücerred âyiniyle bu sıfatı alır. Bu âyin 1400 yıllarında Balım Sultan tarafından konmuştur. Bugün Tirana'daki dede tekkesinde tatbik ediliyor. Bir mücerred derviş, bu âyinle kulağına at nalı şeklinde bir küpe takar, bu küpeye menguş derler. Elbasan tekkesinde, Selman Cemali Baba ile konuşurken kulağında, ortası kırmızı taşlı bir küpe gözüme ilişti. Dikdörtgen şeklindeydi, köşeleri hafifçe yontulmuştu. Bunun anlamını sordum. Köşelerin, Tanrı, Hz. Muhammed, Hz. Fâtıma ve on iki imam adına olduğunu söyledi. Zaten bugün mengüş, sadece bazı âyinlerde takılıyormuş.

On iki imamın Bektaşîlikte önemi büyüktür. Bu on iki imam, şunlardır:

1) İmam Ali, 2) İmam Hasan, 3) İmam Hüseyin, 4) İmam Zeynelabidin, 5) İmam Muhammed Bekir, 6) İmam Câfer Sâdık, 7) İmam Musâ Kâzım, 8) İmam Ali Rıza, 9) İmam Muhammed Taki, 10) İmam Ali Naki, 11) İmam Haseni Askerî, 12) İmam Mehdî.

Bektaşîlikte on iki imam kadar önemli ikinci şey de on dört mâsum-ı pâk'dir. Câfer Sâdık'dan beri devam edegelen bir ananeye göre, derviş ve Bektaşî babalarının on iki imam gibi, on dört mâsum-ı pâk'i de bilmeleri şarttır. Bu on dört mâları genç yaşta öldürülmüş, bazıları da Kerbelâ savaşında şehit edilmiştir.

Gezip gördüğüm tekkelerde birçok Bektaşî babasıyla konuştum. Onların inançlarını, düşüncelerini, dinî kanaatlerini öğrenmeye çalıştım. Birçoğu bana çeşitli alanda bilgi verdi, beni aydınlatmaya gayret etti. Arnavutluk'taki bir tekkede, benim de bulunduğum bir âyin bitince, tekkeden çıkarken, mürşidin, okuduğu gülbank ile semâ'da söylenen nefesleri hâlâ duyar gibi oluyordum.

V-2 Füzeleri

YAZANLAR:
V. SHABİNSKY - W. DORNBERGER

ÇEVİREN:
OSMAN ÖNDEŞ

1945 yılında Peenemünde'den atılan bir V-2 roketi.

II. DÜNYA Harbi'nin sonuna doğru üçüncü Reich harekâtını yapan Müttefik kuvvetlere ait birlikler, Almanya'nın kalbine doğru yaklaşmaktaydı. Amerikan ordu birlikleri bu ilerleyiş sırasında Saksonya ve Thurungia eyaletlerini işgal etmişlerdi. Birkaç ay sonra Almanya teslim oldu ve Müttefikler tarafından yapılan anlaşmaya göre, işgal bölgelerine ayrıldı. Sovyet işgal kuvvetleri kendilerine ait bölgelerde derhal bir baskı idaresi kurdular.

Rusya'da Georgi Malenkov başvekil bulunuyordu. Sovyet hükümeti, Berlin'de bir «özel komite» teşkil etmiş ve işgal altındaki Almanya'nın sömürülecek kısımlarını tespite başlamıştı. Ham maddeler, mamul eşyalar, çiftlik hayvanları, ziraat makineleri, fabrikalar, laboratuvarlar, kütüphaneler, müzeler, ilmî arşivler, hattâ yetişmiş toprak mahsulleri bile Rusya'ya sevk ediliyordu. Senelerdir harpten harap olmuş Rusya'nın bu maddelere ve mütehassıslara ihtiyacı vardı. Aynı zamanda Almanya'nın bir daha asla askerî ve endüstriyel kuvvete sahip olamaması isteniyor ve buna katiyetle emin olabilmek için her şey sökülüyor ve naklediliyordu.

Amerikan kuvvetleri, sınırların tashihinden sonra Saksonya ve Thurungia eyaletlerini terk ettiler. Berlin özel komitesinin başkanı, Nordhausen bölgesindeki bir çimento fabrikasının kontrolunu ve değerlendirilmesini komiteden Albay Vladimir Shabinsky'den talep etmişti. Albay Vladimir Shabinsky Nordhausen'e Amerikan birlikleri şehri terk ettikten biraz sonra girdi. Tahkik grubunda bir binbaşı, bir üsteğmen ve şoförleri Nikolai bulunuyordu. Heyet ilk geceyi Nordhausen'de geçirdi.

Ertesi sabah şehirden dört kilometre kuzeyde olan Dora isimli bir köye hareket ettiler. Fakat çimento fabrikasının son derece harap edilmiş bulunması, onları hayal kırıklığına uğratmıştı. Bu arada Albay Shabinsky, şoförü Nikolai ile civarda bir tetkikte bulunmak üzere heyetten ayrıldı. Yol, bir dağ yamacına doğru kıvrılarak yükselmekteydi. Bir dönemeçte karşılarına pek çok sayıda inşaat makineleri çıkınca hayretler içinde kaldılar. Zira bu makinelere Rusya'da çok ihtiyaç vardı. Sevinçle biraz daha ilerleyince de karşılarında dağ yamacından içerilere doğru uzanan bir tünel belirdi. Bu hakikaten mühim bir tesadüftü. Öyle ki, tarihin akışına yeni bir yön verecek ve bir milleti kısa zamanda dev haline getirecekti.

Albay tüneli dikkatle inceleyince dekovil raylarının döşenmiş olduğunu fark etti. Dekovil hattının yanından bir de otomobil yolu tünele giriyordu. Albay heyecanını gizlemeye çalışarak şoförüne:

— Nikolai, tünele doğru sür, dedi.

İlerleme esnasında başka tünellerin daha mevcut oluşu hayretlerini gittikçe artırmıştı. Bir ara otomobilin farları, demir yolu üzerindeki bir vagonu aydınlatınca, duraladılar. Vagon tıka basa torpidolara benzer silâhlarla doluydu. Durum artık anlaşılmıştı! Burası bir yeraltı silâh fabrikasıydı... Vagona tırmanarak bu silâhları daha yakından görmek istediler. Yalnız bu torpidoların gayet büyük oluşu, albayı şüphelendirmişti. Hakikat şuydu; acemice bir kararla girdikleri tünel, Almanlar'ın Harz dağları altında meşhur V-2 füzelerini imal ettikleri gizli fabrikalardı.

SAKIN DOKUNMA!

Tünelin bir yerinde Nikolai tamamlanmamış V-2 parçaları buldu. Mütecessis bir hareketle, gayet muğlak olan eletrikli kısımların içini karıştırmaya kalkışınca, Albay; «Sakın ha dokunma» diye bağırdı. «Belki mayınlıdır, bizi havaya uçurabilir!» Tüneli süratle terk ettiler. Dışarıda Nikolai hayretle; «Amma da garip demişti. Bunlar çok gizli olan Alman silâhları... Amerikalılar nasıl olmuş da bunları bize terk etmişler?... Amerikalılar fena yoldaş değiller demek!» Albay şoföre cevap olarak Berlin'in zaptedilmesi sırasında verilmiş bulunan gizli Rus emrini tekrarladı: «Bırakalım müttefiklerimiz uyumaya devam etsinler.»

Sür'atle Nordhausen'e hareket ettiler. Akşam, Nordhausen Belediye Reisi Rus subaylarını şehirde misafir etti ve konuşma sırasında Dora'da bulunan fabrikanın Nazi Almanyası'nın yegâne V-2 füzesi imalât fabrikası olduğunu söyledi. Harp sırasında İngiliz ve Amerikan bombardıman uçakları Nordhausen üzerinde uçarak V-2 imalâtına mani olmak maksadıyla çok bomba atmış ama, hiç bir zaman tüneller içindeki fabrika ve laboratuvarları keşfedememişlerdi. Amerikan birlikleri, şehri işgal ettiklerinde V-2 fabrika ve laboratuvarlarını bulmuşlar ve uzun uzun tetkik etmişlerdi.

Haber, Berlin Rus karargâhında bir bomba tesiri yapmıştı. Ertesi sabah Rus generallerinden müteşekkil bir heyet, özel komiteden de 20 üst subay olduğu halde, Nordhausen'e vardılar. Heyet o derece sabırsızdı ki, hiç mola vermeden Harz dağları eteklerindeki tünellere hareket edildi. Şehrin sakinlerinden birkaç kişi,

heyete rehberlik etmekteydi. Almanlar Harz dağları altına âdeta bir şehir kurmuşlardı. Zira dağın içine uzanan büyük tünel, içeride 62 küçük tünele ayrılıyordu. Ayrıca iki büyük ana tünel vardı ki, bunların her biri iki kilometre uzunluğundaydı. Almanlar'ın imal ettiği V-1 ve V-2 füzeleri, yedek parça ambarları, laboratuvarlar, imalâthaneler, atelyeler, herkesi şaşkına çevirmişti. Tetkik sırasında tünelin asıl kısmının dağın 300 metre altında kaldığı anlaşıldı. Ambarlar baştan başa roket parçalarıyla, çelik ve bakır levhalarla, çok muğlâk radyo sevk ve kumanda cihazlarıyla doluydu. Etrafta ne Almanlar'ın ve ne de bu yerleri bir müddet kendi işgalleri altında tutmuş olan Amerikalılar'ın tahribatı görülmüyordu. Herkes derin bir nefes almış ve sakinleşmişti. Generalin bomba gibi patlayan kahkahası, tünellerin loş ve sakin havasında yankılar yaptı. General kahkahalarla gülerek şöyle diyordu:

«Amerikalılar, bunları bizlere bıraktılar. Fakat beş yahut on sene sonra bizim roketlerimiz okyanusları aşmaya başladığı zaman yaptıklarına pişman olacaklar.»

FÜZELER RUSYA'YA GÖTÜRÜLÜYOR

Yeraltı fabrikası gezilirken Sovyet polis birlikleri de gelmişlerdi. Civarda çok sıkı emniyet tedbirleri alınıyordu. Nihayet bütün roketler, gayet itina ile ambalajlanarak Rusya'ya sevk edildi. Bu arada Almanya'ya dağılmış bulunan roket ilim adamları ve işçileri de Rusya'ya gönderildiler. Rus polis teşkilâtının şefi olan Yegorov, bu mevzuda azamî dikkati sarf etmekteydi. Yegorov tünelleri âdeta didik didik ettirmişti. Bu sayede Amerikalılar'ın ellerini sürmediği veya almak lüzumunu duymadıkları plânları ele geçirdi. Bunlardan bir kısmı V-2 füzesi, diğeri de kıtalar arası roketler olan A-9 ve A-10 roketleriyle ilgili plânlardı.

ALMAN İLİM ADAMLARI RUSYA'YA KAÇIRILMIŞTI

Amerikan kuvvetleri Nordhausen'den ayrılırken, birçok Alman roket bilgini de

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra ilk Rus füzelerinin atılmaya başlaması, bütün dünyayı şaşkına çevirmişti. 1962 yılında ise Ruslar, geliştirdikleri roketlerle büyük bir gövde gösterisi yaptılar.

V-2 füzelerinin geliştirilmesiyle yapılan füzeler modern orduların en kudretli silâhıdır.

beraberce şehri terk etmişti. Fakat Doğu Almanya'da Sovyet polisi çok sıkı takip ve aramalar sonunda daha birçok Alman mütehassısını ele geçirdi. Diğer alimler ve mütehassıslar ise Batı Almanya'dan tehdit ile, kandırılmak suretiyle, hattâ bayıltılarak kaçırıldılar. Alman füze uzmanları Leningrad'ın banliyösü olan Sestroretsk'e gönderilmişlerdi. Orada onlara güzel bir ev, bol yiyecek, birer hususî otomobil verildi. Aylıkları 2 500 dolar karşılığı rubleydi. Böylece 1946'da Rusya'da bir çok V-2 roketleri atılmaya hazır bir hale getirilmişti. Sovyet hükümeti, bu uzun menzilli Rus füzeleriyle övünüyor ve istikbaldeki bir harp için çok tehlikeli silâhlar olduklarını açıklıyordu.

Look dergisi baş yazarı Paul Hofman, yayınladığı bir makalesinde şöyle yakınmaktaydı: «Amerika'nın acemice hareketleri neticesinde füzelerin sırrını Rusya'ya kaptırmış olması, bize çok pahalıya mal olmuştur. Komünist Rusya sadece Alman füze çalışmalarının esaslarını elde etmiş değildir. Dünyaca bilinen bir diğer olay da Sputnikler'in yapımını sağlayan Alman peyk projelerinin gene Ruslar'ın eline geçmiş olduğudur. Kaçırılmış bulunan sırların kıymeti, on iki senelik gelişme esnasında bütün acılığıyla karşımıza çıkmıştır.»

AMERİKA NORDHAUSEN'DE NASIL HAREKET ETMİŞTİ?

11 nisan 1945 günü, sabahın erken saatlerinde üçüncü Amerikan zırhlı birliği, Almanya'nın merkezine, Nordhausen'e doğru ilerliyordu. Birliğin gayesi Elbe nehri üzerindeki bir mevkide Kızılordu ile buluşmaktı. Bu minval üzere birliğin kuzey kanadı kumandanı Albay John C. Welborn'a Nordhausen bölgesinde «ehemmiyetli bazı şeyler ümit edildiği» şeklindeki bir haberle müteyakkız olması bildirildi. Fakat ne o ve ne de güney kanat kumandanı Albay William B. Lovelady ehemmiyetli bir şey bulabildiler. Yalnız Nordhausen'in dört mil kuzeyinde bir tünel keşfedildi, tünelin ağzında birçok V-2 roketleri bulundu. Lovelady birçok sivillere bu hususta sualler sormuştu. Orada çalışan Almanlar «garip silâhların yeraltı fabrikası» demişlerdi. Öte taraftan Nordhausen'den beş mil ötede bir temerküz kampı bulundu. Bu kampta bir zamanlar 22 000 kişinin bulunduğu öğrenilmişti ve halen vücutları yanmış, odun gibi kavrulmuş 700 mahkûm mevcuttu. Bunların bir kısmı Almanlar'ın V-2'leri inşa ettikleri yerin tüneldeki fabrika olduğunu söylemişlerdi. Londra'yı dehşete düşüren yeraltındaki gizli depolar, sadece Reich'ın silâh fabrikaları değil, yeni ve çok kuvvetli füzelerin inkişaf ettirildikleri laboratuvarlardı. Mahkûmlar yeni silâhların bir kısmının devamlı sevk edildiklerini, ancak Amerikalılar'ın yaklaşmaları üzerine fabrikanın terk edildiğini söylediler.

AMERİKALILAR'IN HATASI

Almanya'nın ayakta kalmış olan endüstrisinin istikbali ve mevcut hali hakkındaki sualler yüksek seviyelerde yapılan toplantılarda yıllarca tekrarlanmış ve müzakere edilmiştir. 1944 senesi eylül ayında yapılan Quebec konferansında Eisenhower ve İngiliz Başvekili Churchill «Morgenthau planı» adı verilen planı müzakere etmişlerdir. 1944 senesi kasım ayında Avrupa İstişare Komisyonu'nun harp sonrası esaslarının Rusya, İngiltere ve Amerika arasında hazırlanması kararlaştırıl-

Ruslar'ın eline geçen V-2 roket fabrikasının girişi.

mıştı. Bu esasları ihtiva eden antlaşma 5 haziran 1945'te Berlin'de imzalanmıştı. Anlaşmaya göre, «Bütün fabrikalar, mamul maddeler, üretim merkezleri, araştırma enstitüleri, laboratuvarlar, patentler, planlar, keşifler v.s. bulundukları durumları muhafaza etmek üzere Müttefik Kuvvetler'in vekâletinde, gayelerine matuf tarzda çalışacaklardır,» deniliyordu. O zaman Stalin, Alman endüstrisinin yüzde sekseninin Rusya'nın yeniden kalkınması için tazminat olarak verilmesini ileri sürmüştü. Ne Roosevelt, ne de Churchill, Stalin'in bu talebine resmî bir cevap verdi. Fakat Potsdam konferansında Rus lideri ilk talebini tatbik edeceğini söyledi.

O günler, tehlikeli bir pazarlık çekişmesinin cereyan ettiği günlerdi. Rusya, Batılı müttefiklerini Sovyet işgal bölgesine dahil olması gereken Almanya'nın büyük bir kısmını kendi tertiplerine göre, ayarlamakla itham ediyordu. 26 nisanda General Eisenhower 1067 numaralı emrini yayınladı. Bu emirde; «Askerî araştırmalarda faydalanılacak ilme ve endüstriye ait kayıtlar, dosyalar, dökümanlar, planlar imha edilmeden toplanacak ve gayet gizlilikle muhafaza edilecektir,» deniliyordu. İşte Nordhausen'de de bu emre göre hareket edildi. Dökümanlar toplandı ve bir kısım V-2 güdümlü mermisi de emir harici olarak Amerika'ya nakledildi. Mayıs sonuna kadar bu bölgeden Amerika'ya 300 kamyon dolusu malzeme gönderilmişti. Ayrıca Alman ilim adamları ve teknik personeli de Amerika'ya gönderildiler. Bu grup arasında bulunan General Walter Dornberger'in notları beş valiz işgal etmekteydi. Böylece geride bıraktıkları dökümanlar ve füzeler sebebiyle Amerikalılar mühimsemedikleri bir gaileyi, siyasî bir hatayı hür dünyaya bir «Rus tehdidi» olarak hazırlamış oldular.

Alman ilim adamlarından biri şöyle demişti: Öyle zannediyorum ki, Ruslar geldiklerinde gene de roketlerin tam planlarını bulacaklardır. Zira esas planların birçok sayıda kopyaları çıkartılmıştır.

Amerikalılar fabrikaya ve laboratuvarlara, imal edilmiş füzelerden geri kalanlara dokunmadılar bile. Amerika'ya götürdüklerini yeterli bulmuşlardı.

Anlaşma mucibince Nordhausen bölgesinin Rus işgal bölgesine dahil olması sebebiyle Amerikalılar'ın ayrılmalarından bir kaç saat sonra Ruslar Nordhausen'e girdiler. İlk Rus füzelerinin kısa bir müddet sonra ateşlenmeye başlaması, maddeten ve manen çökmüş olan hür dünyada ürpertici bir tesir yarattı. Halbuki ilk Rus füzeleri diye reklam edilen roketler ve güdümlü mermiler, şekil değiştirmiş ve hattâ Rusya'ya götürülmüş, Alman alimlerinin biraz daha tekemmül ettirdikleri Alman icadı olan silâhlardı. O zaman hür dünya insanları, Nordhausen'deki Alman V-2 fabrikalarını gezen Rus heyetinin kumandanı generalin alaylı kahkahasını ve gülerek söylediği sözleri daha acı bir şekilde hatırladılar. Hakikaten Batı Dünyası bu korkunç hatanın ıstırabını derin bir şekilde duyacaktı.

Midhat Efendi'nin bu emrini işiten korucular, hayret içinde kalırlar ve derhal Edhem pehlivanı serbest bırakırlar. Ahmed Midhat, Kara Edhem'i karşısında oturtur, karnını doyurur, sıcak yatakta yatırır. Birlikte sabah kahvesini karşılıklı içerlerken, Edhem pehlivan kalbinde duyduğu nedamet acısıyla ağlamaya başlar ve Ahmed Midhat'ın kendisine gösterdiği pederane ve âlicenabane muameleden dolayı son derece mahcup kalarak eşkıyalığa tövbe eder. Ertesi gün babamın iltimasıyla kolcubaşı yazılır.

Ahmed Midhat'ın Beykoz'daki yalısının içi şu manzarayı arzederdi: En üst katta sekiz kenarlı bir ibadet odası vardı. Biz ona cami derdik. Çünkü Midhat Efendi, Şark ve Garb'ın bütün felsefe kitaplarını okumuş, din-i islâmın hakikat olduğuna, Allah'ın vahdetine iman etmiş bir insan idi. Efrad-ı ailesine dahi bu terbiyeyi vermiş idi. Bizim hanemizde herkes namazını kılar, orucunu tutardı. Dindar olmakla beraber Midhat Efendi son derece serbest fikirli bir adam idi. Hanesinin büyük bir salonunda bir tiyatro sahnesi yaptırmıştı. Mükemmel dekorlu olan bu sahnede kendi yazdığı piyesleri ailesi efradından ve mahallesindeki komşu çocuklarından teşkil ettiği heyet azasına temsil ettirir, rejisörlük vazifesini kendisi görürdü. Hattâ ilân-ı hürriyette bu aile kadrosu Beyoğlu'nda Fransız Tiyatrosu'nda Ahmed Midhat'ın bir eserini vaz'ı sahne etmiş ve çok alkışlanmıştı. Karagöz'cülüğün terakkisi için dahi kâtip Salih'e kâtip Behiç'e çok yardım etmiştir.

Yalının orta katında büyük bir kütüphane ile alaturka tarzda döşenmiş büyük bir misafir salonu vardı. Her hafta cuma geceleri edipler, muharrirler, şairler, musikişinaslar burada toplanırlardı. Yirmi odalı yalının içinde yalnız bir tane sofra himetçisi bulunurdu. Çünkü bütün hane işlerini Midhat Efendi'nin kızları görürlerdi. Bu hanenin içine, moda ve terzi girmediği gibi, alafrangalık dahi nüfuz etmemiştir. Misafirler arasında İttihad Terakki devrinde şeyhulislâm olan Musa Kâzım Efendi ile defter-i hakanî nazırlığı yapan Mahmud Es'ad Efendi her hafta görüldüğü gibi, müze müdürü Halil Bey, Sâhib Mollazâdeler ve Beykoz'un eşrafı, aynı zamanda balıkçı Yaver Efendi, Niyazi Kaptan, tüccar, esnaf, kahveci, çoban, hulâsa her tabakadan insan bulunurdu. Çünkü Ahmed Midhat, zengini, fakiri ayırmazdı. Onun nazarında insanlar yalnız ahlâk nokta-i nazarından tefrik edilirlerdi.

Bizim yalının içi sanki bir dâruttalim-i musiki idi. Piyanosundan, orgundan başlayıp, her türlü musiki alâtı mevcuttu. Midhat Efendi'nin çocuklarının torunlarının kâffesi musikişinas idiler. Hattâ ben bile çocukluğumda keman çalardım. Beş, on fasıl geçmiştim. Fakat ne gariptir ki, serbest fikirli ve Avrupa'nın terakkiyat-ı fenniyesine hayran olan Midhat Efendi, garbın hayat-ı medeniyesine düşman idi. Alafrangalıktan katiyen hoşlanmazdı. Türk mefkûresinden, Türk terbiyesinden, Türk ananesinden hiç bir zaman ayrılmamıştır. Hanesinin içinde hep Türklük kokusu duyulurdu. Büyüklerin küçüklere muhabbeti, küçüklerin büyüklere hürmeti vardı. Hattâ elli yaşındaki anam, yetmiş yaşındaki halamın müsaadesi olmayınca sokağa çıkmazdı. İhtiyar babacığımın odasına ablası Şerife Hanım girince, derhal ayağa kalkar, elini öperdi.

BAYRAMLAŞMA

Bizim yalıda bayramlaşma merasimi dahi gayet güzel ve hazin olurdu. Bütün efrad-ı aile, babamızın bayram alayından avdetini beklerdik. Sırmalı elbiseleriyle nişanlarıyla, altın kabzalı kılıçla avdet eden babacığımı bütün hane halkı büyük salonda beklerdik. Ailemizin en büyüğü olan halam Şerife Hanım, salonun baş köşesine geçer, babam ablasının elini öperek salonda ahz-ı mevki eder, ondan sonra yaş sırasıyla ağalarım, ablalarım, enişte lerim, kardeşlerim birer birer el öperek sıraya dizilirdi. Hattâ kundaktaki çocuklar bile analarının kucaklarında bu merasime iştirak ettirilirdi. Bayramlaşma merasimi bu surette bitince, babacığım ellerini kaldırarak beliğ bir dua okur, aile kadrosundan ayrılıp irtihal edenler ruhune fatiha gönderir, kalanlara sıhhat ve afiyet dilerdi. O esnada bütün aile efradı tatlı, acı göz yaşları dökerdi. Fakat babacığımın dağıttığı çil kuruşlar ve bayramlık mendiller, kalbimize ferahlık verirdi. Ve babamın emriyle bütün kızlar sazlarını alırlar, bir fasıl geçerlerdi. Bu aile merasimi bittikten sonra Ahmed Midhat, aşağı kattaki misafir odasına iner, orada bütün mahalle ahalisinin bayram tebriklerini kabul ederdi. Zengin, fakir hattâ kadın erkek, çoluk çocuk yüzlerce kişi fıkara babası Ahmed Midhat'ın elini öpmek için odaları, sokakları doldururdu.

Şimdi Ahmed Midhat'ın ahlâk madalyasının her iki cephesini başka bir nazarla tetkik edelim:

Madalyonun bir cephesinde serbest fikirleri Ahmed Midhat'ın hane içinde haftada bir defa oğullarının ve damatlarının müskirat kullanmalarına müsaade ettiği-

Ahmed Midhat Efendi'nin son yıllarını geçirdiği Dâruşşafaka binası.

ni görürüz. Çünkü buna itiraz eden dostlarına Ahmed Midhat şu sözü söylerdi: «Meyhaneye alışmak, rakıya alışmaktan daha tehlikelidir. Mademki bunlar erkektir, bu zakkumu içeceklerdir, bari hanelerinde hattâ benim yanımda içsinler de hariçte başlarını belâya sokmasınlar». Hattâ tiryakilere sigara içmeye bile müsaade ederdi. Meselâ ben Arabistan'da nargileye alışmıştım. Yemekten sonra babacığım bana: «Haydi şu nargileyi yanımda tokurdat» emrini verir idi. Bu kadar ileri ve serbest fikirli olan Ahmed Midhat'ın ahlâk madalyasının bir defa dahi arka cephesine bakalım. Ahmed Midhat, hanesi içinde çocuklarına, damatlarına bir kerecik bile dans etmek müsaadesini vermemiştir. Burada dansa alışan hariçte dahi yapar, başını belâya sokar, derdi. Herkese hocalık yapan Ahmed Midhat, kızlarını hep kendisi okutmuştur.

Ahmed Midhat, gazeteci olduğu halde, gençlere bu mesleği tavsiye etmezdi. Gazetecilik, bol paraya, çok malûmata muhtaç, düşman kazandıran, hattâ insanın başını belâlara sokan bir meslektir, derdi. Hekimlik ve avukatlık gibi serbest meslekleri tercih ederdi. İnsanların haricî ve dahilî dertlerini ancak bu iki meslek erbabının takdir edeceğini ve anlayacağını söylerdi. Binaenaleyh altı kızının birisini avukata, beşini de doktorlara verdi. Damat intihabında beslediği fikir şu idi: Erkek dediğin gençliğin muktazasını yapmalı, sonra ununu eleyip, eleğini rafa koymalı, her şeyden hevesini aldıktan ve tecrübe sahibi olduktan sonra evlenmelidir, derdi. Bu hususta servete bakmazdı, yalnız namus cihetini nazarı itibara alırdı. Damat intihabını benim reyime bıraktığı için hep tıbbiye mektebi arkadaşlarımı kendime enişte seçtim.

AHMED MİDHAT VE DÂRUŞŞAFAKA

Herkesin zengin sandığı Ahmed Midhat, hakikatte orta halli idi. Öldüğü zaman cenaze parası bile çıkmadı. Masarif-i tedfiniyesini Dâruşşafaka mektebi yaptı. Çünkü bu mektepte talebesinin kolları arasında teslim-i ruh etmişti. Dünyada, hayatta dileği dahi bu idi. Cenazesini mektepten kaldırmak için giden hısım akrabasına Dâruşşafakalılar şu cevabı verdiler: Midhat Efendi merhumun Beykoz'da beş, on çocuğu varsa, buradaki çocuklarının, yani bizlerin sayısı binden fazladır. Ekseriyet bizdedir, cenazesini kaldırmak bizim borcumuzdur, dediler ve

merhumun tabutunu eller üzerinde taşıyarak Fâtih türbesinin karşısına götürdüler, hâbgâh-ı ebedîsine tevdi ettiler. Ben o esnada Balkan Harbi dolayısıyla Yanya'da esir olduğum için babama son evlâtlık vazifesini, yani tabutunu taşımayı yapamadığımdan hâlâ yanarım. Fakat on binlerce İstanbul ahalisi bu vazifeyi mükemmelen gördükleri için hepsine o zaman yaptıkları insaniyetten dolayı teşekkürâtımı arz ederim. Ahmed Midhat'ın Beykoz'da bir çalılıktan başka bir işe yaramayan çiftliğiyle başını soktuğu bir yalısından başka tapulu bir malı çıkmamıştır. Bankalarda dahi bir metelik bile mevduatı yok idi. Çünkü Ahmed Midhat, yarım asırlık sayinin semeresini hep fakirlere yedirdi.

Onun, hesabına leylî mekteplerde okuttuğu erkeklerin ve bütün çeyizlerini kesesinden yaparak evlendirdiği öksüz kızların sayısını ancak Allah bilir. Bu gibilere yaptığı yardımı hiç kimseye söylemezdi. Öldüğü zaman arkasından bıraktığı borçlarını ödemek için biz veresesi, hane eşyalarının bir kısmını satmaya mecbur kaldık. Sırmakeş suyunu dahi parasızlıktan dolayı işletemedik, bu ticareti batırdık. Su borularını söküp sattık.

Fakat rahmetli babamız Ahmed Midhat bize, yani evlât ve ahfadına, cihan kadar kıymetli başka bir hazine bıraktı. Bu hazine, onun lâyemut hâtırasıdır. İşte bu hâtıraya binaendir ki, merhumun vefatı üzerinden otuz iki sene geçtiği halde bu vatana emanet ettiği bütün efrad-ı ailesi, her zaman, her yerde vatandaşları tarafından hürmet ve muhabbet görmektedirler. Bugün nail olduğumuz bu tevecchühü değersiz vücutlarımıza değil, merhum babamız Ahmed Midhat'ın bu ufuklarda dolanan hatırına medyunuz.

«AHMED MİDHAT BENİ AZLETTİ!»

Ahmed Midhat'ın, resmî vazifesinde adalete riayeti dahi başkalarına benzemezdi. Dünyada iltimas kelimesi hiç bir zaman ortadan kaldırılamaz. Her devlette, her millette vardır ve en büyük kuvvettir. Ahmed Midhat, iltiması yalnız lâyık olanlara yapardı. Nasıl ki Cenab Şahâbeddin, Kilisli Rıfkı, Kasım İzzeddin ve daha birçok Türk doktorlarını ilimlerine, kalemlerinin kuvvetine bakarak iltimasla karantina idaresine almış ve her birisine yüksek maaşlı memuriyetler vermişti. Hattâ tekaüt edileceği zaman rüesây-ı hükümete rica etmiş, kendisinden münhal kalan riyaset iskemlesine Cenab Şahâbeddin'i oturtmuştu.

Ahmed Midhat, yalnız efrad-ı ailesine,

Ahmed Midhat Efendi'nin damadı olan Muallim Naci.

hısım ve akrabasına iltimas yapmazdı. Hattâ ben babamın arzusu hilâfına daire-i umur-ı sıhhiye'de açılan müsabaka imtihanına girmiş ve kazanmıştım. Babacığım benim bu muvaffakıyetime sevinecek yerde, bilâkis kızdı. Ve beni altı sene Hicaz ve Yemen kıtalarında karantina hizmetlerinde dolaştırdıktan sonra en nihayet daire arkadaşlarının ricası üzerine Midilli karantina doktorluğuna tayin etti. O esnada İstanbul'da nişanlı idim. Hemşirem Saniye Hanım dahi ölüm yatağında ümitsiz hasta idi. Bir hafta izin almak için babama resmî ve gayri resmî surette müracaatlarda bulundum. Her defasında izin sırası gelmediği için ret cevabı aldım. En nihayet bir gece kafamı tütsüledim, Midilli'den bir vapura atladım, gizlice İstanbul'a geldim. O gece hısım akrabamı ve hasta hemşiremi ve nişanlımı ziyaret ederek ve babamın gözüne görünmeyerek Midilli'ye avdet etmek üzere tekrar İstanbul'a indim. Akşam üzeri rıhtımdan vapura bineceğim esnada karantina gardiyanı Ahmed Ağa elime resmî bir zarf verdi, açtım, okudum:

«Midilli karantina tabibi İbrahim Kâmil Efendi, bilâ mezuniyet vazifesi başından ayrılarak İstanbul'a geldiği için daire-i umur-ı sıhhiye kadrosundan çıkarılmıştır.» Beni bu emirden ziyade bu emirnamenin altına konulan imza hayrete düşürdü: Çünkü bu imza, babamın, yani Ahmed Midhat'ın idi. Altı sene Arabistan çöllerinde yanarak kazandığım Midilli doktorluğunu bu kadar küçük bir kabahat neticesi kaybetmek ve karantina idaresinden kovulmak nefsime çok ağır geldiği için ayak üzerinde ağlamaya başladım. Son derece meyus olarak Beykoz'a haneme avdet edince, babacığım beni huzuruna çağırdı ve dedi ki:

— Oğlum, başka bir yabancıya dahi aynı muameleyi yapardım. Resmiyette evlâtlığa bakılmaz. Bakılırsa bu idare gemisi yürümez.»

Beni âmir sıfatıyla maiyetinden kovan Ahmed Midhat, bir baba şefkatiyle kucakladı, ağlayarak yanaklarımdan öptü. Hattâ kendi eliyle bana rakı içirerek kabarmış olan asabımı uyuşturdu. O dakikada babama karşı kalbimdeki hürmet ve muhabbet, mumaileyhin adalete bu derece riayetkâr olduğunu bizzat oğlunda gösterdiği için bir derece daha arttı. Hemen ellerine sarıldım. Öptüm, öptüm, öptüm. O esnada bizi görenler, baba-oğul değil, en samimî iki arkadaş zannederlerdi.

«İKİ KARIYI İDARE EDEN KOCA...»

Ahmed Midhat'ın adalete ve müsavata bu derece riayetkâr olmasına tabiat dediğimiz kuvve-i maneviye dahi müzaheret etmiştir. Malûmdur ki, babamın iki ailesi vardı. Sofrada birisini sağına, ötekini soluna oturturdu. Eline bir dilim ekmek alsa, yarısını bir anneme, diğer yarısını diğerine verir idi. Hattâ bir gün sofrada çok komik bir vakaya şahit oldum. Babam, eline bir elma aldı. Bıçağı, kırmızı tarafının ortasından kesmek üzere batırdı, elmayı ikiye ayırdı. Kabuğunu soydu, analarıma verdi. Biz gülmeye başladık. Bize şu cevabı verdi: «İki karıyı idare eden koca, bir devleti dahi idare eder, hırıltıya, zırıltıya meydan vermez».

Ahmed Midhat'ın vatana yaptığı büyük hizmetlerin bazılarını burada söylemek istiyorum. Bundan yarım asır evvel, babam Ahmed Midhat, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde bir makale neşrediyor. Bu yazısında kurban derilerinin veyahut bedellerinin, milletin umur-ı hayriyesine sarfındaki hissiyatından bahsediyor. Bu makale cahil softalar arasında bir bomba gibi patlıyor. Bu herifler ellerindeki sopalarla matbaaya hücum ediyorlar. Eğer o esnada Ahmed Midhat'ı ele geçirmiş olsalardı, linç edecekleri aşikâr idi. Bereket versin hükümet kuvvetinin derhal müdahalesiyle bu mevzîî isyan ve kıyam bastırılıyor. Ertesi günü babacığım aynı maksatla gazetesine ikinci bir makale yazıyor. Bir çok âyetlerle, hadîs'le düşüncesinin doğruluğunu ve bunda cevaz-ı şer'î bulunduğunu ispat ediyor. Mesele Bâb-ı Meşihat'e aksediyor. Oradan çıkan fetvay-ı şerife ile Ahmed Midhat'a hak veriliyor, kurban derileri toplanıyor, satılıyor. Karşılığıyla birçok vatanî ve millî ihtiyaçlar tesviye ediliyor. Yarım asır evvel Ahmed Midhat'ın ihdas ettiği bu hayırlı usul, bugüne kadar devam etmektedir. Ve bu uzun seneler zarfında bu yoldan toplanan iane yekûnu, milyonlarca liraya baliğ olmaktadır. Kezalik bundan yarım asır evvel Girit muhacirlerine iane toplamak için Ahmed Midhat, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde bir sayfa açıyor, milleti teşvik için buna dair birçok makaleler yazıyor. Her taraftan mühim paralar geliyor.

Ahmed Midhat'ın itikadından dahi bir nebze bahsetmek istiyorum. Merhumun, maneviyata ve Allahın vahdetine ve mevcudiyetine itikadı tam idi. Dinî kitaplarla çok meşgul olurdu. Hattâ hoca Musa Kâzım Efendi ile on sene çalışarak Kur'ân-ı Kerîm'in muazzam bir tefsirini yazmıştı. Ne yazık ki, bu eser saltanat devrinin kurbanı oldu. İslâmiyeti Müdafaa namıyla

Ahmed Midhat Efendi, ailesi efradıyla birlikte, Beykoz semtindeki mütevazı bir köşkte otururdu.

yazdığı üç cilt eseri, bu sözümü ispata kâfidir.

Ahmed Midhat, gördüğü rüyalara dahi inanırdı. Başına gelecek felâketler, rüyasında kendisine ayân olurdu. Meselâ Rodos'a sürgüne gideceği gece hanesinde yatarken şöyle bir rüya görür: Matbaada çalışıyormuş, tabı makinesinin volan denilen çarkı yerinden kopmuş, uzun bir yolda tekerlendikten sonra denize düşmüş! Babam telâşla uyanır, anamı da kaldırır ve der ki: «Benim bavulumu hazır et, uzun bir yola gidiyorum.» Filhakika ertesi günü yakalanır ve Rodos'a sürgün edilir.

ÖLÜMÜ ONA MALÛM OLMUŞTU

Kezalik, çiftlikte bulunduğu esnada rüyasında siyah elbiseli bir adam görür ve Midhat Efendi'ye der ki: «Beni buraya damadınız Naci Bey gönderdi. Alelacele bütün efrad-ı ailenizle beraber bugün sizi çağırıyor.» Babam gene telâşla uyanır ve hepimizi uyandırır. Öküz arabalarını koşturur, bütün efrad-ı ailesiyle birlikte ilk vapurla İstanbul'a inerek, Fâtih'te enîştem Naci'nin hanesine gittik. Fakat babamın gördüğü manzara, korktuğu gibi çıkmayınca, son derece sevinen Ahmed Midhat, şahadet parmağını ağzına götürerek: «Fesüphanallah, ben rüyay-ı kâzip görmem ama, bu ne hikmettir?» dedi. Ve güzel çehreli damadını kucakladı, çocuk gibi yanaklarından öptü, fakat ne yazık ki, Naci'nin hanesindeki bu aile sevincini, Kadir gecesi atılan iftar topları derin bir matem havasına çevirdi. Çünkü Muallim Naci, sekte-i kalpten o gece ansızın teslim-i ruh etmişti.

Ahmed Midhat'ın Dâruşşafaka'da öleceği dahi kendisine ayân olmuş idi. Bir gece evvel bir iç sıkıntısından uykusu kaçıyor, uyumayıp bütün aile efradını başına topluyor, onlarla konuşuyor, eğleniyor, sabahleyin hanesinden çıkarken bütün çocuklarının yanaklarından öpüyor. Ve anama hitaben «ben kendimi bugün iyi görmüyorum, kalp ilâçlarımı cebime koy» diyor. Hanesinden çıkıyor, beş on adım yürüyor, başını tekrar hanesine çeviriyor, bakıyor, fakat gözleri sulanıyor, adımları sendeliyor, hemen kardeşlerim arkasından koşuyorlar: «Babacığım bugün rahatsızsınız, gitmeyiniz», diye yalvarıyorlar. Fakat onları dinlemiyor, «Dâruşşafaka'daki çocuklarım bu gece beni beklerler, behemehal onların yanına gideceğim» diyor. Ve gidiyor. O menhus günün gecesi cebine koyduğu ilâçlar lâzım olmuş, fakat ne yazık ki, ecel, ilâca galip gelerek Ahmed Midhat, talebesinin kolları arasında teslim-i ruh etmişti.

Yarabbi! Öksüz bıraktığı efrad-ı ailesinin ve bütün matbuat erkânının ve birçok fakirlerin babası olan Ahmed Midhat kulunun bilerek, bilmeyerek işlediği günahları varsa, milyonlarca vatandaşlarının şefaatleri hürmetine affet Yarabbi!

Dr. Kâmil Yazgıç

Vaktiyle Eski Mısır'ın sonsuz sırlarını saklayan Ebu Simbel mâbedinin girişi.

Eski Mısır'ın ESRARI Nasıl Çözüldü?

Yazan: E. Doblhofer
Çeviren: Mazhar Kunt

FRANSA'NIN Lot vilâyetinin Figeac ilçesinde kitapçı Jacques Champollion'un genç karısı ölümle pençeleşiyordu. Kadın hamile, aynı zamanda çok hastaydı. Ümitsizlik içinde çırpınan kocası, metrûk bir manastırda barınan komşuları, üfürükçüye baş vurmayı akıl etti. Söylendiğine göre, bu adam, gizli birtakım tedavi usulleri biliyor ve kimsenin iyi edemediği hastaları hayata kavuşturuyordu. Adam geldi, hasta kadını, tesirlerini yalnız kendisinin bildiği birtakım sıcak otların üstüne yatırdı, sonra ona kendi yaptığı sıcak şaraptan içirdi. Bu şaraptan hastanın vücuduna sürülmesini de tenbih etti; kadının çok geçmeden şifa bularak bir oğlan doğuracağını söyledi. Tabiî bütün bu sözlere bir de kehanet eklemeyi unutmadı:

— Bu hastalığınız neticesinde, dünyaya yüz yıllarca ışık tutuacak bir oğlan doğuracaksınız.

Kadıncağız, hakikaten iyileşti ve bir oğlan doğurdu. Artık üfürükçünün son kehanetine inanmamak için sebep kalmamıştı. Belki de çocuk hakikaten bir dâhî olacaktı.

Gerçekten kitapçının oğlu da bir tuhaftı: Esmer teni, büyük siyah gözleri ve simsiyah saçları vardı.

Çocuk, günün birinde eski yazıları çözen bir uzman olacağını her halde aklından geçirmiyordu. Fakat o bir kitapçının oğlu idi, yığın yığın kitapların arasında büyüyordu.

Beş yaşında okuyup yazmayı, on iki yaşına bastığı zaman da Latince ve Yunanca'yı su gibi öğrenmiş, İbranice'ye başlamıştı. O sırada Grenoble'a tayin edilen vali Jean-Baptiste Fourier, Champollion'un öğrenim hayatında çok büyük rol oynadı. Fourier alelâde bir vali değildi. Mısır'da Bonapart'ın direktifleri altında çalışan Fransız ilim heyeti üyesi idi; meşhur bir fizikçi ve matematikçi idi. Bir çok da eserleri vardı. Bu büyük bilgin'in Grenoble'a gelmesiyle çocuğun hayatı değişti: O kadar sevdiği ve merak ettiği Mısır ve Mısır'ın esrarı, valinin şahsında

Mısır'da tanrıça Ator tapınağının bir cephesi.

ayağına gelmişti. Çoktandır hissettiği dayanılmaz bir istek, artık kendisini açıkça belli ediyordu: Champollion'un bütün arzusu eski Mısır yazılarını, Hiyeroglifleri çözmekti.

DÂHÎ BİR ÇOCUK

Mektepte herkes çocuktan memnundu. Çok geçmeden Arapça ile Süryanî ve Keldanî lisanlarını öğrenmeye başladı.

Daha sonra Champollion, Napoléon tarafından Grenoble'de kurulan yatılı yarı askerî liseye verildi. Bu mektepten pek hoşlanmadı. Bütün teşviklere rağmen mektebin rejimi ona ağır geliyordu.

Vali Fourier'nin aracılığıyla eski bir Kopt rahibi olan Dom Rafael'le tanıştı. Bu adam, Mısır'da Napoléon'a bulunduğu hizmetlere karşılık, Paris Şark Dilleri Enstitüsüne Arapça hocası tayin edilmişti. Bu tanışma Champollion'un çok işine yaradı, zira bir süreden beri yeni bazı keşiflerde bulunmuştu. Artık Koptça ile eski Mısır lisanlarının hemen hemen aynı olduğu kanaatini edinmişti. Böyle olunca da eski Mısır yazılarını çözmek ancak, Koptça'yı bilmekle kabil olabilirdi.

Fourier, çok geçmeden Champollion'u o lisenin dar ufuklarından kurtardı. Onun sayesinde, Champollion, Leibnitz'in Mısır hakkında bir kitabını okudu.

Bir müddet sonra «Firavunlar devrinde Mısır» isimli ilk ilmî eserini kaleme aldı. Eserin genel mahiyette bir planını Grenoble akademisine sundu ve 1 eylül 1807'de bilginler huzurunda önsözünü okudu. Fakat delikanlı, dinleyicilerin yüzünde itimatsızlık, haset ve kıskançlık hislerinin belirtilerinden başka bir şey göremedi. Ancak, eserin okunması tamamlanınca, başkan yerinden kalkarak onu kucakladı ve söylediği kısa bir nutukla, akademiye gelişini kutladı.

16 yaşına basınca, Champollion, Mısır hakkındaki projelerini gerçekleştirmek üzere Paris'in yolunu tuttu. Orada, Şark ilimlerini kendisine öğretecek en şöhretli üstatları buldu: Sylvestre de Sacy bunların en şöhretlilerinden biriydi. 49 yaşlarında olan bu kısa boylu, fakat çok canlı ve hürmet telkin eden adam Champollion'u sevdi, yalnız henüz 16 yaşlarında olan bu delikanlının Mısır ve firavunlara ait eserini biraz mevsimsiz buldu.

Champollion Paris'te Arapça, İbranice, Süryanice ve Keldanice'yi ilerletti, Farsça'yı ve Sanskritçe'yi öğrendi. 1808 yılından itibaren bazen hocalarının yerine bu dillerde konferanslar verecek hale gelmişti.

1813 yılında, Champollion, Hiyerogliflere ait ilk keşifte bulundu. Delikanlı, Eski Mısırca'da kelimelerin altı bitiş tarzı olduğunu keşfetmişti. Bu tarzların her biri bir şahıs zamirine tekabül ediyordu.

Artık Champollion bir kürek mahkûmu gibi çalışıyordu. Siyasî bakımdan üzerinde biriken şüphelere ve günden güne harap olan sıhhatine rağmen o ölüleri ve daha doğrusu Mısır mezarlarında bulunan Hiyerogliflerle yazılı kitabeleri canlandırıyor, dile getiriyordu. Champollion hem bu işi görüyor, hem Hiyeroglif ve Hieratik yazıları mukayese ediyor, birta-

kım neticeler çıkarıyordu. Bu, çok dikkat isteyen, yorucu bir çalışmaydı. Fakat 1821 yılının mayıs ayında, hedefine vardı. Artık ondan önce kimsenin yapamadığını yapabiliyor, Demotik işaretlerle yazılı bir metni teker teker Hiyeratikçe'ye çeviriyor, sonra da bunu Hiyeroglifler'le ifade ediyordu.

Bu çifte tercüme sayesinde Champollion evvelce düşmüş bulunduğu bütün hataları bertaraf etmiş oluyordu.

23 aralık 1821 günü, Reşîd'de bulunan kitabedeki Hiyeroglif işaretleri saymayı akıl eden Champollion, bunda, Yunanca tercümeden çok fazla sayıda işaret bulunduğu neticesine vardı: 486'ya karşı 1 419. Demek Hiyeroglifler, sadece fikirleri ve sembolleri ifade etmiyordu. Öyle olsa, sayıları bu kadar fazla olamazdı.

Bu buluş, Hiyeroglifleri çözme yolunda büyük bir adım teşkil ediyordu. O, karmakarışık bir devrin fırtınalarına, hastalığa, sefalete ve haksızlıklara rağmen, bu amacı hiç bir zaman gözden uzak tutmamıştı: Artık neticeye yaklaşmıştı. Elini uzatacak olsa, onu olgun bir meyve gibi koparabilecekti.

1822 yılında, Philae'nin Hiyeroglifler'le yazılı kitabesinin kopyası Bankes tarafından Paris'e gönderildi. Fakat enstitüde Champollion'u kıskanan çoktu. Bu yüzden kopya kendisine değil, Yunanca bilginlerinden Lettronne'a verildi.

Ancak, Lettronne, Champollion'un ders arkadaşı idi. Bankes'in gönderdiği kopyayı ona verdi.

Champollion, bunu görür görmez, beyninde bir şimşek çakar gibi oldu: Bu işaretlerin arasında Kleopatra'nın ismi de vardı ve bu isim, onun demotik işaretlerden faydalanarak yazdığı şeklin aynı idi.

Champollion böylece Ptolémé ve Kleopatra isimlerinin yazılış şekillerinden on iki ayrı Hiyeroglifik harf çıkarmış oldu. Bu harfler, diğer şekilleri deşifre etmek hususunda gayet sağlam bir temel teşkil ediyordu.

Artık hiç bir şey Champollion'u durduramaz olmuştu. Hiyeroglif namına ne buldu ise hepsine karşı, büyük güçlüklerle elde ettiği bilgi silâhlarıyla hücuma geçti. Mısır'ın eski tarihi uyanıyordu.

Ne var ki, o zamana kadar sökebildiği isimler arasında tam manasıyla Mısır'a ait bir isim yoktu. Bu yüzden bilgin, hatalı olarak, nispeten daha yakın Mısır tarihinde yabancı isimlerin fonetik işaretlerle yazıldığı neticesine varmış oldu.

BÜYÜK KEŞİF

Champollion, krallara ait kitabeleri koleksiyon halinde toplamaktan yorulmuyordu. Tapınaklardaki kitabeler, arzuladığı isimleri ona bol bol sağlıyordu. Fakat bunlar hep Mısır tarihinin nispeten yakın devirlerine ait Romalı ve Yunanlı kralların isimlerinden ibaretti. Acaba 14 eylül 1822 günü Mısır'ı dolaşan mimar Huyot'nun, kendisine gönderdiği, Mısır tapınaklarına ait kitabelerin fotoğraflarında da gene bu isimlerden birini mi bulacaktı?

Genç bilgin, ilk kâğıdı eline aldığı zaman, irkildi. Bir isim hemen dikkatini

Tapınağın girişinde, II. Ramses'in 9 metre yüksekliğinde heykelleri durur.

çekmişti. Bu her halde bir kral ismi idi, fakat değişik bir isim... Champollion cezbeye kapılmış gibi işaretler grubuna bakıyordu.

Beyni, hummalı bir şekilde çalışıyor, heyecanından kâğıdı tutan eli titriyordu. İsmin başında güneş işareti vardı. Eski Mısırca güneş RA demekti. Sonra bilmediği bir işaret geliyordu. Onu iki kere katlanmış kumaş işareti takip ediyordu. Yoksa bu... Ama nasıl olur?

Ra — ? — s — s...

Sakın Ramses olmasın? Firavunların en meşhuru Ramses?

Champollion hemen başka bir kâğıt yakaladı. Aklından bin türlü düşünce geçiyordu. Burada da bir isim vardı ve bu isim gene S'le bitiyordu. Asıl işareti de ilâh Thot'un mukaddes kuşu olan kara leylekti. Ortada, bir de m işareti vardı... Demek bu Thot — — s' di... Yani Thotmes yahut Thutmosis. Bu da eski firavunlardan birinin adıydı.

Heyecanın bitkin düşürdüğü bilgin kendisini zor zaptediyordu. Sakin olmaya, hâdise üzerinde tekrar düşünmeye gayret ediyor, nümuneleri mukayese ve kontrol etmek istiyordu. Zaferini herkese duyurabilir, bayram edebilirdi, fakat bilim sert ve hiç affetmeyen bir hocadır. Champollion, onun emrinde olgunlaşmıştı. Bundan başka birçok çevrelerden gördüğü kıskançlık hisleri onu temkinli, hattâ biraz da çekingen yapmıştı. Kendisine zorla hâkim olarak durumu soğukkanlılıkla objektif bir şekilde gözden geçirip, Huyot'nun gönderdiği kâğıtları inceledi.

Öğle olduğu zaman, neticeden artık emindi. Bir sıçrayışta yerinden kalkarak kâğıtları ve resimleri toplayıp ağabeyi Jacques-Joseph'in de çalıştığı enstitüye gitti, elindeki kâğıtları ağabeyinin masasına atıp, heyecandan titreyen bir sesle:

— Artık meseleyi hallettim!... diye bağırdı.

Sonra kendinden geçti ve baygın bir halde olduğu yere yığıldı.

Tam beş gün, ölü gibi yattı. Sonra yavaş yavaş iyileşti. Birkaç gün sonra da M. Dacier'ye fonetik Hiyeroglifler alfabesi hakkında meşhur mektubunu yazdı. Dacier, bu mektubu 27 eylül günü akademiye takdim etti.

Almanya'da Wilhelm von Humbolt, Avusturya'da Hammer-Purgstall gibi âlimler, Champollion'un yaptığı görülmemiş keşfi tam manasıyla değerlendirmeyi bildiler. İngiltere'de Henry Salt da bilgini teşci etti, fakat bu alanda en büyük uzmanlardan biri olan Thomas Young aynı asaleti gösteremedi.

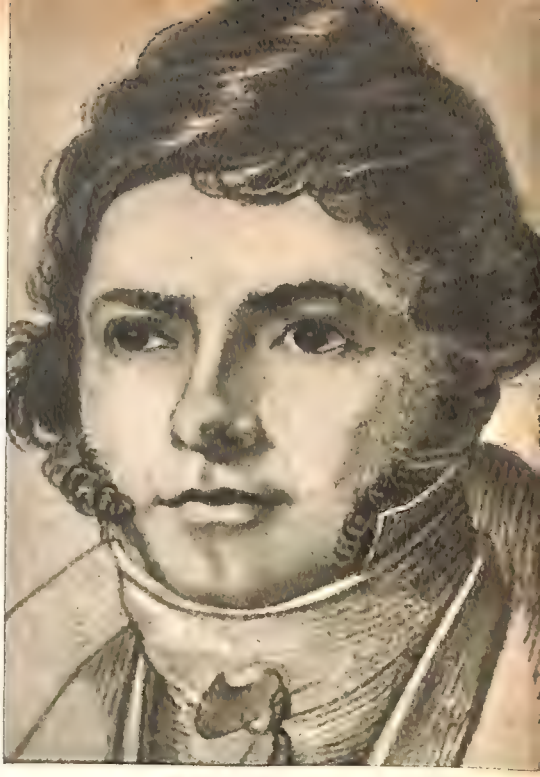

Hiyeroglif yazısını ilk defa çözen Champollion.

Zaten çok geçmeden Champollion'un ismi etrafında birtakım homurtuların yükseldiği görüldü. İngiltere'de vatanseverler Young'un tarafını tutuyor, Fransa'da da yaşlı birtakım şifre uzmanları kendi davalarını yürütmeye çalışıyordu. Fakat Champollion, hayatında çok büyük şeref ve iltifatlara nail olmuş, ve ömrü, en küçük yaşından beri izlediği eserin meydana çıkmasını gördükten sonra, nihayet bulmuştur. Bilgin, Sardunya kralının Torino'daki Eski Mısır eserleri koleksiyonlarının tetkikinde ilminin zirvesine ulaşmış, daha sonra Mısır'a ecdadının vatanına gider gibi gitmiş ve hayatının en güzel anlarını orada yaşamıştır. Ölümü de zaten bu diyarın lahitlerini incelerken yakalandığı hastalık yüzünden olmuştur.

Durmadan, dinlenmeden çalışması, Mısır'da yaptığı yorucu araştırmalar sıhhatini harap etmişti. Hem veremliydi, hem de şekeri vardı. Öleceğini biliyordu. Bir gün şöyle bağırdı: «Allahım, bana iki sene, iki senecik daha müsaade et». Bir defasında da «Çok erken gidiyorum» dedi. ve elini alnına götürerek: «Burada daha bir sürü şeyler var!...» diye ilâve etti.

4 mart 1832 günü, 43 yaşında olduğu halde, beyin kanamasından öldü. Cenaze alayında eski hocası Sacy ve Alexandre von Humboldt da vardı.

TARİHE AKAN BİR AY

Haziran 1966

2 HAZİRAN

Amerikan uzay aracı Surveyor-1, yumuşak bir iniş-le aya kondu. 30 mayıs günü fırlatılan araç, Türkiye saatıyla 8.17'de aya inmiş ve fotoğraf göndermeye başlamıştır. Surveyor-1 önce ayaklarının fotoğrafını göndermiş, sonra objektifini ayın yüzüne çevirmiştir. İlk fotoğraflardan ayakların, ayın yüzüne gömülmediği açıkça anlaşılmaktaydı.

5 HAZİRAN

Kısmî senato seçimi yapıldı. Geç vakit alınan sonuçlar Adalet Partisi'nin önde gittiğini, ve aldığı oy mikdarının bundan önce yapılan milletvekili seçimlerine göre arttığını gösteriyor.

● Uzaydaki en uzun yürüyüşü Birleşik Amerikalı astronot Cernan gerçekleştirdi. Astronot Stafford'la beraber uzaya çıkan Cernan uzayda 125 dakika yürüdü.

6 HAZİRAN

Senato seçimi sonucunda kullanılan oy mikdarının, seçmen sayısının % 50 sinden biraz fazla olduğu anlaşılmıştır. Partilerin aldığı oylar şöyledir:

AP:	1 688 506
CHP:	875 945
CKMP:	58 387
MP:	154 835
TİP:	113 728
YTP:	66 452

Bu orada göre 1965 seçimlerinde oyların % 52,7' sini alan Adalet Partisi bu defa % 57 oranında oy almıştır. Partilerin 1965 ve 1966 seçimlerinde aldıkları oy oranı şöyledir:

	1965 (%)	1966 (%)
AP:	52,7	57
CHP:	29,5	29,6
MP:	5,8	5,2
TİP:	3,7	3,8
YTP:	3,3	2,2
CKMP:	2,1	1,9

7 HAZİRAN

Yüksek seçim kurulu seçim sonuçlarını açıkladı. Buna göre senatörlüklerin partilere dağılışı şöyledir:

AP:	35
CHP:	13
MP:	1
TİP:	1
YTP:	1
CKMP:	1

Adalet Partisi doğrudan doğruya 31 senatör, CHP ise 8 senatör çıkarmıştır. Diğer partiler doğrudan soğruya senatör çıkaramamışlardır. AP millî bakiyeden 4, CHP 5, diğerleri birer senatörlük almıştır. Aynı gün Hatay'da yapılan milletvekili seçimini Adalet Partisi adayı Şemseddin Mursaloğlu kazanmıştır.

Senato'ya cumhurbaşkanlığı kontenjanından giren yeni senatörler şunlardır: Suad Hayri Ürgüplü, Prof. Ragıp Üner, Cemal Madanoğlu, Hidayet Aydıner, Prof. İlhan Arsel.

8 HAZİRAN

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay bir yurt seyahatine çıktı.

10 HAZİRAN

İlk millî eğitim bakanlarımızdan Hamdullah Suphi Tanrıöver vefat etti.

12 HAZİRAN

Dünyanın sayılı barajları arasında adı geçecek olan Keban barajının temeli atıldı. Fırat nehri üzerinde inşasına başlanan barajın inşaatı 1970 yılında tamamlanacak.

19 HAZİRAN

Serbest güreş millî takımımız A.B.D.'nin Toledo şehrinde yapılan müsabakalarda dünya şampiyonu oldu.

● İzinsiz Karadeniz'e çıkmak isteyen iki Mısır muhribi İstanbul Boğazı'nda tevkif edildi.

20 HAZİRAN

Siirt'te yapılan bir tatbikat sırasında jandarma komando birliğine bağlı 16 er, Botan çayında boğularak şehid oldu.

23 HAZİRAN

Komada 136. gününü dolduran eski cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hayatî belirtilerinin çok iyi olduğu açıklandı.

28 HAZİRAN

İlim âlemimizin mümtaz siması Fuad Köprülü vefat etti. Köprülü, Edebiyat, hukuk, iktisat gibi alanlarda büyük ün yapmıştı.

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

Bundan elli yıl önce Karaköy meydanı, belki meydan bile denmeyecek kadar kapalı, küçük bir yerdi. Zamanla çeşitli değişiklikler geçirdi. Bugün yeraltı geçidi ve etrafındaki yapılar, meydanı, hiç bir alâka bırakmamacasına Karaköy'den ayırır.

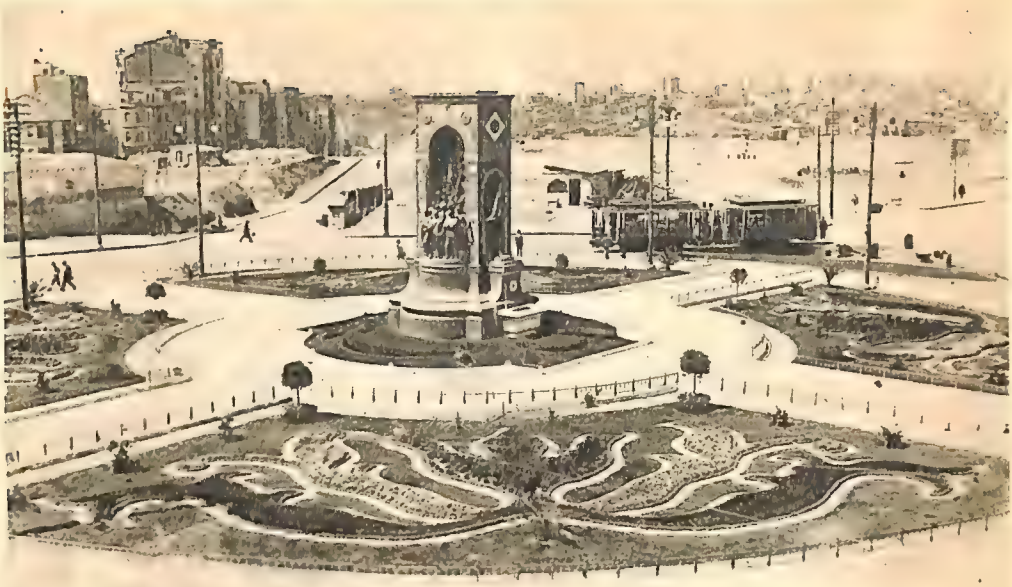

Taksim Meydanı

Bundan 41 yıl önce çekilen yukarıdaki fotoğrafta, meydandaki anıt görülmese, burasının Taksim olduğunu tahmin edebilir misiniz? Gerçekten Taksim meydanında bugüne kadar değişmeyen tek yer anıt ve etrafındaki çiçeklikten ibarettir.

Bugünkü Taksim'in 40 yıl önceki Taksim'le tek alâkası anıt ve etrafındaki çiçeklikten ibaret. O zamandan beri çok çeşitli olaylara sahne olan İstanbul'un bu en büyük meydanı, şimdi iki yanı sayısız binalarla dolu olan, birbirinden büyük ana caddelerin açıldığı büyük bir kavşak noktasıdır.

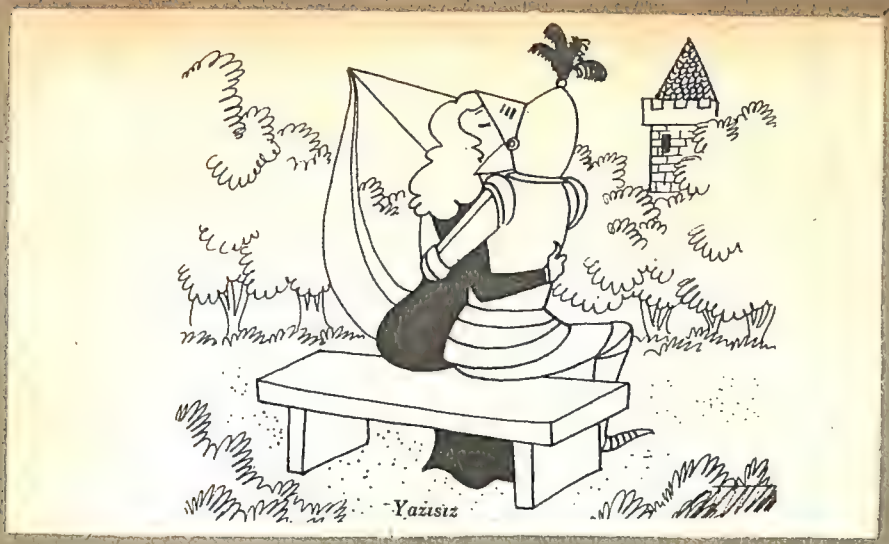

Yazısız

Çizgilerle Tarih

Takip müfrezesi çavuşu: «Çoban, Çakırcalı'ya rastladın mı?»

Çoban: «Bu tarafa doğru geçti.»

Çavuş: «Öyle ise arkadaşlar biz de aksi tarafa gidelim.»

1909 yılında «Kalem»de yayınlanan bir karikatür.

— Bu herif, mesleğine candan bağlıdır.

— *Bu kale düşmana uzun müddet dayanmasıyla tanınmıştır. Ama sonunda teslim olmuş...*

— *Evleneli üç hafta oldu, hâlâ bu pin - upları duvardan indirmedin.*

— *At, biraz daha dik durmalı George.*

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR

İbrahim Bozkurt (Lâleli - Erzurum)

Tulunoğulları Türk müdür?

Tulunoğulları, hanedan olarak Türk'tür. Ancak kurdukları devlet Arap'laşmış, esasen pek kısa sürmüştür.

Abdullah Ongan (Şişli - İstanbul)

2. sayınızın minyatürlerinde adı geçen Aras Han ve Osman Paşa kimdir?

Osman Paşa, meşhur Özdemiroğlu Osman Paşa'dır ki, Kafkasya fâtihi olup, sonradan sadrâzamlığa kadar yükselmiştir. Aras Han da, Osman Paşa'nın savaştığı Safevî (İran Türk) imparatorluğunun büyük kumandanlarındandır. Osman Paşa, 11 kasım 1578 Şemahı meydan muharebesinde Safevî ordusunu yenmiş ve başkumandanı Aras Han'ı esir etmiştir. Bu olaylar üzerinde tafsilât almak için, Hayat müessesesinin yayınladığı Türkiye Tarihi'nin 8. cildinin ilk bahislerini okuyunuz.

Salih Baş (Sıvas)

«Türk» ne demektir?

«Türk»ün kelime manası «kuvvetli» demektir. Kelimenin eski söylenişi «Türük» şeklindedir. Takriben VI. yüzyılda «Türk» şeklinde söylenmeye başlanmıştır. İlk zamanlarda Türkçe konuşan kavimlerden yalnız birinin adıyken, sonraları Türkçe konuşan bütün kavimlerin müşterek adı olmuştur. Kelime ilk defa olarak bir Çin vekayinâmesinde M. Ö. 1328 yılında geçmektedir. — Diğer sorunuza yer darlığından cevap veremedik; çünkü kısaca açıklanabilecek bir konu değildi.

Ferit Turan (Horasan - Erzurum)

Ayasofya'yı kim yapmış, kim yaptırmıştır? İstanbul'daki dikilitaşlar kimin eseridir? — Tutankamon'un mumyası nerededir?

Ayasofya'nın bugünkü son şeklini VI. yüzyılda Bizans imparatoru Justinianus, iki Anadolulu mimara (Anthemius ve yeğeni İsidorus) yaptırmıştır. İstanbul'daki dikilitaşlar için bu sütunlarda yakın zamanda bir cevap verdik. — Tutankamon'un mumyası Kahire Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Diğer 3 sorunuza yer darlığından cevap veremiyoruz.

Nursel Parsana (Konya)

Klistenes kimdir?

Klistenes, M.Ö. VI. yüzyılda yaşamış, Atinalı bir devlet adamıdır.

O. E. (Akçakoca - Bolu)

Dağıstan'da «Kuraja» diye bir yer var mı?

Dünyanın en büyük atlaslarına baktık. Böyle bir yer yok. Ancak Güney Dağıstan'da «Kurah» var. Fakat atlaslar köyleri almazlar. Belki söylediğiniz şekilde bir köy vardır.

Dr. Neyir Özşüca (Tekirdağ)

Bahâîlik hakkında verdiğiniz bilgiye ve gönderdiğiniz kitaplara teşekkür ederiz.

Hüsnü Akhan (Birecik - Urfa)

Gedik Ahmed Paşa nasıl öldü? Yavuz'un türbesi nerededir?

Gedik Ahmed Paşa, Sultan Cem taraftarlığıyla itham edilerek, II. Bâyezid tarafından idam ettirildi. — Yavuz, İstanbul'da Sultanselim Camii'ndeki mütevazı türbesinde gömülüdür. — Diğer 3 sorunuza yer darlığından cevap veremiyoruz.

Nadir Paksoy (Bilecik)

Mecmuanızdan, bilhassa Tarih Postası Sütunlarından, şimdiye kadar bilmediğim bir sürü şey öğrendim. Acaba Osmanlılık ve Türkçülük hakkında birkaç satırla bilgi verebilir misiniz?

Osmanlılık ve Türkçülük akımları, bütün dünyada milliyetçi akımın şuurlu ve bir tefekkür sistemine dayanarak uyandığı XIX. yüzyılda, bu yüzyılın ikinci yarısında Türkiye imparatorluğunda teşekkül etmiş siyasî - fikrî iki akıma verilen addır. Türkçülük veya milliyetçilik akımı hâlâ devam etmektedir. Osmanlılık akımı, imparatorluğun tasfiyesi üzerine mecburen sönmüştür. Osmanlılık akımında esas, Türkler'le imparatorlukta yaşayan diğer kavimlerin eşit, bir arada yan yana yaşaması fikrine dayanır ve vâkıalarla iflâs etmiştir. Sadrâzam Ahmed Vefik Paşa, Müşir Süleyman Paşa gibi fikir adamlarının kurduğu ve Ziya Gökalp'in bir düşünce sistemine dayandırdığı Türkçülük veya milliyetçilik akımında ise esas, Türk milletinin ve Türkçe'nin üstünlüğüdür. Bu akım, Atatürk'le zafere ulaşmıştır.

Dr. Beyhan Özipek (Erzincan)

2. sayınızda «Eski Plinius» diyorsunuz; bunun «İhtiyar veya Yaşlı Plinius» şeklinde tashihi lâzımdır.

Yanılıyorsunuz, «Eski» demek daha doğrudur. Hiç aynı adı taşıyanların «Eski» veya «Kadîm» diye anıldığını ve sonradan gelenlerden ayrıldığını duymadınız mı? I. Selim (Yavuz) hakkında «Selîm-i Kadîm», XVII. asrın büyük şairi Nâilî hakkında «Nâili-i Kadîm» çok kullanılmıştır. Böyle unutkanlıkları biz tabiî karşılıyoruz; sizin de mektubunuzda «mütercim» yerine bambaşka bir anlamı olan «tercüman» demenizi tabiî karşıladık. Sizi gıyaben tanıyoruz. Teveccühlerinizin devamını temenni ederiz.

Faruk Kutlu (Beylerbeyi - İstanbul)

Fârûk ne demektir?

«Fark eden» anlamına Arapça bir kelimedir. Hazret-i Ömer'in unvanıdır. Hazret-i Peygamber'in ailesi ve savaşları için ayrı bir makaleye ihtiyaç vardır; inşallah böyle bir yazı koyarız; yoksa bu sütunlarda cevap vermek imkânsızdır.

Çağatay Koçer (Adana)

Moğollar, Türk mü?

Hayır. Fakat Türkler'in en yakın akrabası sayılan kavimdir. Çünkü tarihleri iç içe, âdeta beraber geçmiştir.

Mehmet Yetkin (Elâzığ)

Harput ne zaman kuruldu? Amerikalılar'ın bu şehirle ne ilgisi vardır?

Harput, milâttan yüzlerce yıl önce kurulmuş çok eski bir şehirdir. Sultan Aziz devrinde el-Aziz (Elâzığ) şehri kuruluncaya kadar da Anadolu'nun mühim, kalabalık, kültür merkezi bir şehriydi. Bu çevrede Ermeniler de yaşardı. Amerikalılar, geçen yüzyılda, bilhassa bu Ermeniler arasında Protestan propagandası yapabilmek için bir kolej açmışlardır. Yer darlığından diğer 4 sorunuza cevap veremiyoruz.

Günal Eren (Bozdoğan - Aydın)

Milletlerarası bir heyetin hazırladığı Türk Kültürü El Kitabı bitti mi?

Bahsettiğiniz eser, parça parça çıkmakta devam ediyor. Bu eserde Türklük aleyhinde, komünist tesirinde yerler olduğu gibi, hazırlayanlar da tamamen ehliyetli kimseler değillerdir. Türkiye'de böyle bir kitabı biri 9 cilt, diğeri bir cilt halinde yayınlamak için iki teşebbüs var. İlk teşebbüs üzerinde çalışılıyor. Tek ciltlik böyle bir kitabı da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlayacaktır. İltifatlarınıza çok teşekkür ederiz.

Mustafa Baki (Eşme - Uşak)

Tarihteki Türk ve İslâm devletleri arasında hiç kusuru olmayan bir devlet ve hükümet başkanı var mıdır?

Çok müşkül sual. Fakat kusursuz bir insan olduğunu sanmıyoruz. En büyük devlet adamları, en az hata yapmış olanlar ve hataları, başardıkları işler yanında unutulmuş bulunanlardır. Diğer iki sorunuza yer azlığından cevap veremedik.

Derviş Değerli (İyidere - Rize)

Timur, Bursa'yı işgal etti mi? Ankara zaferinden sonra neye Osmanlı devletini ortadan kaldırmadı? Trabzon'daki Ayşe Hatun kimdir?

Timur, Bursa'yı işgal ettirmiş, hattâ yaktırmıştır. Osmanlı devleti 1402 Ankara yenilgisinde, başında en az 121 yıllık bir hanedan bulunan, Anadolu Selçukluları'nın boş bıraktığı Türkiye tahtına yerleşmiş, Timur'unkinden sonra dünyanın ikinci kudretli devletiydi. Timur, böyle bir devleti yıkamazdı. Esasen Osmanlı birliğini parçalamak ve zayıflatmak, onun maksadı için kâfi idi. — Trabzon'da camii ve türbesi bulunan Dulkadıroğlu Ayşe Hatun, II. Bâyezid'in zevcesi, Yavuz Sultan Selim'le Şehzade Sultan Korkut'un annesidir.

Başlangıcından
Zamanımıza
Kadar

Türkiye Tarihi

Yazan : T. Yılmaz Öztuna

10. Cilt : 1683 - 1703 Yılları

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım : BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul

H. T. M. — 23

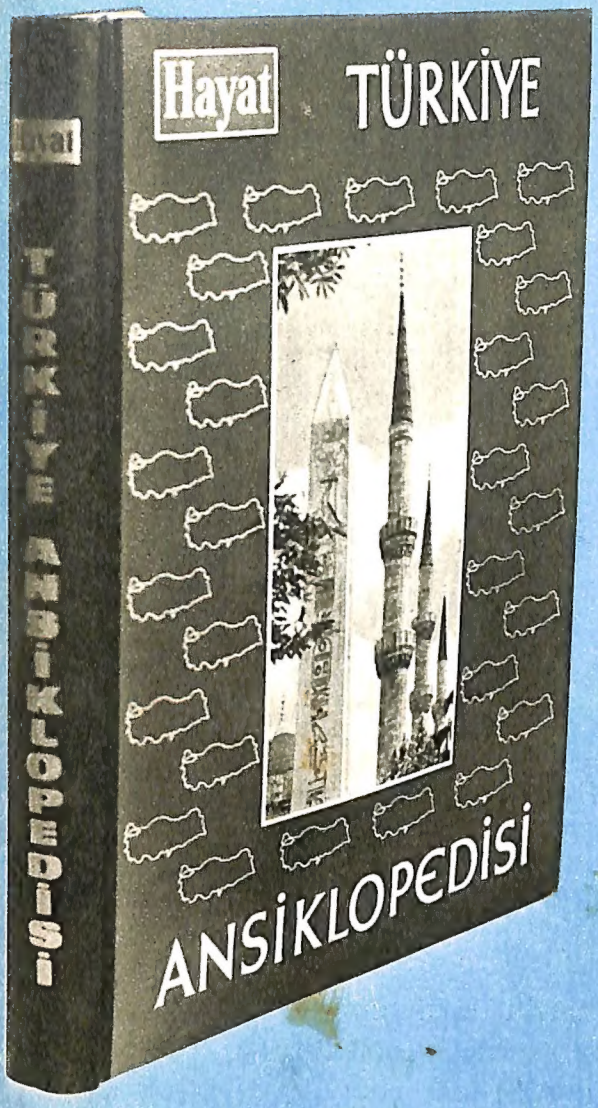

Eşsiz Bir Eser

Hayat

TÜRKİYE Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - Istanbul adresinden de temin edilebilir. Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.